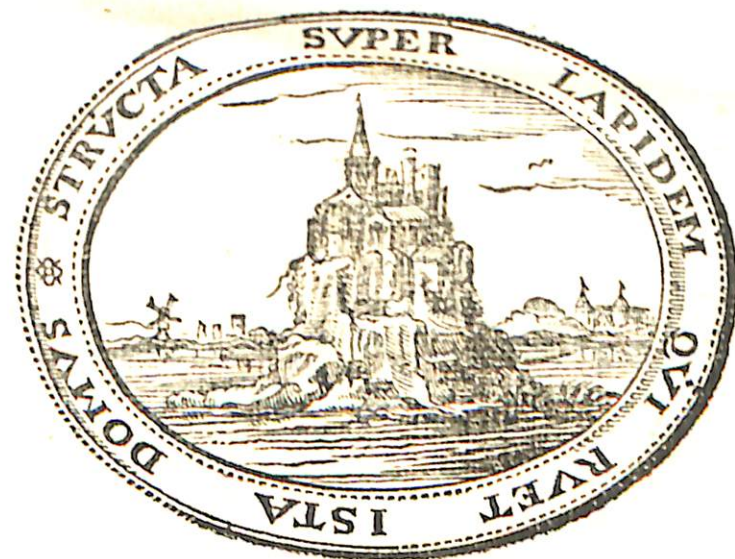

2962

CHRISTOPHORI WITTICHII
METALLÆIA
SIVE
INVESTIGATIO
EPISTOLÆ
AD
ROMANOS

Ab Apostolo Paulo exaratae
UNA CUM
PARAPHRASI.

Tommaso Santoro

C 44

Apud LUGDUNI BATAVORUM,
CORNELIUM BOUTESTEYN.
clō 13 c LXXXV.

P R Æ F A T I O

A D

L E C T O R E M

D E V A R I I S.

Titulum hujus libri qui inspexerit putabit fortè, me Iliada post Homerum scribere, & quod sæpius actum est iterum agere, atque ita mundum onerare inani repetitione eorum, quæ centies sunt scripta. Laborat jam diu mundus multitudinē commentariorum, qui à primis Christianismi seculis in N. T. libros, ut nunc de libris V. T. non loquar, à diversis sunt conscripta. Post Apostolorum ex his terris discessum Melito de Apocalypsi Johannis quædam literis mandavit; secutus est Theophilus Antiochenus, qui commentatus est in 4 Evangelia; fuerunt plures alii, quorum *interpretationes diligenti indagine discussisse* dicitur Origenes, sed horum scripta intercederunt; nemo tamen est, qui cum Origene queat comparari, qui propterea ab Hieronymo alter Ecclesiarum post Apostolos magister fuit nominatus. Summâ ille diligentiam varios Scripturæ libros explanavit, aliaque confecit opera, ut *Adamantius* inde fuerit vocatus, uti vult Hieronymus epistolâ ad Marcellam. Commentatus est in epistolam ad Romanos, sed

P R Æ F A T I O

sed hujus commentationis Græcæ non nisi pauca quædam fragmenta exstant in Philocaliâ à Basilio Magno & Gregorio Theologo ex variis Origenis commentariis excerpta. Quæ enim Ruffinus Latinè edidit ex ejus commentariis ad Romanos, in linguam Latinam verâ, fidem non merentur. Post Origenem nemo Patrum doctior reperitur Hieronymo; cujus scopus in exarandis *commentariis* in Scripturam erat, colligere explicationes aliorum, & relinquere lectoribus suis libertatem eligendi quæcunque sibi placerent. Qui secuti sunt Patres ex prioribus plurima descripserunt, parum admodum de suo addentes. Eadem methodus continuata est usque ad nostra tempora, & qui legit posteriores censendus etiam est legisse primos. Hinc Viri Eruditi æstimârunt, operæ pretium facere eos, qui ne sæpius dicta denuò repetant, tantum *Observationes & Annotationes* in quasdam Scripturæ sectiones in lucem edunt, in quibus quæ propriâ meditatione observaverant, & ab aliis non fuerant animadversa, congesserunt. Sic Johannes Dougtejus, Alexander Morus, Northonus Knatchbull pluresque. Quod consilium sanè improbari nequit: sic enim juvatur profectus in veritate, neque onerantur lectores inani repetitione eorum, quæ vel apud alios legerant, vel saltem legere possunt. A quorum sententiâ planè recedunt, qui mundo obtrudunt libros, de quibus fatentur ipsimet, se omnia, quæ in his continentur, ex aliis qui ante se scripserunt corrasisse, ne si fortè dicant aliis indictum de novitate queant accusari; ita abhorrentes à novitate, ut eo ipso omnem in cognitione veritatis profectû velint diminutum. Quod si facerent ad illorum exemplum, qui olim Catenas ex Patribus confecerunt, laudandi potius quàm reprehendendi forent, cum sic laudem inventionis non detraherent suis auctoribus, & labore lectionis sæpius repetito alios levarent. Nolo tamen planè improbare horum studium, qui ex Patribus aliisque Dd. Ecclesiæ transferunt in suum usum, quæ illi invenerant, etiam

non

A D L E C T O R E M.

non nominatis iis, per quos profecerunt, eo quòd fieri potuerit, ut horum memoriam per dederint auctorum, unde quævis sua depromserant, modo ea quæ legerunt apud alios in succum & sanguinem converterint, nec quævis pro veris admittant, sed ea tantummodo, quæ post legitimum examen & accuratam attentionem vera deprehenderunt & judicarunt. Hos verò laudare planè nequeo, qui sine judicio quosvis obvios secuti cæco impetu omnia admittunt, quæ vel omnibus vel ex eruditorum cohorte cuiquam placebant, modò veritatem aliquam Theologicam continerent, etsi ea nec cum scopo præsentis loci, nec cum antecedentibus & consequentibus conveniret, nec alia media interpretandi haberet sibi propitia, ita agentes ac si imbuti essent opinione Auctoris Exercitationis paradoxæ, qui statuit, *Omnes veritates quovis in loco Scripturæ reperiri*, quâ ratione Scriptura non exiguo ludibrio exponitur. Huc enim tendunt istius hominis omnes conatus, ut nullam nobis veritatem Theologicam de Deo & rebus divinis relinquat, nisi quæ per lumen rationis potest demonstrari, adeoque omnia mysteria, quæ captum humanæ rationis superant, eludat, omnia quæ de modo, quo peccator queat salutem impetrare, cognitu sunt necessaria, à divinâ voluntate ipsiusque revelatione solummodò dependentia elidat, cum frustra à lumine rationis exspectes, atque ita peccatori omnem consolationem eripiat. Me quod attinet, procul dubio priorum consilium fuisse secutus & ea sola edidisse, quæ ab aliis putarem non fuisse observata, nisi aliæ me hinc avertissent rationes. Habebam affectum hunc, qui nunc publici sit juris, commentarium, quem ante plures annos extorserat studiosorum, qui se meæ dum Neomagi Professione Theologica fungerer commiserant disciplinæ, constans desiderium, petentium perspicuam aliquam & claram explicationem hujus insignis Epistolæ, quæ multis visa est obscura & non paucis laborare difficultatibus. Consulebam igitur varios Interpretes,

P R Æ F A T I O

Calvinum, Marloratum, Paræum, Grotium, quem Græcæ linguæ peritissimum sciebam, & propterea non parum me adjuturum in iis quæ ad literaturam Græcam pertinebant, non vanus augurabar; addidi his omnibus felicissimum Interpretem Cl. Coccejum, qui habebat exercitatos in Scripturis sensus, quos magno à multis annis adhibito labore fuerat consecutus, atque adeò multa invenerat & observaverat, quæ à prioribus fuerant neglecta & præterita, dum explicandæ Scripturæ vacabant. Hos tamen consiliarios ita adhibebam, ut non cæco impetu eorum sequeretur consilia, sed præmisso examine, liberum servarem iudicium, ac quoties ratio & Scriptura suadebant ab iis recederem, atque propria animi mei sensa secutus, non aliam admitterem Scripturæ interpretationem, nisi quam Scopus, connexio antecedd. & consequ. & reliqua omnia media interpretandi mihi suadebant. Hunc sic dictavi, postulantibus tunc temporis studiosis, affectum & primis curis elaboratum commentarium, qui nulli usui à multis annis fuit, nisi mihi & his ipsis, qui describendi laborem susceperant, & si qui fortè cum aliis eum communicabant. Factum verò est, ut, cum anno hujus seculi LXXXI à non paucis Theologiæ cultoribus peteretur, ut in privata scholâ sibi epistolam hanc Pauli eâ, quâ possem perspicuitate, explicarem, censerem non posse à me, qui totus eram juventutis Academicæ informationi consecratus, denegari hoc æquum postulatum, præsertim cum quotidie audirent me monentem, ut Legem Dei in Scriptura revelatam, quo nomine Legem fidei, & quæ ei succenturiantur, intelligo, diligenter scrutarentur, ut ita tanquam *homines Dei* ad omne opus bonum essent instructi 2 Tim. III, 17. Evolve igitur denuò meas schedas, & repetitâ meditatione hujus epistolæ accinxi me ad opus, & verbis Apostoli prælectis, explicavi mentem Pauli, adductis etiam rationibus meæ explicationis, ubi illas videbatur postulare necessitas, quæ à

Studio-

A D L E C T O R E M.

Studiosis illis, qui celeri manu erant instructi, calamo fuerunt excepta. Sic verò illa ad aliorum manus pervenerunt, inter quos cum fuerint aliquot Ecclesiarum Reverendi Pastores, qui honorificè de his Excerptis judicarunt, eaque digna censuerunt publicâ luce, idque ut darem eorum precibus, quas variis muniverant rationibus, mihi persuaferunt. Sic victus cessi, & collatis his, quæ celeri manu *Excerpta* fuerant ex ore explicantis, cum illis, quæ olim fuerant dictata, deprehendi, non in paucis me profecisse, nec tantum felicius mentem Sp. Sancti nunc fuisse affecutum, sed etiam liquidius & verius eloquio meo enuntiâsse. Accinxi igitur me, ut opus illud typis publicis exscribendum pararem, & succisivis horis relectis meis annotationibus jure meo quædam mutavi, substitutis iis, quæ rectius nunc cogitabam, quædam prioribus addidi, alia ademi, correctis etiam non paucis, in quibus aberrâsse me deprehendebam. Ut verò omne impostum evitare præceps animi iudicium, putavi, me operæ pretium facturum, si totam Epistolam Paraphrasi quâdam brevi comprehenderem, eamque sic per partes publicis Disputationibus examinandam offerrem; quod consilium meum feliciter successisse deprehendi. Ita enim brevi summâ omnia complexus, & coherentiam & connexionem omnium argumentorum & rationum simul quasi oculis mentis repræsentans, sæpe deprehendi, sequentia cum antecedentibus & consequentibus non admodum benè cohærere, adeoque errorem in mente Spiritus Sancti assequendâ à me commissum, quem propterea me emendare oportebat, veriori & aptiori sensu substituto. Sic verò quasi sponte determinatus sum, ut non potuerim eorum consilium sequi, qui breves tantum censent observationes & annotationes in lucem edendas ad versiculos capitum, inter se invicem non cohærentes. Connexionem optimum medium interpretandi statuo, adeo ut existimem, ab Interpretibus Scripturæ tunc quàm maximè fuisse aberratum, quando ad illam

non

P R Æ F A T I O

non attenderunt; Paraphrasin verò admodum necessariam esse ad excitandum nosmetipsos, quo tantò accuratius ad connexionem animum advertamus, experientia me non rarò docuit, qui dum adornabam Paraphrasin, deprehendi eas non cohætere cogitationes, quas antea per errorem existimabam commodè connexas, adeoque sensum verborum Spiritus Sancti non fuisse istum, quem prius animo meo complexus fueram. Præmitto hanc Paraphrasin singulis capitibus Epistolæ, atque auctor sum lectori, ut eam prius legat, tanquam si propositionem aliquam Euclidis præmitteret ejus demonstrationi, Commentarium verò subjungat tanquam istius Propositionis demonstrationem. Hoc enim intendi & hic scopus meus fuit; persuasus etiam sum me illum si non in omnibus, saltem in pluribus, fuisse assecutum, malo tamen integrum hæc de re iudicium permittere lectori. Analysin non adjeci, quod eam facile quivis, ubi intellexerit verba Apostoli, in proprium usum subjungere possit.

Vitavi operâ datâ omnes digressiones, quæ non nisi ad eruditionem & multam lectionem ostentandam faciunt, ad mentem verò Spiritus Sancti assequendam nihil quicquam juvare possunt, quod factum à quibusdam dolui; sed hæc reservanda erant alii loco & tempori. Brevitati studui ubivis, non rapui occasiones à verbis Apostoli excurrendi in uberiores explicationem rerum Theologicarum, quibus non diutius institi, quàm necessitas præsentem locum exponendi videbatur requirere; cujus sensu investigato poterit concionator, qui Scripturæ aliquam sectionem ita exponit, ut etiam pro re narrâ usibus Ecclesiæ applicet, ex rei istius naturâ, cujus ideam ex totâ Scripturâ formavit; facile ejus plenior explicationem subjungere; quòd si tamen quidam plenior alicujus argumenti Theologici expositionem desideraret, non rarò lectores ablegavi ad prolixior in hanc Epistolam Celeberrimi Cocceji commentarium. Non etiam me diffundo ad controversias tractan-

A D L E C T O R E M.

tractandas occasione istorum Scripturæ locorum, qui vel argumentum aliquod pro veritate controversâ suppeditant, vel, in quibus falsitas quærit latibulum; sufficere videbatur si ita vindicarem præsentem aliquem locum, ut verus ejus sensus redderetur clarus, & falsitas sententiæ adversariorum fieret conspicua. Ut tamen etiam illis, qui hoc forte desideraverint, satisfaciam, indico lectori Interpretem, quem censeo hanc totam controversiam plenius pertractâsse, & os adversariis, alia etiam argumenta quàm ex hoc loco depromentibus, obstruxisse. Studium brevitatis causa etiam fuit, quare non soleam nisi admodum rarò refutare interpretationes à meâ recedentes: judicavi enim verâ interpretatione adductâ & certis argumentis stabilitâ per se cadere falsas.

Unicum hoc meum fuit Studium, ut mentem Dei in Scripturâ loquentis ritè investigarem, ut de sententiâ, quæ veritatem aliquam Theologicam continet, possem dicere: *Hoc os Dei locutum est.* Quod ut obtinerem fontes inspexi ipsos, scopum Sp. S. in Scripturâ loquentis investigavi, ad connexionem antecedentium & consequentium attendi, aliaque media interpretandi adhibui, quæ passim ab omnibus, qui auctorem sive sacrum sive profanum sibi explicandum proponunt, agnoscuntur. Hoc semper usus sum argumento: Quem media interpretandi omnia nullo contradicente me docent esse sensum Dei per Scripturam loquentis eum pro vero habeo: Atque præsens sensus, in hoc Commentario propositus, est talis &c. Quam igitur veritatem sic ex Scripturis hausi eam fide suscipio, eique tanquam divinitus revelatæ me rotum subjicio, etsi ista Veritas aded sit sublimis, ut quomodo se habeat, & quâ ratione cohæreat cum iis, quæ lumen rationis de Deo & rebus divinis docet, non intelligam. Hoc argumento niti debent omnes Scripturæ Interpretes; qui illo uti non possunt, nulli queunt conscientiæ persuadere, se veritatem divinam proponere. Qui nituntur

* *

hîc

P R Æ F A T I O

hic auctoritate humana cumque sensum pro vero habent, qui à plurimis Interpretibus est approbatus, si præcedente argumento non sint suffulti, conscientia satisfacere non possunt. Interpretes equidem consulendos censeo, quatenus possunt nobis præbere occasionem examinandi & inquirendi in veritatem, quam in hoc vel illo loco Scripturæ contineri profitentur: at nemini credendum homini, ob suam, quantam cumque etiam sibi inter homines comparaverit auctoritatem; nisi velimus hominem statuere infallibilem, & sic *αὐτοκρατία* divinum in creaturam transferre, quod manifestam implicat contradictionem. Patrum igitur Consensus, Theologorum qui ante nos vixerunt Auctoritas, Synodorum item & Conciliorum Decreta, mihi eodem sunt loco; & quamvis docti sint, quamvis sapientes & prudentes homines, tamen manent homines, errori obnoxii, quibus fidere non possum, etsi non rejiciendos censeam, si mihi veritatem demonstraverint, quæ tamen non niti potest ipsorum auctoritate, sed argumentorum, quibus utuntur, pondere. Mihi igitur, cui solum veritatis Studium fuit cordi, religio non fuit discedere à sententiâ hujus vel illius Interpretis, vel etiam omnium, si ipsi discesserint à veritate, neque abhorruì à profectu in veritate, etsi eam in hoc vel illo Scripturæ loco ante me nemo vidisset. *Ad quod pervenimus omnes*, per Reformationem Ecclesiæ & purgationem à Pontificiis dogmatibus, aliarumque sectarum erroribus, *eodem ambulemus canone*, Deum orantes, ut & id, ad quod nondum pervenimus, nobis revelet. Et sanè non video, quomodo is, qui Deum timet, negare possit, profectum in veritate esse quærendum. Qui sibi persuasum habet id, quod est in ore omnium, *Scripturam esse thesaurum inexhaustum*; qui credit, omnes divitias Sapientiæ & cognitionis Theologicæ in eâ latere, qui novit ad se pertinere mandatum Christi, quod datum est omnibus Deum timentibus, *Scrutamini Scripturas*, nescio quomodo Dei amore duci dicatur,

A D L E C T O R E M.

catur, si Scripturæ illud scrutinium contemnat, præsertim, si & munus ipsius id requirat, si Doctor sit Ecclesiæ, si alios in doctrinâ veritatis, quæ est secundum pietatem, debeat informare. Qui præterea novit, se ad id esse creatum, ut Deum glorificet, is utique obligatus est, ut in eo cognoscendo proficiat, adeoque, ut non tantum theatrum naturæ perambulet, atque ea, quæ natura & nosmet ipsi quoque intra nos suppedi-
tamus ad cognitionem ejus omniscientiæ, omnipotentia, omnipræsentia, infinitatis aliorumque divinorum attributorum, accuratè cogitateque expendat, sed ut imprimis ex Scripturâ addiscat Dei mirabilia opera, in fatis Ecclesiæ conspicua, quæ manu Prophetarum ita sunt præformata & prædelineata in non paucis, ut *Historia* possint appellari *future*; quorum quædam suâ luce adeo clarent, ut in omnium ferè oculos sese ingerant, modo suâ sponte non claudant, quod facere solent Judæi, qui Messiam in Scripturis non vident; & regnum ejus spirituale ignorant; quædam verò nubibus sunt obducta, alia tenuioribus alia crassioribus, quæ à nobis detegenda & evolvenda sunt majori quâdam difficultate & labore, adhibitâ luce antecedentium vaticiniorum, quæ ut prædicta olim sub V. T. nunc impleta sub Novo conspiciuntur, cum quibus si cohæreant in prædictione prophetica, quæ vel alii ante nos viventes impleta vel nos nunc impleri videmus, idque certâ quâdam serie prophetica & ordine, non est quod dubitemus, nos in intelligendis sacris literis profecisse. Sunt præter hæc etiam plurima alia in Scripturâ difficilia, in quibus hæserunt Interpretes, sponte fatentes, nondum à se falebras omnes superatas, in quæ ut inquiramus, profectò adstricti sumus divino mandato, si forte Deus ea nobis revelare velit.

Hic verò non possum, quin *ὡς ἐν πρόδω* notem malevolentiam Richardi Simonis, qui Hist. suæ Criticæ V. T. lib. III. cap. IV. circa finem, postquam in superioribus adduxisset

P R Æ F A T I O

set varias causas, propter quas nobis explicatio Scripturæ reddita est difficilis, dicit: *Sed hoc, quod hucusque adduxi* (nempe de causis, propter quas sit difficile, ut bonam versionem librorum V. T. faciamus) *evidenter probat, quod Protestantes non habeant locum jactandi, quod Verbum Dei contentum in Scripturis sit clarum & nullo modo impeditum.* Novit enim homo ille, Protestantes nunquam statuisse, *Verbum Dei contentum in Scripturis esse clarum in omnibus & singulis locis;* non potuit ignorare, omnes Protestantes admittere difficultates quasdam in Scripturis, ex quibus non facile se possint extricare, adeò ut hic manifestæ calumniæ se reum reddat. Statuunt Protestantes, Scripturam esse Perspicuam eo modo, quo alii libri ab hominibus sanis conscripti omnes, qui non ex innatâ vel affectatâ stultitiâ ita scripserunt, ut intelligi non possint, qualis liber est *David Joris Wonderboeck* & similes quisquiliæ aliæ; atque adeò non posse Scripturam sacram inter ea referri Scripta, quæ nebulis ambiguitatum & tenebris profundis sint involuta, ut nemo mentem earum assequi queat. 2. Cum Dei sit scopus per Scripturas Sacras homines erudire de viâ salutis, quam calcare debet Peccator, ut ad Deum redeat & cum illo reconcilietur, non dubitant Protestantes docere, Deum, quantum attinet ad ea, quæ ad salutem sunt necessaria, adeo clarè & potuisse & voluisse quoque in Scripturis loqui, ut ea omnia & plura adhuc alia possint intelligi, ita ut, si quædam horum forte in uno tmemate Scripturæ obscurius enuncientur, passim tamen in aliis locis parallelis tantâ radient claritate, ut non possint ignorari ab eo, qui modum & viam salutis ex scripturis conatur addiscere. Quæ etiam à posteriori probantur ex eo, quod Interpretes, & illi qui verterunt Scripturas in varias linguas, & qui has vel earum partes commentariis suis illustrarunt, planè convenient in multis, in quibus non dubitant, quin necessaria omnia ad salutem contineantur. 3. Cum A-

postolo

A D L E C T O R E M.

postolo Petro 2 Petr. III, 16. farentur, esse in Paulinis scriptis quædam *δυσνόητα*, multas etiam passim docent occurrere difficultates in Propheticiis, genealogiis, chronologicis & similibus aliis, in quibus diligentia Interpretum adhuc potest exerceri.

Sic verò ego his explicandis intentus operam dedi, ut, quantum fieri potuit, iis uterer verbis, quæ nullâ obscuritate laborarent, quæ libera essent ab omni ambiguitate propter connexionem & coherrentiam cum aliis, ut attente lector facili operâ sensum meum assequi posset, etsi fortè id non facerem eâ elegantia, quæ curiosis Latinæ linguæ cultoribus satisfacere possit, à quibus propterea veniam precor. Qui verò attendere nolunt, sed volante oculo malunt tantum scripta aliorum percurrere, iis nihil potest dici tam clarum, quin hac ratione agendi sit futurum obscurum. Digna admodum sunt consideratu verba Apostoli, quæ legimus 1 Cor. II, 4, 5. *ὁ λόγος μὲν καὶ τὸ κήρυγμα μὲν ὅτι ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ἐν δόξῃ, καὶ οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ.* Apostolus statim ab initio hujus capituli suum consilium, quod sequebatur in annunciando Evangelio, opponit modo agendi recepto inter homines, sive Philosophos, sive Oratores hujus seculi; Apud eos fuit *ὑπεροχὴ λόγου ἢ σοφίας*, tumor sermonis & sapientiæ humanæ, sive Philosophicæ, sive Theologicæ de suis diis, sive etiam Politicæ, quam jactabant, contemnentes omnia alia, quæ inde discedebant, adeoque ridentes sermonem de Christo crucifixo pro credentium aternâ salute: sed in Apostolo fuit infirmitas, timor & tremor multus, quod objectum propositum non esset plausibile, nec gratum carni, sibi confidenti, quod ulterius deducit vers. 4. Hoc exemplo suo Paulus omnibus præire voluit Ecclesiæ ministris, sive illi vacent erudiendæ publi scholasticæ, quæ semetipsam addixit ministerio verbi divini in Ecclesiâ, sive fidelem plebem doceant

P R Æ F A T I O

ceant ea, quæ ad salutem sunt necessaria, & profectum urgeant in ulteriori cognitione doctrinæ veritatis, quæ est secundum pietatem, & mores ipsorum informant in timore Dei & charitate erga proximum. Hoc exemplum loco mandati Apostolici nobis omnibus esse debet, ut, sive verbis alloquamur præsentibus, sive etiam scripto instituamus absentes, primarius noster sit scopus, ut illi nos loquentes & scribes intelli-gant, quod fieri non potest nisi sermonis perspicuitati omnem navemus operam, eaque omnia sollicitè evitemus, quæ ei re-moram ullam possint inferre, qualia hic enarrantur ab Apo-stolo. Alius erat scopus Philosophorum & Theologorum hujus seculi, aliud erat Objectum à scopo & Objecto Apo-stoli. Volebant Sapientes hujus mundi fidem adhiberi suis figmentis de Diis & eorum cultu, (non loquor nunc de his, qui unum Deum agnoverunt, Auctorem & Rectorem mundi, alios vero Deos asseruerunt, esse quasdam Naturæ partes; qui sua debuerunt occultare, & non nisi sub quibusdam verborum involucris proponere, sed de iis, qui Doctores erant plebis) volebant populum informare in sapientiâ humanâ, quæ mo-res dirigebat, volebant docere, quodnam sit officium boni ci-vis, ut & quomodo quis vitam beatam in his terris ducere possit, quod erat institutum Stoïcorum aliorumque Philoso-phorum; Oratores erant & Demagogi, qui conabantur af-fectus movere & excitare in populo, quoscunque volebant. *Sophistæ* dicebantur illi apud Cic. Acad. quæst. lib. 4 p. mihi 27. Edit. Wecheliana, *qui ostentationis aut quæstus causâ philosophabantur*. Thucydidis ætas ferax admodum fuit isto-rum hominum. Ita Cicero in Bruto p. 391. *Sed ubi intel-lectum est, quantam vim haberet accurata & facta quodam-modo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subito extite-runt, tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippas Eleus in honore magno fuit, alique multi temporibus iisdem docere*
se ar-

A D L E C T O R E M.

se arbitrabantur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior possit. Inter hos referendus quoque est Carneades, de quo Cicero lib. IV Acad. quæstionum p. 23 in Carneade tantam & copiam rerum & dicendi vim fuisse, ut aperte perspicue-que perversa & falsa potuerit persuadere. Idem ille legatus Romam ab Atheniensibus missus, cum pro justitiâ & iterum contra justitiam mirâ facundiâ disseruisset, M. Cato Censorius eum hominem cito expediendum & amandandum censuit, ne eloquentiâ suâ animos civium corrumpere. Pisistratus, teste Valerio Maximo lib. 8 memorab. cap. 9 dicendo tan-tum valuit, ut ei Athenienses regium imperium oratione capti permitterent, cum tamen ex contrariâ parte amantissimus patriæ Solon niteretur. Ita postea, eodem teste, Pericles li-beris Athenarum cervicibus jugum servitutis eloquentiâ suâ imposuit. Egit enim illam urbem & versavit arbitrio suo. Cumque adversus voluntatem populi loqueretur jucunda ni-hilominus & popularis ejus vox erat. Non movebat illos amor Veritatis, quam non quærebant, non desiderabant suos auditores imbuiere scientiâ certæ rerum cognitione, non re illos ducebant, sed opinione, de eo, quod justum esset aut in-justum, verum aut falsum nihil solliciti. Ad hoc tendebant eorum præcepta, hæc erat Oratoris laus longè maxima, in-flammare animos audientium, & quocunque res postulat, in-flectere, juxta Ciceronem in Bruto p. 447. Hic cum esset horum hominum scopus, non poterant solliciti esse de per-spicio dicendi genere, nisi quantum vera intermiscere tene-bantur falsis, quæ quidem perspicue proponi oportebat, ut mens eis delectata conjunctam falsitatem non videret, quæ etiam eleganti verborum dispositione & calamistris Rhetor-icis atque pigmentis involvi oportebat. Tantum aberat, ut homines isti evellere studerent præjudicia ex hominum animis, & subjugare affectus, ut potius hos inflammare
cona-

PRÆFATIO

firmitate assensu & fiducia, usque innitatur imperterrita, neque ullis minis, promissionibus nullaque vi humana se inde abstrahi patiatur. Ad id obtinendum ministri Dei, cum quibus Deus junxit suam gratiam efficacem, utebantur simplici & familiari sermone, qui non erat affectatus, quem sponte suggererebat consuetudo, sive stylus, cui quilibet adsueverat; id quod clarissimum est in scriptoribus sacris, quorum stylo Spiritus Sanctus se voluit accommodare. Quodnam verò Spiritus Sancti auxilium hodie sibi promittent in concionibus suis, qui vocem, stylum, manus, gestus formant tantum ad pompam, & ostentationem, comædis potius & histrionibus similes, quam Ecclesiæ pastoribus? qui dum in Academiis degunt, tempus consumunt in legendis comædiis aliisque libris, qui sibi apti videntur ad stylum contum & tersum, Rhetoricisque calamistris fucatum formandum, qui ad speculum formant suos gestus, qui in brachiorum jactatione & manuum gesticulatione sæpe stultâ & ridiculâ omnem operam ponunt, otio suo abutentes in his nugis, quod impendendum erat sacrarum literarum lectioni & meditationi, illique curæ, ut quàm clarissimè, & ordine quàm maximè concinno & naturam imitante suis auditoribus suo tempore exponant; ut sibi comparent sensus exercitatos in sacris literis; ut paratum habeant non tantum lac, sed etiam cibum solidum, ut promptam habeant materiam, quam quovis tempore ad usum ex thesauris suis depromant, ne opus sit ex aliorum libris confarcinare & corradere, quæ sæpe nec ipsi intelligunt, nec ad rem præsentem propterea commodè possunt applicare. O quàm vereor, ne *Satanas adhuc hodie multos decipiat, ut corrumpantur & avertantur eorum mentes à simplicitate, quæ est in Christo!* Hi habebunt auditores, qui semper discant, neque unquam in cognitionem veritatis veniant; qui delectentur quidem horum stylo nitido, & calamistris Rhetoricis, quibus involutus est eorum sermo, sed ex templo redeun-

AD LECTOREM.

redeuntes nihil aliud narrare norunt, quam quod exquisitam audiverint concionem, etsi nesciant, nec quâ de re, nec quid de illâ fuerit dictum.

Nos delectat divina sapientia, ei omnem operam navabimus, omnia evitabimus impedimenta, quæ nos morari possunt, quo minus proficiamus in cœlesti sapientiâ, quæ in Scripturâ est recondita, conabimur omne spatium & tempus vitæ, quod Deus porro suppeditaverit, ejus studio impendere. Omnia impofterum declinabimus impedimenta, quæ nos hinc revocare queunt, omnia media quæ poterunt juvare, sequemur. Istius rei nunc damus specimen, hunc nostrum commentarium evulgantes. Rogamus omnes, qui aliquid habent, quod profectus nostros juvare possit, ut liberè id nobiscum communicent, gratias agemus omnibus, recta monentibus & meliora docentibus. Si qui verò studio contradicendi ducti nobis malint oblatrare, calumniari, à nobis benè dicta in deteriorem sensum pervertere, sciant illi, nos ipsos esse neglecturos, Deoque vindictam esse relicturos. Ita egimus post publicatam *Theologiam* nostram *Pacificam* cum *Appendice*. Animum nostrum obfirmavimus ab his *xiii*, & quod excurrit, annis, quibus Deo in hac Academiâ Lugdunensi inservivimus, contra omnes variorum insultus, sive directè, sive ex transverso nobis oblatrarent, etiam eorum, qui machinabantur nostrum exitium, qui nos conabantur ejicere ex Ecclesiâ, eo nomine, quod, quamvis eodem secum ambularemus canone, quantum attinet ad ea, ad quæ omnes pervenimus, idemque sentiremus in fundamentis Religionis Reformatæ, putantes eum nobis & aliis quædam in Scripturis revelasse cum fundamento cohærentia, & cum analogiâ fidei convenientia, quæ alii per meram ἀελεψία (quod vitium commune est omnibus, quamdiu in hac vitâ sumus, quamvis aliis magis aliis minus adsit) non adverterant, aut etiam præjudiciis aut affectibus præoccupati videre non poterant, quamvis ab aliis

P R Æ F A T I O

demonstrarentur. His accedebat, quòd in rebus Philosophicis nolebamus sequi ullius hominis auctoritatem, siue Plato esset, siue Aristoteles, siue Zeno, siue Thomas, siue Scotus, siue quocumque alio nomine appellaretur, cùm existimaremus ea, quæ ad sapientiam humanam pertinent, *ex solo lumine naturæ* esse haurienda, etsi perperam & contra nostram protestationem Cartesiani vocaremur, quasi ejus auctoritas nobis esset eodem loco, quo apud alios erat vel Platonis, vel Aristotelis, vel Thomæ, vel Scoti aliorumque, à quibus sectæ Philosophicæ denominabantur. In quo certum est, nobis injuriam fieri maximam. Ego enim sic censeo & sic animum induco meum, cognitionem humanam, prout vulgo obtinet inter homines, vel fundari Sensibus, vel Lumine rationis, vel Auctoritate, siue divinâ siue humanâ. Quid Sensus nos doceant; & qualis sit Cognitio, quæ Sensibus nititur, olim in *Consensu Veritatis* cap. I à §. VII XIX ostendimus. Quam formamus ex lumine rationis cognitionem, ea nomine *Scientiæ* insigniri debet, per quam intelligimus omnem cognitionem certis & indubitatis fundamentis nixam, atque, siue brevi siue longâ ratiocinationum & demonstrationum serie sine ullo hiatu, ex lumine rationis deductam. Quæ tandem nititur auctoritate, ea *Fides* dicitur, quæ est assensus adhibitus testimonio, quod vel est humanum, vel angelicum, vel divinum. Infallibilis planè est assensus, qui nititur testimonio Dei infallibilis, cujus naturæ omnino repugnat, ut fallere vel falli possit, atque propterea istiusmodi assensus planè certus est & indubitatus. Sic discimus Veritates illas, quæ nobis pandunt viam ad salutem, aliasque cum iis cohærentes, quarum Principium & fundamentum apud Christianos est Verbum divinum, quod in libris V. & N. T. continetur, & cujus sensus ope regularum interpretandi fuit detectus; harumque veritatum cognitio isto fundamento nitens solet *Theologia* appellari, quæ hoc cognomine distinguitur à Cognitione

A D L E C T O R E M.

gnitione Dei & ejus Attributorum, quæ est à lumine naturæ, ut dicatur *Revelata*. Hæc Theologia revelata est Fides divina, quòd testimonio divino sit innixa. Sed hominum & angelorum naturæ non repugnat, ut fallant, ut fallantur, (loquor de angelis in communi consideratis) adeoque tunc demum testimonio eorum assentiri possumus, quando constat, quod nos fallere non possint, quod ex circumstantiis est judicandum. Homines, (ut de illis imprimis agamus, utpote quorum testimonium nobis sæpius occurrit, quia cum illis familiaritèr conversamur) censendi sunt nos nec fallere posse nec velle, quando res est in propatulo, & facile fallacia detegi potest, si quam eudere voluissent; ut, si narrent aliquid factum publicè in loco, in quo habitamus, vel aliud quid simile, quod facile à nobis explorari potest, idque ita narrent, ut plurium consentientium audiamus testimonium, quos tamen inter se invicem non potuisse conspirasse, planè habemus perspectum. Quâ ratione etiam ipsis narrantibus fidere possumus, si de præteritis loquantur. Sed hæc sunt res *facti*. Verum enim verò si res sint *juris*, aut si agatur de rerum quarumvis naturis & proprietatibus, non possumus sanè niti eorum fide, quia cùm sint homines æquè ac nos, non possumus nobis persuadere, nos rem *scire*, quam fortè alii intellexerunt, non nos ipsi, quamvis si auxiliares nobis præbeant manus, & certâ demonstratione nos doceant, hanc non aliam esse rerum naturam & proprietates, etiam nos ipsi eas *scimus*, adeoque tunc noster assensus non nomine *Fidei*, sed *Scientiæ* venire debet. De angelis juxta analogiam facile simile judicium formabimus. Quis verò jam, si paulo generosior fuerit, testimonio hominum niti volet in dignoscendis rerum naturis & proprietatibus, ut credat, hanc causam esse, quòd magnes trahat ferrum, quam aliquis Philosophus dicit citra demonstrationem, & sic de aliis infinitis? Eâ auctoritate non valet inter nos Cartesius, nemoque nisi pro infano ha-

P R Æ F A T I O

beri velit, credit ea quæ de rerum variarum naturis, de aëre, de igne, de aqua &c. demonstravit, propter ejus auctoritatem. Qui auctoritate ejus nititur & propter illam quidvis sibi persuadet, eodem loco illum habemus, ac qui Platonis, aut Aristotelis, aut Thomæ, aut Scoti auctoritate movetur. Nos ab his, uti dixi, in alia omnia abeuntes, & in rebus Philosophicis solum lumen rationis secuti, in Theologicis nixi auctoritate & testimonio unius & solius Dei, qui solus est infallibilis, quod in libris V. & N. T. consignatum habemus, eam, quam in his nobis revelavit sapientiam scrutati fuimus & porro scrutabimur, sicque obmutescentes ad variorum insultus, qui nobis facecebant molestias, obtinuimus orium, & pax quodammodo coaluit, saltem non multum turbata fuit, cum molimina aliorum hoc nostro silentio inefficacia fuerint reddita.

Sed novum bellum nobis indixit anno superiori *Johannes Adamus Osiander* Confessionis Augustanæ Theologus, scripto & edito libello sub titulo, *Collegium Considerationum in dogmata Theologica Cartesianorum*, quem cum inspicerem, videbam, me in eo utramque facere paginam, sed mirabar, hominem toties aberrantem à mente eorum, quos sibi in adversarios delegerat & plerumque cum suâ propriâ umbrâ pugnantem, (*alternaque jactat Brachia protendens & verberat ictibus auras*, sicut de Darete pugile loquitur Virgilius) ausum fuisse prodire in publicum, munitum & instructum levi admodum armaturâ, ut ne quidem his armis fictitios suos adversarios, quos in pariete depinxerat, posset expugnare; cogitabam igitur initio cum contemptu potius & silentio, quam aliis armis debellandum. Ab illo tamen consilio me revocabat, quod intelligerem, inter suos celebrem esse, ob conscriptos quosdam commentarios in Scripturam, & magni æstimari, quod & titulus Theologiæ Professoris & imprimis Cancellarii arguebat; operæ pretium igitur visum mihi fuit, ne præjudicium crearetur, per hanc istius famam & celebritatem, veritati,

paucis

A D O L E C T O R E M.

paucis quibusdam editis exemplis demonstrare, me jure judicasse, hominem illum negligendum potius, quam prolixâ refutatione tempus conterendum. Et sanè nos duo essemus par malè compositum, ut ex nostrâ pugna vix ulla sit oritura accessio ad veritatem. Pugnat enim ille fumo, tenebris, obscuritate & sibi & nobis impenetrabili; nos clarâ veritate, ad quam oculos clausit, quæque in barathrum illud profundissimum Philosophiæ Scholasticæ, cui totus immerusus est, penetrare nequit. Hæc verò ejus est Methodus, ut probet suas assertiones quascunque 1. Scripturâ 2. ex ratione 3. ex auctoritate, ubi triplex vitium deprehendere licet. Primum, quod ex Scripturâ conatur probare dogmata merè Philosophica, loca adducens, quæ nihil quicquam ad rem facere possunt. Id enim perperam admodum fieri satis constat ex iis, quæ superius à nobis sunt dicta, & prolixius probata in Consensu Veritatis cap. II & seqq. Alterum, quod dogmata merè Theologica, quæ lumen rationis ignorat, conetur ex isto deducere lumine, in quo non continentur. Tertium, quod auctoritate humanâ atque eo ipso fallibili stabilire velit dogmata vel Philosophica vel Theologica, quod admodum ineptè fieri superius satis ostendimus. Quod tamen & ipse rejicit p. 85 contra Cartesianos, quos dicit probare, *Deum esse positivè à se ipso* (quem hic notet equidem nescio) ex Hieronymo in cap. III ad Ephes. *Cætera ut sint, Dei sumere beneficio, ipse sui origo est, suæque causa substantiæ, non potest intelligi habere aliunde, quod subsistit*; ad quod respondet p. 86. *Alterum itidem non stringit, partim quia est testimonium merè humanum, partim quia Deus origo suæ substantiæ dici potest negativè &c.* quâ ratione in hac Methodo probandi, quæ triplici fulcro consistebat, unum ipse subtrahit, adeò ut delenda sit ex hoc ejus libro ubivis *auctoritas humana*, quâ ratione magna istius libri pars peribit. Quod si fecisset ipsemet, forte plures lectores allexisset; nec pauci credo, offendentur, quod dum illud argumentum

ex au-

P R Æ F A T I O

ex auctoritate humanâ adhibet, sæpe ita agat, ut, (sive vitio ipsius Osiandri, sive vitio typographi fuerit factum,) nescias, an aliquid dicatur ab ipso, an ab auctore, cuius testimonium laudat: sed nunc specimina quædam adducamus, ex quibus Lector judicare queat, num dignus sit ille libellus, in quo examinando tempus teram.

Incipit ab illo invidioso & *πλοθυράτης* de *Dubitatione* argumento, de quo tam multa sunt dicta & scripta, ut jam ferè adversarios pudeat de eo quæstionem movere. Videatur inter alia: *Consideratio Heydani* & *τῶν ἐν ἀγίοις*. Unicum tantum observo, quod ille per Dubitationem planè aliud intelligat, quàm vel Cartesius, vel isti, qui ipsum hâc in parte sequuntur. Reprehendit Dubitationem de Deo & ejus benignâ voluntate, de quâ Jacobus cap. I, 5, 6, 7, quæ *comparatur cum jaëlatione fluctuum maris*, quam nos planè rejicimus tanquam impiam, & noxiam, imo quam impossibilem censemus homini Christiano. Scepticis naturæ lumine abusis, nemo meliori remedio succurrit, nemo magis claris & evidentibus argumentis Dei existentiam demonstravit, quàm Cartesius. Osiander verò ridendum se exponeret, si tali homini diceret: *Non licet tibi dubitare de Deo*, nullâ demonstratione evidente usus; non secus ac si Medicus homini in difficilem & lethalem mortem delapso, diceret: *non licet tibi lethalitè agrotare*, nec tamen ullum remedium contra istum morbum adhiberet. Pejorem isto Medico omninò Osiandrum esse oportet, si serio hanc statuit thesin, quam legimus p. 48 ubi Thesis I est: *Non datur in omnibus hominibus naturalis & innata Dei idea*. Idem enim facit, ac si diceret: *Nullum datur remedium contra Atheismum*: & hâc ipsâ thesi viam apertam parari ad Atheismum facillimè potest probari; sed observo, illum concedere, nos habere conceptum de Deo p. 50, à quo distinguit Ideam; cùm certum sit & luce meridiana clarius constet, non tantum ex meis sed etiam aliorum, quos nomine Cartesianorum traducit scriptis, hâc duo apud eos

A D L E C T O R E M.

eos planè esse æquipollentia & synonyma eandem rem significantia. Similiter asserit p. 50 nos habere quandam *notitiam insitam* concreatam & naturalem de Dei existentia; at nos per naturalem & innatam Dei ideam nihil aliud intelligimus. Nulla ergo hîc est controversia, nulla pugna, nisi quis similis Osiandro pugnare velit contra adversarium in pariete depictum. Aliud specimen suppeditat nobis cap. V. Thes. I, ubi dicit: *Vita Dei non est Intellectus & Voluntas Dei*; ad quod probandum lector exspectaret, ut adduxisset rationem aliquam formalem, per quam distingueretur Vita Dei ab Intellectu & Volunte Dei, sicut qui dicit: *Miseriordia Dei non est Justitia Dei*, asseret rationes formales, quibus à se invicem differant. Hoc verò cùm non fecerit reliqua omnia quæ adducit levitate suâ evanescunt, & nullam responsionem merentur.

Speciminis loco sit porrò p. 124 cap. I th. 1. *Falsum est, Personas ab Essentiâ divinâ nec realitè nec modalitè nec ratione ratiocinatâ, sed per proprietates personales distingui*. Contrarium ergo dogma ipsi est Cartesianum, quia ego, qui Cartesianus illi sum, id doceo. Egregiè. Ubi verò in Cartesio legisti de *Personis Trinitatis*? Scholastici tui omnia confundentes miscent Theologiam cum Philosophiâ: non Cartesius, non ego. An verò omnia, quæ in meâ Theologicâ Pacificâ legisti, sunt dogmata Philosophica, an nulla Theologica? ocularis inspectio te refutabit. Sed ad rem? an tu audes negare distinguere personas Trinitatis per proprietates personales? Rogo igitur, an non concedas tres esse personales proprietates? Patrem esse *ἀρχήν*, Filium genitum esse à Patre, Spiritum Sanctum procedere à Patre & à Filio? An verò non quidvis, quod distinguitur, prout procul dubio distinguuntur Personæ Trinitatis, distinguitur per suas proprietates? Quid ergo disputas, & an non passim in hâc thesi defendendâ cum propriâ umbrâ pugnas? Perperam verò admodum & per meram calumniam

* * *

P R Æ F A T I O

lumniam mihi tribuis, quod *personæ in divinis non dicant Modos subsistendi, sed meras negationes*, citatis Theol. Pacif. §. 149, 227 Provoco ad hos ipsos paragraphos. Priori §. 149 ne quidem loquor de personâ, sed de *subsistentiâ abstractè & præcisè consideratâ*, quam dico esse meram negationem? an verò tantus Theologus Scholasticus non potest distinguere inter abstractum, quale est subsistentia, & concretum quod est persona? Hoc utique non putem. *Modos proprie dictos in Deum cadere*, quæ variationem inferunt, omnino nego: si tamen quis per modos subsistendi idem intelligat, quod per *personam*, quæstio erit de nomine tantum, eoque in Scripturis non definito. Neque magis illa, quam tribuit mihi, sententia ex §. 227 poterit colligi, nisi per Logicam eam, quam & Cartesiana & Scholastica Philosophia ignorat. Quod verò præabstractè propugnat, *personas divinas distinguere realiter*, vereor, ne *vanus fiat in suis ratiociniis*, quod de Ethnicis dicitur Rom. I, 21. Ambiguus sanè est terminus ille, *distin- gui realiter*. Realiter dicuntur distinguere, quæ differunt ut diversa entia, sive ut diversæ Substantiæ, vel, quæ differunt ita, ut ne- mine cogitante discrimen tamen aliquod intercedat. Sperem illum non sumere priori modo, aliàs enim induceret 3 entia sive 3 substantias in Deo, adeoque tres Deos; si sensu posteriori sumat, libenter concedo in unicâ Dei essentiâ esse Patrem, Fili- um & Sp. Sanctum, etsi nullus homo de eo cogitet. Non ergo ulla poterit hîc esse pugna vel mecum vel cum Reformatis aliis, contra quos tamen se pugnare putat. At quod *differentiæ rea- lus inter personas divinas dicat dari consimile exemplum in Ente, cujus tres Modi, Unitas, Veritas & Bonitas, qui inter se distinctè conveniunt, ut ut illi non differunt realiter quod pu- tat Osiander*; id omni absurdo est absurdus & mysterium Tri- nitatis ludibrio exponit omnium Anti Trinitariorum, & plus quàm Sabellianismum introducit. An non enim Ens, Unum, Verum, Bonum, de quibus agunt Metaphysici Schola- stici,

A D L E C T O R E M.

stici, sunt Abstracta, nihil realitatis habentia extra mentem humanam, atque adeò modi tantum cogitandi, non distincti, sed admodum confusi? an ergo idem dicemus de Essentiâ di- vinâ, & Patre, Filio & Spiritu Sancto! Sed indulgentes si- mus, (quia id ipsum statim revocat, dum dicit; *imò cum hoc mysterium sit profundissimum, non necesse est aliquod analogum quærere & illo hoc illustrare*,) quæro ergo quare nolumus in eo acquiescere discrimine, quod Scriptura docet, & quod ego urgeo: *personas Trinitatis distinguere à se invicem per pro- prietates personales*, ut Patris proprietas sit esse *ἀρχηγόν*, Fi- lii generari, Sp. Sancti procedere à Patre & Filio? Sic non recedemus in hoc *profundissimo* mysterio à terminis Scri- pturæ, quod procul dubio longè est tutissimum.

Adhuc vidimus illum hominem pugnantem cum suâ um- brâ, vel saltem eò redactum, ut ea debeat admittere, quæ ar- ticulos fidei imò ipsam rationem planè evertunt, quale est dogma Tritheitarum. Simile quid ab ipso committitur p. 345, ubi mihi attribuit hanc sententiam: *Ex unione naturarum in Christo orta est alia persona*, & contra eam disputat, hoc est, aërem ferit & *κριαμαχῆ*. Victoriâ ergo habebit incruen- tam. Hoc tantum dico: *Antequam natura Christi humana fuisset, λόγον solum fuisse unam personam, sed postquam fuit conjuncta natura humana cum divinâ θεάνθρωπον fuisse unam personam*: Si jam huic contradicere voluerit mecum pugna- bit, sed simul etiam cum veritate, & hæresin forte novam in- troduxerit, vel Nestoria nam reduxerit. Aliud tamen est, de quo inter nos melius conveniet. Libenter fateor, id quod urget p. 346. *Si subsistentia divina tanquam reale aliquid, sive positivum communicata est humanæ Christi naturæ: Er- go communicatio proprietatum divinarum humanæ Christi naturæ non erit impossibilis*, sicque præjudicium aliquod crea- tures veritati, quam omnes Reformati propugnant: *Proprie- tates divinas non esse communicabiles humanæ naturæ*. Ne ergo

P R Æ F A T I O

ergo hîc injuria fiat veritati, observavi, falsum esse id, quod statuunt Lutherani: *Humanæ Christi naturæ communicatum esse aliquid positivum, dum assumpta est a λόγῳ in unitatem personæ*, opinionem verò contrariam inde ortam, quod putent: *Subsistentiam in genere formaliter & abstractè consideratam esse quid reale & positivum*, quam opinionem Scholasticorum reprobavi, nixus firmis argumentis.

Non possumus hîc præterire insigne illud *Φάσμα* & Philosopho indignum, quod occurrit p. 274. *Quamvis bruti anima sit res materialis; tamen percipere potest, utut non cogitare.* Nolo cum ipso hîc disputare, an res materialis ita latè accipiatur, ut designet & corpora & corporum modos vel accidentia? facîle concessero latiore istam acceptionem vocis, sed miror, quomodo *anima bruti possit percipere, si non possit cogitare.* Ponamus ergo contra omnes Logicos, posse dari Speciem negato Genere. Statuamus eâdem methodo: Lapidem posse descendere, non tamen moveri; Vitrum esse quadrilaterum, non tamen figuratum. Vellem igitur ut explicaret perceptionem, quæ non sit cogitatio; qualem quæso conceptum de istiusmodi perceptione formabit? Si anima dum percipit, non cogitat, quid ergo aliud tunc facit? Sed homo ille nec novit, quid sit percipere, nec quid sit cogitare, & confundit omnia quæ planè sunt distincta, quod majorem parit confusionem, quàm si quis cælum terræ miscere velit. Si nescit, quid sit percipere. E. nesciet, quid sit clarè & distinctè percipere; & quam veritatem ab illo homine exspectabimus, qui ignorat clarè & distinctè percipere, sine quâ clarâ & distinctâ perceptione de nullâ unquam re poterimus esse certi?

Sed libido pugnandi etiam incitavit ipsum, dum, tanquam meam, oppugnat hanc sententiam, *Deum ita operari per creaturas, ut ipsæ non agant & influant in effectum*, citatis ad id verbis Theol. Pac. §. 237, quæ olim dictaveram ad Syff.

A D L E C T O R E M.

Syff. Marefii Loc. V §. 30, (in quibus tamen verba ista non reperiuntur,) omiſſis illis in Theol. Pac. quæ ad eorum explanationem adduxeram. Sed mecum pugnare volebat, depingendus ergo erat homo, qui ea diceretur sentire, contra quæ se armaverat Osiander, isque erat appellandus Wittichius. Ita homine illo picto confecto stratus erat Wittichius. Equidem hanc victoriam Osiandro non invideo, nec plures similes, quas somnians finget. Profundus admodum erat somnus, non poterat verbis Theol. Pacificæ excitari. Intendamus ergo vocem, adjunctis verbis ex Exercit. Theologicis. *Creaturas omninò agere* probavimus in nostris Exercitationibus Theologicis Exerc. I §. 54. *Creaturas quasvis propriam habere virtutem, quæ differat à Virtute Dei, adeoque falsum esse, quod Deus latret in cane & urat in igne* docuimus p. 73. Hæc ergo in re convenit inter nos duos, ut spero. Si jam contradicere mihi voluerit, neget, *Virtutem creaturarum & ipsarum actiones dependere à Deo, quoad omnem suam realitatem*, neget porro id, quod ex priori sequitur, *Deum esse Ens summe perfectum, à quo omnia & singula, quoad omnem suam realitatem, dependeant*: in his omnino habebit me adversarium, nec me tantum, sed omnes, qui Dei Independentiam & Supremam Majestatem agnoscunt & venerantur.

Mirabitur porro Lector, si legerit totum Caput 17 & imprimis Th. II. *Cartesiani censent propriam Errorum originem esse, quòd voluntas latius pateat intellectu, ac se etiam extendat ad ea, quæ non fuerunt intellecta, ad quod probandum nihil adducit, quàm verba Cartesii Princ. I, §. 6. Hanc nihilominus in nobis libertatem experimur, ut semper ab iis credendis, quæ non planè certa sunt & explorata, possimus abstinere, atque ita cavere, ne unquam erremus.* Satis enim patet, hominem illum nescire quid dicat; quod adhuc magis perspicuum erit ei, qui ad ipsius modum probandi voluerit attendere. Nos ut breves simus tantum dicamus, quænam sit

P R Æ F A T I O

ergo hinc injuria fiat veritati, observavi, falsum esse id, quod statuunt Lutherani: *Humanæ Christi naturæ communicatum esse aliquid positivum, dum assumpta est a λογῇ in unitatem personæ*, opinionem verò contrariam inde ortam, quod putent: *Subsistentiam in genere formaliter & abstractè consideratam esse quid reale & positivum*, quam opinionem Scholasticorum reprobavi, nixus firmis argumentis.

Non possumus hic præterire insigne illud *Φάσμα* & Philosopho indignum, quod occurrit p. 274. *Quamvis bruti anima sit res materialis; tamen percipere potest, utut non cogitare.* Nolo cum ipso hic disputare, an res materialis ita latè accipiatur, ut designet & corpora & corporum modos vel accidentia? facilè concessero latiore istam acceptionem vocis, sed miror, quomodo *anima bruti possit percipere, si non possit cogitare.* Ponamus ergo contra omnes Logicos, posse dari Speciem negato Genere. Statuamus eadem methodo: Lapidem posse descendere, non tamen moveri; Vitrum esse quadrilaterum, non tamen figuratum. Vellem igitur ut explicaret perceptionem, quæ non sit cogitatio; qualem quæso conceptum de istiusmodi perceptione formabit? Si anima dum percipit, non cogitat, quid ergo aliud tunc facit? Sed homo ille nec novit, quid sit percipere, nec quid sit cogitare, & confundit omnia quæ planè sunt distincta, quod majorem parit confusionem, quàm si quis cælum terræ miscere velit. Si nescit, quid sit percipere. E. nesciet, quid sit clarè & distinctè percipere; & quam veritatem ab illo homine expectabimus, qui ignorat clarè & distinctè percipere, sine quâ clarâ & distinctâ perceptione de nullâ unquam re poterimus esse certi?

Sed libido pugnandi etiam incitavit ipsum, dum, tanquam meam, oppugnat hanc sententiam, *Deum ita operari per creaturas, ut ipsæ non agant & influant in effectum*, citatis ad id verbis Theol. Pac. §. 237, quæ olim dictaveram ad Syft.

A D L E C T O R E M.

Syft. Maresii Loc. V §. 30, (in quibus tamen verba ista non reperiuntur,) omisissis illis in Theol. Pac. quæ ad eorum explanationem adduxeram. Sed mecum pugnare volebat, depingendus ergo erat homo, qui ea diceretur sentire, contra quæ se armaverat Osiander, isque erat appellandus Wittichius. Ita homine illo picto confecto stratus erat Wittichius. Equidem hanc victoriam Osiandro non invideo, nec plures similes, quas somnians finget. Profundus admodum erat somnus, non poterat verbis Theol. Pacificæ excitari. Intendamus ergo vocem, adjunctis verbis ex Exercit. Theologicis. *Creaturas omnino agere probavimus in nostris Exercitationibus Theologicis Exerc. I §. 54. Creaturas quasvis propriam habere virtutem, quæ differat à Virtute Dei, adeoque falsum esse, quod Deus latret in cane & urat in igne* docuimus p. 73. Hæc ergo in re convenit inter nos duos, ut spero. Si jam contradicere mihi voluerit, neget, *Virtutem creaturarum & ipsarum actiones dependere à Deo, quoad omnem suam realitatem*, neget porro id, quod ex priori sequitur, *Deum esse Ens summe perfectum, à quo omnia & singula, quoad omnem suam realitatem, dependeant*: in his omnino habebit me adversarium, nec me tantum, sed omnes, qui Dei Independentiam & Supremam Majestatem agnoscunt & venerantur.

Mirabitur porro Lector, si legerit totum Caput 17 & imprimis Th. II. *Cartesiani censent propriam Errorum originem esse, quòd voluntas latius pateat intellectu, ac se etiam extendat ad ea, quæ non fuerunt intellecta, ad quod probandum nihil adducit, quàm verba Cartesii Princ. I, §. 6. Hanc nihilominus in nobis libertatem experimur, ut semper ab iis credendis, quæ non planè certa sunt & explorata, possimus abstinere, atque ita cavere, ne unquam erremus.* Satis enim patet, hominem illum nescire quid dicat; quod adhuc magis perspicuum erit ei, qui ad ipsius modum probandi voluerit attendere. Nos ut breves simus tantum dicamus, quanam sit

P R Æ F A T I O

runt, quamvis differant animal in equo, & homo in Petro realiter, adeoque mera est *λεπτολογία*, quam hic committit Osiander, & ego tales andabatas meritò rideo, neque quicquam ab ipsis mihi metuo.

Aliter tamen procedit Thesi II hujus Capitis: *Gratia Liberum Arbitrium præcedit non tantum naturâ, sed & tempore*, & reverâ mihi contradicit, sed ineptissimè; probat gratiam successivè operari, quod non nego, quâtenus una actio voluntatis producit post alteram, sed quæritur: an Gratia, dum agit in Liberum arbitrium, sive, dum producit actionem Liberi Arbitrii, quâ convertitur homo, possit præcedere tempore? Liberum Arbitrium nobis nihil est aliud quam Voluntas, quæ Libera est suâ naturâ, nec potest quid agere coactè. Homo convertitur, quando, abnegatis omnibus aliis mediis ad salutem, voluntas ruit in amplexum Christi tanquam unici Servatoris, cui soli innititur & confidit, salutem & vitam æternam ab ipso desiderans & sperans. Hæc voluntatis actio producit à Gratia. Si ergo Gratia sive operatio Gratiæ hanc actionem Voluntatis producit, præcedit tempore istam actionem Voluntatis, quæro quid producat primo temporis momento? Vel enim nihil producit illo temporis momento, quo dicitur præcedere, adeoque nulla erit operatio Gratiæ, quod est contra hypothesin; vel producit volitionem, & sic non præcedit tempore, vel producit aliquid aliud: at nihil aliud esse potest in voluntate, quàm volitio, & si quid aliud *verbo* dicatur, ad volitionem tamen necessariò debet reduci.

Sed jam fessi sumus & defatigati his recensendis Osiandri ineptiis, unicum tamen adhuc addamus *ἀελεψίας* specimen. Occurrit hoc Cap. XXI Th. III p. 426. *Resurrectio consistit in reuione animæ rationalis cum corpore nostro*. Putat, se id opponere Cartesianis dictis, ac si illi contrarium statuant. Probat hoc: *Cartesiani*, inquit, *cum mor-*

tem

A D L E C T O R E M.

tem non describant per dissolutionem animæ rationalis cum corpore, ideoque nec resurrectionem possunt statuere consistere in animæ cum corpore reuione, sive animæ rationalis conjunctione iteratâ; adeoque resurrectio illis erit nihil aliud, nisi restitutio aut receptio vitæ naturalis sive animalis. Tribuit igitur Cartesianis id, quod ex ipsorum sententiâ existimat, se elicere posse per Consequentiam, & ubi contrarium demonstravit, credit se magnam victoriam ab his esse consecutum. Possem hic pluribus exagitare ejus methodum, nisi brevitati studerem; pauca tantum hic annotare lubet. 1. Non licet, consentientibus etiam Logicis accuratioribus inter Lutheranos, alteri adscribere dogma aliquod, quod putas, te per consequentiam ex illius sententiâ elicere posse, illudque tanquam alterius sententiam oppugnare, etsi consequentia illa sit legitima. 2. Multò minus id licet, si consequentia sit illegitima & vitio laboret. 3. Mortem corporis distinguimus à Morte hominis. Mors corporis in eo est, quando corpus desinit esse aptum organum, in quo anima suas functiones exercere possit, quod fit, ubi deficiunt Spiritus animales, quorum interventu anima dirigit corpus, & vice versâ ea quæ in corpore fiunt sentit, & à sensibus externis & passionibus animi afficitur. In hoc enim consistit Vinculum inter animam & corpus, quod cum certæ cogitationes sunt in mente, illas sequuntur certæ determinationes Spirituum animalium, & vice versâ certæ Spirituum determinationes efficiunt, ut certæ sint cogitationes in animâ. Hoc vinculum ubi fuerit ruptum, fit *Mors compositi* sive hominis, adeoque omnino *Mors hominis* in separatione animæ & corporis constituitur. Unde reverâ *Resurrectio consistit in reuione animæ rationalis cum corpore nostro*, ubi corpus nostrum fuerit in vitam restitutum, & sufficiens copia Spirituum & sanguinis corpori reddita. Ita frustra se fatigavit bonus ille Vir in probando contra Cartesianos, *Mortem consistere in separatione animæ*

* * *

P R Æ F A T I O

animæ & corporis, item, *Resurrectionem consistere in reunionem animæ rationalis cum corpore nostro*, complendo hoc suo labore quintam ferè libelli sui partem à pag. 402 ad p. 496.

Sed sat Speciminum jam dedimus, ex quibus lector possit intelligere, oleum & operam me perditurum, si cum homine isto imposterum ferram contentionis reciprocari voluerim. Proficere studeo in cognitione veritatis quæ est secundum pietatem. Fundamenta cognitionis Philosophicæ firmiter sunt jacta & stabilita à me in Theol. Pacificâ, & ab illis, quibus hanc defendere placuit, inter quos præ aliis palmam meretur Rever. & Clarissimus Petrus Allinga, in variis suis scriptis, quâ Latinis, quâ Belgicis, quibus plerique ex fratribus redacti sunt ad *ἔχθραν*, multi etiam ex iis, qui dissenserant, eò compulsi fuerunt, ut nunc videri possint rem concedere, sed tantum conquerantur, quòd nimis magnâ cum vehementia à nobis hæ controversiæ fuerunt tractatæ, non videntes *manticæ quod à tergo est*; sed nolumus veterem renovare dolorem, relinquimus hæc Historiæ, quæ ex hinc & inde scriptis facile potest erui. Quæ vel à nobis vel ab aliis in Scripturâ fuerunt vera deprehensa, ea superædificantes prioribus pergemus in cognitione Sapientiæ divinæ.

Initium fecimus nostrorum conatum à Pauli ad Romanos epistolâ, propter rationes & occasionem, quæ nobis oblata fuit, de quâ in superioribus verba fecimus. Et reverâ hæc epistola præ aliis Scripturæ libris digna est Christianorum meditatione. Complectitur ea summam doctrinæ salutis, & Pontificios quærentes ex nobis determinationem articulorum fidei necessariorum possumus ad hanc ablegare. Exarata est singulari Sapientiâ divinâ, quæ pectus implebat Apostoli, quam in Paulo deprædicat Petrus, 2 Pet. III, 15. Methodus valdè est accurata. Supponit, se esse Apostolum, adeoque ea à Deo accepisse dona, quæ ad *ὑπεροχὴν* Apostolicam pertinebant, quod satis notum erat Romanis, ad quos scribebat. Commen-

A D L E C T O R E M.

dat Eu angelium ab hoc argumento, quòd in eo doceatur justitia Dei ex fide in fidem, ita ut postquam verâ fide amplexi sumus Deum J. Christum, tanquam unicum Servatorem, in eo solo totâ vitâ possimus recumbere & acquiescere, & salutem æternam nobis promittere, tuti in omnibus periculis. Probat, istam Justitiam Dei hominibus, salutem post hanc vitam quærentibus, planè esse necessariam, quia omnes omnino homines nullo excepto sunt peccatores, adeoque non possunt Deo esse grati, ab ipsius voluntate tantopere recedentes, & per consequens nequeunt cum eo uniri per propriam justitiam, quam obtinerent, si se perfectè ad divinam voluntatem conformarent. Convincit postea homines, qui in duo genera tunc dividebantur, Gentiles & Judæos, de peccato. Gentiles ex principiis lumine naturæ receptis, ex legibus naturæ & dictamine conscientiæ, & ex historiâ morum & facinorum scelerumque inter se perpetratorum, quæ omnia erant in propatulo, nec ignorari aut dissimulari poterant; Judæos ex lege scriptâ, de quâ non dubitabant, ex Mose & Prophetis, de quorum sanctitate & missione divinâ adeoque infallibilitate erant persuasi. Sequitur autem planè ordinem naturæ, argumentans ex iis, quæ cognita erant. Ita convincebat Judæos, Mosi & Prophetis inhærentes, ex horum scriptis, nullum aliud remedium contra peccata ipsorum dari, quàm fidem in Christum, qui à Deo propositus sit propitiatorium in suo sanguine omnibus, qui ad ipsum per fidem accesserint, sive Judæi fuerint sive gentes. Atque his omnibus etiam debebant subscribere gentes, quæ cum nullum remedium nec in se nec extra se reperirent contra peccata, & hanc rationem hominis peccatoris cum Deo reconciliandi facile possent agnoscere tanquam optimam & sapientissimam, prudentia suadebat, ut illam amplecterentur. Hæc autem ex primâ suâ origine, æterno & sapientissimo Dei consilio, ordine suavissimo & sapientissimo explicat & deducit in sequentibus, & applicat tandem ad pietatem &

P R Æ F A T I O

conscientiam, docens & derivans inde omnia officia, quæ iis qui in Christum credunt, sunt digna.

Inter epistolas Paulinas hæc ordine comparet prima, ratione dignitatis argumenti potius habitâ, quam ordinis temporis. Potuit etiam ei hic ordo obtrigisse, quod prolixior erat, sed in his & similibus parum admodum est situm. Quo tempore fuerit scripta & ex quo loco fuerit missa, videamus an possimus indagare. A subscriptionibus Epistolarum, cum non rarò sint falsæ, & repugnent illis, quæ aliunde discuntur de loco unde missa est epistola, fateor non posse sumi argumentum solidum, quo probetur locus Scriptionis. Sed commendatur Romanis Phœbe Diaconissa Ecclesiæ, quæ erat Cenchreis in portu Corinthi, per quam etiam missa videtur Epistola, idque potest probabile argumentum nobis suppeditare, quòd Corintho fuerit missa. Dein mentio fit Rom. XVI, 23 Gaji, quem *ἐξέω* suum vocat Apostolus: at is Corinthi habitabat, ubi etiam illum baptizasse dicitur Paulus 1 Cor. I, 14 atque hinc iterum nasci videtur probabile argumentum, quod hæc Epistola Corintho fuerit scripta. Quod autem tunc fuerit exarata, quando Paulus deferebat Hierosolymam eleemosynas Ecclesiarum Achajæ, Asiæ & Macedoniæ possumus colligere ex Rom. XV, 25, 26. *Nunc autem proficiscor Hierosolymam ministraturus Sanctis Placuit enim Macedonia & Achajæ quædam communicare bona cum pauperibus sanctorum, qui sunt Hierosolymis.* Hæc sunt argumenta, quæ mihi pondus aliquod habere videntur, desumpta ex Cl. Ludovico Capello in Appendice ad Historiam Apostolicam p. 76, 77, qui tamen profiteretur se ea mutuatum esse ex Præfatione Origenis ad Romanos, intelligendo hoc de versione Latinâ Origenis adornatâ à Ruffino. Reliqua suo loco relinquam, cum mihi nullo modo satisfaciant.

Possset aliquis dubitare, an Epistola hæc fuerit scripta idiomate Græco, motus hoc argumento, quod Romani *Latini* essent.

A D L E C T O R E M.

essent. Sed huic argumento respondit Grotius. Summa huc redit, quod perinde esset Romanis siue Græcam linguam legerent, siue Latinam, cum etiam fœminis Græca lingua esset in quotidiano usu, teste Juvenali. Potius igitur debuit scribi Græco sermone, ut etiam cum aliis Ecclesiis posset communicari. *Græca autem, prout testatur Cicero pro Archiâ, leguntur in omnibus ferme gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur.* His sic præmissis aggrediamur ipsam *Investigationem* Epistolæ.

E R R A T A.

Vix deprehendimus ulla, quæ lectorem remorari possint, nisi quòd in numeris capitum & versuum citandis aliquoties vacillaverint operæ; ut tamen & hoc ipsum non obsit, præcipua sic correximus.

Pag. 2. lin. 10. lege *Huic*. Pag. 23. lin. 2. lege 1, 8. Pag. 25. lin. 7. à fine lege & 3. Pag. 29. lin. 14, 15. post Rom. III. 2. lege *Act.* III. 21. *Act.* XXVII. 21. Pag. 32. lin. 7. à fine lege 1 Cor. IX. 18. *Phil.* I. 27. Pag. 37. lin. ult. lege 1 Cor. I. 2. Pag. 38. lin. 6. lege *ἀιρότης*, Pag.

43. lin. penult. lege *Pf.* II. 12. & *Pf.* CX. 3, 5, 6. Pag. 51. lin. 12. lege *lib.* VI. Pag. 72. lin. 1. lege *fine*. Pag. 100. lin. 6. lege XI. 36. Pag. 138. lin. 5. lege I. 28. Pag. 151. lin. ult. lege XVII. 11. Pag. 181. lin. 3. à fine lege XXXII. Pag. 184. lin. 13. à fine lege *pro*. Pag. 206. lin. 11. lege LXXVII. 8. Pag. 251. lin. 9. lege *Eph.* II. 6. Pag. 344. lin. 4. à fine lege XII. 10. Quod si tamen leviora quædam alia occurrant, ea benevolus lector vel tollet, vel condonabit.

INVE-

INVESTIGATIO EPISTOLÆ

A D

ROMANOS.

INSCRIPTIO.

Παύλος τῷ Ἀποστόλῳ ἡ πρὸς Ῥωμαίους | Pauli Apostoli ad Romanos Epi-
E'πιστολή. stola.

ac Inscriptio facta procul omni dubio videtur ab Ecclesiâ Romanâ, ad quam exarata est Epistola; Inscriptio enim, quæ auctorem habet Apostolum Paulum, vers. 1. cap. 1 continetur. Hinc Ecclesia Romana titulum hunc sumsit & limini voluminis præfixit. Sic authentica potest dici & Apostolica eodem sensu, quo *Symbolum Apostolorum* vocamus, quod omnia, quæ in eo leguntur, ex Scriptis Apostolorum sint desumpta.

Scripta est autem ad Romanos, quod satis ex contextu Epistolæ totius constat. Occasionem etiam facile ex ejusdem inspectione colligimus. Discimus ex Rom. xv, 20. ἔγω γὰρ φιλοκλήμενον εὐαγγελίζεσθαι, ἵνα ὅπως ὀνομάσθῃ Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ, jam fuisse jactum fundamentum prædicationis Evangelii inter Romanos, atque adeo multos Romanorum ad fidem Christi fuisse adductos. Fides Romanorum annuntiabatur in toto mundo Rom. 1, 8. Quinam verò fuerint Evangelii apud Romanos præcones non ita certum est. Aquilam & Priscillam Româ pul-
sos fuisse inter alios Judæos ex Act. xviii, 2 constat. Corinthi autem familiariter cum Paulo quia sunt conversati, videntur addidicisse morem Apostoli prædicandi Evangelium cum magnâ argumentorum efficaciam, cujus signa & τεκμήρια vel in hac ipsâ Epistolâ conspiciuntur. Videntur verò sub Nerone rediisse Romam, & ibi cum Andronico & Junia, quos cap. xvi tanquam insignes Apostolos videmus deprædicari, Christum Romanis annunciasse. Quicumque verò illi fuerint per eos videtur Romanis innotuisse Paulus, ejusque peritiam & vim docendi, sapientiamque laudatam; sic fuisse accensum desiderium eum videndi & audiendi in conversis, nec de-
fuisse irrisores, qui & Evangelio & Paulo insultarent atque sapientiam mun-
di, quæ Romæ docebatur, longè præferebant doctrinæ Christi. Id non sine ratione colligere licet ex cap. ad Romanos 1. 16, 21, 22. ubi sapientiam Evangelii sapientiæ humanæ opponit, eosque qui videbantur sibi sapientes,
A stultos

CAPUT I.

1. ΠαῦλⓄ δὲ Ἰησοῦ
Χριστοῦ κλητὸς ἈποστολⓄ, α-
φωρισμὸς εἰς Ευαγγέλιον
Θεοῦ.

Vers. 1. *Paulus servus Je-
su Christi, vocatus Apostolus,
segregatus ad Evangelium
Dei.*

VERS. I. **P**aulus, antea Saulus dictus, quando spira-
bat minas & cædes contra discipulos Do-
mini, nomine hoc cum Latino, Paulus,
commutato, quod Doctorem gentium,
quibus Romani sive Latini imperabant, se futurum esse ex
Deo intellexerat, & primitias hujus sui inchoati laboris in
Sergio Paulo Proconsule à se converso carpserrat, constitu-
tus divinâ voluntate servus Jesu Christi, & vocatus miracu-
losâ vocatione, ut esset Apostolus, qui de Christo ex mor-
tuis resuscitato testaretur, quod suis oculis vivum illum con-
spexisset, & ad id divino consilio & gubernatione selectus,
ut suâ operâ varias Ecclesias, inter gentes imprimis, fun-
daret, & Evangelium Dei de Christi adventu in carnem,
ejusque consecratione & perfectione per passionem prædi-
caret;

2. Ὅτι ἐπηγγελῆσθαι διὰ
τῶν Προφητῶν αὐτῷ ἐν γραφαῖς
ἁγίαις.

2. *Quod antè promiserat
per Prophetas suos in Scri-
pturis sanctis.*

2. Ut ita una cum suis collegis, Apostolis cæteris, hunc
gratum nunciaret nuncium, quem auditum iri suis temporibus
Deus olim per suos prophetas promiserat, quorum verba
& vaticinia conservata fuerunt in libris illis, qui scripta ho-
minum à Spiritu Sancto inspiratorum, & propterea divinæ
auctoritatis, continent.

3. Περὶ

3. Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὃς ἡγο-
μένους ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ
σάρκα.

3 *De filio suo; Qui exsti-
tit ex semine David secun-
dum carnem.*

3. Qui equidem latus nuncius, Evangelium dictus, non
loquitur de mero homine, sed de ipso Filio Dei, qui ortum
suum trahit quoad infirmam humanitatem ex semine Davi-
dis, ex Mariâ, quæ ex familiâ Davidis erat oriunda.

4. Τὸ ἐξομολογῆσθαι ὅτι Θεοῦ
ἐν δυνάμει κατὰ πρόμα ἀγιω-
σύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν,
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡ-
μῶν.

4. *Qui definitè notatus est
filius Dei in potentia, secun-
dum spiritum sanctitatis, ex
resurrectione mortuorum; Je-
su Christo Domino nostro.*

4. Sed manifestatus & declaratus est publicè Filius Dei,
quoad Spiritum æternum, quo seipsum ab æterno sanctifica-
verat ad munus Mediatorium, & nunc eo peracto in terris
se esse illum ipsum per resurrectionem sui ex mortuis &
omnium eorum, qui in illo erant, ut & sanctorum, qui cum
ipso ex sepulchro exiverant, demonstraverat; qui est Jesus
Nazarenus, verus Messias, unctus à Deo, ut nos sibi assereret
tanquam suos suo sanguine, & dominium in nos acquireret
hoc redemptionis jure.

5. Διὸ καὶ ἐλάβομεν χάριν καὶ
ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως
ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ.

5. *Per quem accepimus
gratiam & legationem, ad obe-
dientiam fidei in omnibus gen-
tibus super nomine ipsius.*

5. Per quem gratiam salutarem & omne donum extra-
ordinarium, quod ad functionem muneris nostri Apostolici
erat necessarium, una cum ipso munere Apostoli accepimus,
ut sic essemus satis instructi ad persuadendum omnibus gen-
tibus, quibus annuntiavimus & annuntiaturi sumus Evange-
lium, ut Deo fidem ab ipsis postulanti obediant, subjicien-
tes se ejus verbo, illudque omne judicio suo approbent, quod

A 3.

quod à Deo immediate esse profectum nos evicerimus iis argumentis, quibus à Deo sumus instructi, etsi id ex lumine rationis nequeat demonstrari; ut ita nomen Christi gloriosum fiat inter omnes, atque ejus potentia, sapientia, bonitas & misericordia aliæque quævis virtutes celebrentur.

6. Εἰς οἷς ἐστέ καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ
Ἰησοῦ Χριστοῦ.

6. In quibus estis & vos,
vocati Jesu Christi.

6. Quibus etiam vos annumerandi estis, qui à Jesu Christo estis vocati & inter suos recepti.

7. Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώ-
μῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς,
ἀγίοις· χάρις ὑμῖν καὶ εὐλογία
ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου
Ἰησοῦ Χριστοῦ.

7. Omnibus, qui sunt Ro-
mæ, dilectis Dei, vocatis, san-
ctis. Gratia vobis & pax à
Deo patre nostro, & Domino
Jesu Christo.

7. Omnibus vobis, qui estis Romæ, æternâ à Deo dilectione dilectis atque vocatis vocatione illâ sanctâ, quâ corda vestra sunt purgata ad vitam æternam, abundè adsit gratuita Dei benevolentia & pax, quique exinde fructus omnes spirituales consequuntur; quæ vobis conferri precor à Deo Patre nostro benigno & Domino Jesu Christo, qui illa omnia suo merito impetravit.

8. Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ
τῷ Θεῷ μὲν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
ὡς περ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις
ὑμῶν κατέγγελλετο ἐν ὅλῳ τῷ
κόσμῳ.

8. Primum quidem gratias
ago Deo meo per Jesum Chri-
stum pro omnibus vobis, quod
fides vestra annuntiatur in
universo mundo.

8. Ante omnia Deo meo, qui me non tantum benevolentia, quæ est ad salutem, prosequitur, sed etiam in servum ad annunciandum benevolam suam voluntatem elegit, per Jesum Christum, qui omnem illam benevolentiam promeruit, gratias ago pro vobis omnibus, quod tantâ fide & sancti-

sanctitate, quæ inde ortum trahit, à Deo estis donati, ut eo nomine celebrentur ubivis & apud omnes, quibus nomen Romanum innotuit.

9. Μάρτυς γὰρ μὲν εἰν
ὁ Θεός, ὃν λατρεύω ἐν τῷ
πνεύματι μὲν ἐν τῷ Εὐαγγε-
λίῳ τῷ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς ἀδια-
λείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦ-
μαι.

9. Testis enim meus est
Deus, cui servio in spiritu
meo in Evangelio [sive annun-
ciatione] filii ipsius, quod sine
intermissione mentionem ve-
stri faciam.

9. Testor ipsum omniscium & omnipotentem Deum, quem veneror, cujusque gloriam omni occasione augere & multiplicare sincerâ mente studeo, dum Evangelium de Filio ejus consummato per passionem & declarato Rege totius terræ, annuncio, quod absque ullâ intermissione mentionem vestri facio apud ipsum.

10. Πάντοτε ἐπὶ τῶν προσέ-
χων μὲν, δεόμενος, εἰπας ἡδὲ
ποτὲ διωδωθήσομαι ἐν τῷ
θηλίῳ τῷ Θεῷ εἰλθεῖν πρὸς ὑ-
μᾶς.

10. Semper in orationibus
meis, petens, si quomodo tan-
dem aliquando commodi itine-
ris copiam nanciscar volunta-
te Dei, quo veniam ad vos.

10. Dum ardentibus precibus ab ipso postulo & contendo, ut, si ullâ ratione fieri possit, liceat mihi, volente Deo prosperum iter ad vos suscipere:

11. Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς,
ἵνα τι μετὰ δῶ χάρισμα ὑμῖν
πνευματικόν εἰς τὸ στερεοῦναι ὑ-
μᾶς.

11. Desidero enim videre
vos, ut aliquod impertiar vo-
bis domum spirituale, ut con-
firmemini.

11. Teneor enim magno desiderio vos videndi, ut aliquod spirituale & ad salutem vestram faciens donum ex gratiâ divinâ in vos conferam, ut magis ac magis confirmemini in omni sapientiâ, prudentiâ & charitate.

12. Τὸ γὰρ δὲ ἐστὶ ζυμπαρε-
κληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τὸ ἐν ἀλ-
λήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐ-
μοῦ.

12. Vel potius, ut simul ædificemur & nos invicem adhor-
temur & consolemur per mutuam fidem, meam nimirum &
vestram.

13. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀ-
γνοῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλά-
κις προεθέμην εἰσελθεῖν πρὸς ὑ-
μᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τῆς
δεῦρο, ἵνα καρπὸν πῖνα ᾔω καὶ ἐν
ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς
ἔθνεσιν.

13. Ne verò putetis, hoc meum desiderium non fuisse se-
rium, non deliberatum, non possum vobis dissimulare, quod
non semel, sed sæpius mihi proposuerim, atque omnes meas
rationes sic constituerim, ut ad vos venirem, quo fructum ali-
quem, gaudium nempe & delectationem, ex vestra conver-
sione colligerem, sicut & tales fructus percepi ex reliquis gen-
tibus; sed talia & tanta mihi hucusque objecta sunt impedi-
menta, ut meum propositum executioni non potuerim man-
dare.

14. Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάραις,
σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης
εἰμι.

14. Cum enim Deus hoc mihi munus imposuerit, ut
Evangelium annunciarer gentibus, factus sum debitor tum
moratoribus gentibus, tum magis feris & barbaris, non mi-
nus sapientibus ac insipientibus, quos omnes teneor ad fidem
Evangelio habendam adducere, iis argumentis, quibus ipsis
per-

12. Hoc autem est una con-
solationem accipere in vobis
per eam, quæ in utrisque est,
fidem, vestram ac meam.

13. Non volo autem vos
ignorare, fratres, quod sæpe
proposuerim venire ad vos, &
impeditus sum hucusque, ut
fructum aliquem haberem &
in vobis, quemadmodum & in
reliquis gentibus.

14. Græcis ac barbaris,
sapientibus & insipientibus
debitor sum.

persuadeam, hanc doctrinam, quam annuncio, esse divinam
sapientiam ab ipso Deo revelatam, eique propterea fidem esse
habendam, etsi rationes ejus non intelligamus, quæ verò in
contrarium objiciuntur ratiocinationibus everfis.

15. Οὕτω τὸ καὶ ἐμὲ πρὸς-
θυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ
εὐαγγελίσασθαι.

15. Ita, quod ad me atti-
net, propensus sum etiam vo-
bis, qui Romæ estis, Evange-
lium annunciare.

15. Ita omne, quod in me est, promptum est & paratum ad
annunciandum Evangelium etiam vobis, qui Romæ estis, ut
vos confirmem in eâ doctrinâ, quam jam antea didicistis &
professi estis cum magna laude.

16. Οὐ γὰρ ἐπαυχώμεθα τὸ
εὐαγγέλιον τῆς Χριστοῦ. δύναμις γὰρ
θεῶς ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ
πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ ἑλ-
λени.

16. Non enim pudet me
Evangelii Christi. Potentia
enim Dei est ad salutem omni
credenti, Judæo primum &
Græco.

16. Quamvis enim apud vos sit schola omnis sapientiæ,
gloriosissimum tamen mihi hoc duco, si mihi concedatur à
Deo facultas Evangelium inter sapientes prædicandi. Vera
enim sapientia & omni humanæ præferenda est ea, quæ infor-
mat hominem eâ doctrinâ, quæ salutem æternam homini con-
ciliare apta nata est; Deo efficaciter operante in electorum
cordibus, dum iis Evangelium prædicatur, fidem, quâ omnes
credentes ad salutem divinâ potentiâ ducuntur; initio facto à
Judæis, quibus prius oportebat Evangelium annunciare, quos
postea secuti fuerunt etiam Græci.

17. Δικαιοσύνη γὰρ θεῶς ἐν
αὐτῷ ἀποκαλύπτειται ἐκ πίστεως
εἰς πίσιν, καθὼς γέγραπται, ὃ ὁ
δικαίος ἐκ πίστεως ζήσει.

17. Justitia enim Dei in ea
revelatur ex fide in fidem:
quemadmodum scriptum est,
Enim verò justus ex fide vivet.

17. Cum enim nemo queat servari, nisi qui sibi comparave-
rit eam justitiam, quæ coram facie divinâ potest consistere,
per-

perfectè & constantè observando legem divinam, quæ normam & regulam perfectam sanctitatis, quâ Deus delectatur, continet; &, cum certum sit cuivis recte attendenti ad istam normam, eamque cum sua vitâ accuratè conferenti, neminem de eâ justitiâ tanquam à se ipso acquisitâ posse gloriari; deficiebat hîc omnis sapientia humana, neque ullum poterat suppeditare remedium, nullam noverat viam, quâ homo injustus ad salutem poterat tendere. Verùm enim verò divina sapientia invenit viam; Jehova ipse voluit fieri nostra justitia, Filius Dei, unitâ secum humanitate, in eâ voluit se subicere Patri in omnibus, constantè & perfectè omnem ejus legem observando, gravissimas tentationes ita superando, ut earum nulla ipsum à recto tramite abducere valeret; hanc justitiam voluit donare suis electis, hanc non tantum eorum injustitiam voluit delere, sed etiam jus ad vitam æternam illis largiri. Quia autem hoc ipsum omne nobis erat absconditum & ignotum, neque per humanam sapientiam unquam fuisset cognoscendum, placuit Deo hoc ipsum hominibus per suum Evangelium revelare, ut ita justitiam illam Dei fide nobis applicaremur, & per eam justificati novum actum fidei exsereremus, quo nos consolaremur contra omnes tentationes, eâque animati vitam æternam consequeremur. Neque ea doctrina mea est, quæ ex cerebro humano fuerit producta, sed eam in libris Vet. Testam. annunciatam reperimus, quando legimus: Justus coram Deo per justitiam Christi sibi donatam, dum eam fide sibi applicavit, per hanc fidem in hac vitâ se solabitur & sustentabit, donec emenso hujus vitæ curriculo vitam æternam consequatur.

18. Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὁργὴ
Θεοῦ ἀπ' οὐρανόθεν πρὸς πάντας ἀσε-
βειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν
τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόν-
των.

18. Revelatur enim ira Dei
de cælo in omnem impietatem
& injustitiam hominum eo-
rum, qui veritatem in injusti-
tia detinent.

18. Quod autem nemo sibi comparaverit suâ obedientiâ
& ope-

& operibus eam justitiam, quâ coram tribunali divino possit comparere, satis apparet ex judiciis divinis tanquam signis iræ divinæ, quam ex cœlis effudit in omnia hominum peccata, sive illi fuerint gentiles, sive Judæi, animadvertendo pœnis in omnem impietatem contra Deum & in omnem injustitiam contra homines commissam, quòd utroque hoc modo veritatem Dei, sive ex lumine naturæ cognitam, sive in Scripturis revelatam, vi & injuriâ impediunt, quo minus efficaciam suam in mentibus suis exserere possit.

19. Διότι τὸ γνωστὸν τῷ Θεῷ
Φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ Θεὸς
αὐτοῖς ἐφάνηκε.

19. Quia, quod cognoscitur
Dei, manifestum est in ipsis.
Deus enim ipsis manifestavit.

19. Omne enim quod de Deo per rectam rationem potest cognosci, & quod clarum & apertum est suâ naturâ, radiat in eorum mentibus luce suâ, quam lucem Deus ipse in illis posuit, ut non possint non elicere ex mente suâ Dei cognitionem, & eliciant toties, quoties non claudunt oculos suos ad hanc apertam lucem.

20. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ
ὑπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι
νοούμενα καθορώμεθα, ἥτε αἰδοῦ-
μεθα διὰ τῆς δόξης καὶ ἡσυχίας, εἰς
τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολόγη-
τοις.

20. Nam invisibilia ipsius
à creatione mundi rebus factis
animadversa conspiciuntur,
ejus tum æterna potentia tum
divinitas: ad hoc, ut sint in-
excusabiles:

20. Et ne quid hîc deesset, excitat Deus hanc in illis cognitionem, & aperit eorum oculos toties, quoties objicit eorum mentibus creaturas, quod non potest non fieri quàm sapissimè, cum vel intellectu, vel sensibus suis plurima Dei opera quotidie usurpent, idque ab omni tempore, ex quo fuerunt homines ab initio conditi mundi, obtinet; ut ita ex his, quæ oculis vident, possint elicere ea, quæ in Deo sunt, nec oculis videri queunt, sed tamen mente & intellectu queunt expen-

di; quæ omnia ad hæc duo commodè reduci queunt, ad æternam nempe ejus Potentiam, sub qua ejus Bonitas, Gratia, Misericordia, Ira item & Justitia Vindictiva continentur, & ad æternam ejus Divinitatem, quo nomine reliquæ omnes divinæ perfectiones comprehenduntur, ejus nempe Infinitas, Dominium Absolutum, quod habet in omnia, ipsius porro Primitas sive Independentia, Omniscientia, Sanctitas & Veracitas, & si quæ alia plura ad hæc referri queant; quæ omnia eò dirigit Deus, ut ita pateat omnibus, homines istos veritatem vi & injuriâ impedivisse, ne fructus in suis mentibus faceret, ad quos faciendos suâ naturâ ducebat, cujusmodi sunt invocatio seria numinis, ut sibi patefaceret rationem & modum, quo cum illo in gratiam possent redire, & vera resipiscentiâ ac reditus ad Deum, à quo per peccatum recesserant, ut ita omnis illis adimeretur prætextus semet ipsos excusandi, quasi non suâ culpâ in perniciem essent præcipitati.

21. Διόντι γρόνης ἢ Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἰδοῦσας, ἢ δολοφρονήσαντες, ἀλλ' ἐμαυτῶν ἐν τοῖς ἀγαλλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐκείνῃ ἢ ἀσυνέτῳ αὐτῶν καρδίᾳ.

21. Quod, quum Deum cognoverint, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed vani facti sunt in cogitationibus suis, & obtinuerunt est inconsideratum cor ipsorum.

21. Homines enim etsi per creaturas ad cognoscendum Deum fuissent adducti, non tamen illi honorem debitum exhibuerunt, non tantum æstimârunt, ut venerationem illi offerrent, non locuti fuerunt Deo digna, non prædicârunt ejus excellentiam; honorârunt quidem eum ut hominem insignem, Regem puta aut Principem, Sapientem & Beneficum, non verò ut Numen Supremum, cui omnia debemus; nec beneficia ipsius eorumque magnitudinem tanti æstimârunt, ut dignas Deo gratias persolverent, ut totos se ei in cultum &

obse-

obsequium subjicerent; & quamvis ratiociniis quibusdam uterentur in Summo Bono, iisque, quæ illud existere docent rationibus investigandis, compertum tamen est, quòd in illis planè evanuerint, dum modos Deum colendi excogitârunt, qui Deum planè dedecerent, & loco unius Dei, omnium rerum Domini, varia finxerunt numina, inter quæ partes mundi gubernandas distribuerunt; quibus ratiocinandi modis id est effectum, ut per præjudicia & affectus, quibus ducti & abrepti consuetudinem pravè judicandi & à veritate aberrandi contraxerunt, mentem suam tenebris obscurârunt, & Deus justam in illos exercens vindictam etiam id, quod reliquum erat, ipsis luminis abstulerit.

22. Φάσκειν εἶναι σοφοὶ, ἐμω-
ροῦνται.

22. Dicentes, se esse sapientes, stulti facti sunt.

22. Et quamvis se haberent pro sapientibus & ut tales apud omnes jactarent, hæc tamen deviatione à Numine & à vero modo illud colendi, deprehensum est, stultos illos esse & à mente & rectâ ratione planè destitutos.

23. Καὶ ἡλλάξαν τὴν δόξαν τῆ ἀφθαρτοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιω-
μασὶ εἰκόνος φθαρτῆς ἀνθρώπου,
καὶ πετεινῶν, καὶ περᾶντων, καὶ
ἑρπετῶν.

23. Et mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, & reptilium.

23. Quæ ipsorum stoliditas insignitèr patet ex eo, quòd, eum Deus sit planè incorruptibilis, atque talis, qualis ab æterno fuit, semper ac perpetuo sine ullâ variatione existat, in quo insignis ejus gloria & excellentia coruscat, illi, quantum quidem in ipsis erat, gloriam hanc Deo eripuerint, dum tales illius formârunt imagines, quibus repræsentatur homo aliquis, mortale & corruptibile circumgerens corpus, & in eo vitis omnibus vermiculans animam, vel bestia quædam æthera volatu secans, aut terram quatuor pedibus calcans,

vel in ejus pulvere repens, quâ ratione factum est, ut vel detexerint stultos suos & malè summè perfectò convenientes conceptus, vel aliis ad istiusmodi cogitationes de Deo formandum suppeditaverint occasiones.

24. Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῇ ὁπθυμίᾳ τῇ καρδιᾷ αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τῇ ἀπμάζεσθαι τὴν ῥύμῃ αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς.

24. Quia igitur injurii fuerunt & contumeliosi adversus Deum, eum tanquam impurum tractantes, dum similem impuris hominibus imò bestiis æstimârunt, reliquit eos dominio & gubernationi propriarum cupiditatum, quæ ipsorum animabus prævalentes eas subjecerunt servituti omnis impuritatis, ut ita similes bestiis facti & ipsimet corporibus suis abtutentes ad quamvis impuritatem, non amplius capaces essent istius honoris, quo homo à bestiâ solet distingui, atque ita impofterum ut impuræ bestiæ tractarentur.

25. Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τῇ Θεῷ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει ὡς τῷ κτίσαντι, ὅς ἐστιν ὁ λόγος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

25. Sic hi ipsi homines, dum gloriam Deo debitam transtulerunt in imagines rerum corporearum, reverâ commutârunt veritatem cum mendacio, quando Deum, qui summè perfectus est, & proinde incorporeus, conceperunt ut creaturam ac propterea finitæ perfectionis, & quidem corpoream, atque adeo, etsi viderentur sibi Creatorem omni cultu animi & corporis prosequi, hunc tamen omnem cultum transtulerunt in creaturam, quam sic prætulerunt omnium rerum Opifici, cujus agnoscenda fuisset summa excellentia, atque ea propter con-

24. Quare etiam tradidit eos Deus in cupiditatibus cordium suorum in impuritatem, ut se ignominia afficerent corpora ipsorum per se ipsa.

25. Qui commutaverunt veritatem Dei cum mendacio, & coluerunt & servierunt rei creatæ præter creatorem: qui est benedictus in secula. Amen.

conveniens tantæ majestati benedictio & laus deferenda, quamdiu secula current. Amen.

26. Διὰ τῆς παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πᾶσιν ἀπμαίαν. αἵτις γὰρ θήλαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν ὡς φύσιν.

26. Quam ipsam ob causam Deus eos, qui ignominiam se, quantum erat in ipsis, affecerant, tradidit dominio eorum affectuum, quorum tota natura ita est comparata, ut nihil aliud quàm ignominiam importet. Nam & fœminæ ipsorum, quos maxime pudor decebat, naturalem conjunctionem cum mare, quam Deus per naturam ad propagandum genus humanum instituerat, reliquerunt, & se ad eam contulerunt, quam ipsa natura respuit, in omne genus impudicitiae prorumpentes.

27. Ομοίως καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῇ θηλείᾳ, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὁρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσενι καὶ ἀσχημοσύνη κατεργάζονται, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδωκε τῇς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

27. Similiter & mares, quos prudentiores esse oportebat, naturalem conjunctionem cum fœminâ relinquentes, libidine inflammati fuerunt in se invicem, nefandæ turpitudinis scelus mares cum maribus committentes, debitamque sui erroris de Deo idololatrici mercedem ignominiosam per se ipsos recipientes, ut carnifices sui proprii fierent, & semetipsos omni genere contumeliæ & ignominiae mulctarent.

26. Propterea tradidit eos Deus in affectus ignominie. Nam & fœminæ illorum immutarunt naturalem usum in eum, qui est præter naturam:

27. Similiterque & mares relinquentes naturalem usum fœminæ exarserunt in suo appetitu alius in alium, mares in maribus turpitudinem perpetrantes; & compensationem, quam oportuit, erroris sui in sese ipsis recipientes.

28. καὶ καθὼς οὐκ ἰδο-
κίμασαν τὸν Θεὸν ἔχον ἐν ᾧ-
γνώσει, παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς
αἰς ἀδόκιμον νῦν, πικρὴν τὰ μὴ
καθήκοντα.

28. Sed non substitit hic divina vindicta, verum ulterius progressa etiam effecit, ut, quia illi iudicio suo cognitionem Dei reprobarent, nec hanc mentem occupari voluerunt, eam sic reprobam reddentes & privantes facultate bona à malis discernendi, huic reprobae menti traderentur regendi, quæ jam nihil probi poterat suggerere, & in quâ vis rationis omnis erat sepulta, ut ita in omnia promiscue scelera per illam præcipitarentur, omitterent verò ea, quæ humanam naturam decebant, officia.

29. Πεπληρωμένοι πάση ἀ-
δικίᾳ, πονηρίᾳ, πονηρίᾳ, πλεο-
νεσίᾳ, κακίᾳ, μετὰ φόβου,
φόνου, ἐριδίου, δόλου, κακῆ-
θείας.

29. Et qui noluerunt mentem suam repleri cognitione Dei, sed amore creaturarum toti pleni sunt facti, repleti sic sunt omnibus sceleribus, omni nempe injustitiâ, quâ sibi omnia, nihil proximo deberi iudicârunt, pruritu in quamvis libidinem modis quibuscumque nefandis & scelestis exercendam, versutiâ & fallacibus nocendi artibus, cupiditate inexplibili plura semper habendi per fas & nefas, studio variarum artium, quibus proximus pervertatur; abundârunt illi invidiâ, studuerunt promiscuis cædibus, litibus omnia fora compleverunt, nullas ad nocendum alteri neglexerunt fraudes, & execranda malignitate omnia proximi dicta in malam partem sunt interpretati.

28. Et, sicut non tanti fecerunt Deum habere in agnitione, tradidit eos Deus in mentem nihil pensi habentem, ut facerent, quæ minime conveniunt.

29. Referti omni injustitiâ, scortatione, improbitate, avaritia; malitia; pleni invidia, cæde, contentione, dolo, malignitate;

30. Ψιθυριστὰς, καταλάλεις,
θεοσυχῆς, ὑβριστὰς, ὑπερηφά-
κεις, ἀλαζόνεις, ἐφωρεπῆς κα-
κῶν, γονεῦσιν ἀπείθεις.

30. Susurrone, obtrectato-
res, Deo odiosi, contumeliosi,
superbi, vani, inventores ma-
lorum, parentibus immorigeri.

30. Etiam justo Dei iudicio factum est, ut essent illi occulti delatores, clam aliorum auribus insufurrantes fictum proximi crimen, ut famam læderent; ut mala, quamvis vera, de eo loqui amarent; ut ipsum Deum odio prosequerentur, proximum verò contumeliis; ut supra omnes alios se efferrent, ut vanâ jactantiâ sibi litarent; ut omne suum ingenium ad mala inveniendâ adhiberent; ut parentibus obedire detrectarent;

31. Ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους,
ἀσέβητους, ἀπρόνοους, ἀελεήμο-
νας.

31. Inconsiderati, fædi-
fragi, charitatis expertes, im-
placabiles, immisericordes.

31. Ut carerent prudentiâ illâ, sine quâ commodè satis vivere non possumus; atque adeo neminem curarent, nulliusque reverentiâ commoverentur; ut inepti essent ad pactiones faciendas & servandas; ut expertes essent naturalis erga liberos affectus; ut semel offensi reconciliationem nullam admitterent, nulliusque hominis quantumvis miseri afficerentur miseriâ, ad illi succurrendum.

32. Οἵτινες τὸ δικαίωμα τῷ
Θεῷ ὑποχρύνονται. ὅτι τὰ πιαῦτα
πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν, &
μόνον αὐτὰ ποῖσιν, ἀλλὰ & εὐχρί-
στοι τοῖς πράσασιν.

32. Qui, Dei jure cognito,
quod, qui talia faciunt, digni
morte sint; non solum ea fa-
ciunt, sed & gratos habent
eos, qui faciunt.

32. Qui ex lumine naturæ, attendentes ad naturam peccati & imprimis ad naturam Dei, satis intelligere possunt, Deo jus natum esse ex suis peccatis omni genere mortis in peccatores animadvertendi, eosque tum spiritali, tum corporali, tum æternâ morte puniendi, hoc tamen insuper habito con-
tra

tra propriæ conscientiæ lumen non tantum ruunt in scelera ista superius descripta, sed etiam amant & consentiunt, tum verbis tum factis omnis generis, ejusmodi hominibus, qui in illa peccata prolabantur.

CAPUT I.

VERS. 1.

αὐλ [Antea Saulus appellatus, postea nomen Pauli suscepit, quod assumsisse videtur à Sergio Paulo proconsule quem converterat Actor. XIII, 9. idque tanto facilius admisit, quia animi humilitate parvus erat, & se novissimum sanctorum dicebat ad Ephes. III, 8. quam rationem nominis assumpti putat Augustin. lib. de Spir. & Lit. cap. VII. Ita autem Paulus Scriptor hujus Epistolæ à nobis creditur, ut non excludatur Auctor ille primarius Spiritus Sanctus, cujus instrumentum tantum fuit Apostolus.

Δούλος [Servus Christi dicitur, quia ab ipso servatus fuit & vindicatus ab hostibus spiritualibus, à quibus exitium animæ imminabat, eoque nomine obligatus fuit ad Christo per totam vitam serviendum, communi officio cum reliquis fidelibus Apoc. XXII, 6. Sed & speciale ipsius fuit munus prædicandi Evangelium, quod oritur ex obligatione communi, supposita Dei vocatione. Quilibet enim Christianus propter redemptionem obligatus est ad quodvis Dei mandatum peragendum, si ipsi singulare quod injungatur. Olim sub Veteri Testamento magnis muneribus præfecti dicebantur *δούλοι κυρίου*, ut Moses Jos. I, 1. Josua Judic. II, 8. David in Psalmis. Hic vero sub N. T. Apostoli, alique muneribus publicis præfecti, appellantur servi Jesu Christi, quia nunc Christi est Regnum, quem Pater hæredem constituit omnium, cap. I, 2. Epistolæ ad Hebræos. Is qui hic appellatur servus Jesu Christi vocatur homo Dei 2 Tim. III, 17. Nomen Apostoli aliquando sumitur latius, quo sensu Rom. XVI, 7. Andronicus & Junias Apostoli nominantur, aliquando strictius, & sic propriè tribuitur XII illis, quos Christus vocavit ad hoc munus Matth. X. ad quos post Jacobum gladio decollatum accesserunt Paulus & Barnabas, singulari jussu divino ad hoc munus auctorati.

ἀποστολ [Horum officium erat testari de resurrectione Christi ex oculari inspectione Actor. I, 22, & prædicare Evangelium, ubi non erat prædicatum ad Rom. XV, 20. Erant infallibiles in officio docendi & scribendi ad Ec-

ad Ecclesias, majori dono miraculorum pollebant quam alii extraordinarii ministri, soli impositione manuum concedebant charismata extraordinaria Spiritus Sancti, prout ex Actor. VIII apparet, pollebant virga Apostolica corporaliter animadvertendi in immorigeros, morte vel morbo ad ipsorum voluntatem immissis, uti constat exemplo Ananiæ & Saphiræ à Petro morte percussis, & Elymæ magi, qui à Paulo visu privatus fuit, ut & incestuosi Corinthii, qui Satanæ traditus fuit ad interitum carnis ab Apostolo Paulo.

Κλητός, ἀφωρισμένος [Fundamentum ipsius Apostolatus nunc adducitur, vocatio nempe & separatio divina. Id plenius explicatur ad Gal. I, 15. 16. Cum vero visum est Deo, qui me separavit ab utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam, revelare filium suum in me, ut cum annunciarer in Gentibus. Confer Jerem. I, 5. Cum nondum formassem te in utero, agnovi te; & cum nondum prodixisses ex vulva sanctificavi te: Prophetam ipsis Gentibus constitui te. Separatio primum facta est in æterno Dei consilio, dein in directione & gubernatione vitæ ejus, ut non peccaret Paulus incredulitate nisi ignorans I. ad Tim. I, 13. Tandem actu vocatus fuit & sic separatus ab aliis, quando maxime furebat, ita ut in nemine manifestius fuerit imperium Christi, quam in Paulo. Pharisei se olim tales appellabant à separando, quod separati essent ab aliis, *שׂרָפָה* enim *separavit*, significat. At nunc se verè Phariseum, hoc est, se verè separatum dixit, quando se vocatum ait ad prædicandum Evangelium. Hinc divinitas scriptorum Paulinorum apparet, quod ex singulari jussu & imperio divino scripserit, & voce scriptoque Evangelium prædicaverit.

Εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ [Subintellige *κηρύττειν* ad prædicandum Evangelium Dei, per quod intelligimus doctrinam N. T. de vita & beneficiis Christi, deque omnibus impletis quæ ab ipso peragenda erant, & adductis bonis N. T. Appellatur autem Evangelium Dei, quia ejus delineatio jam in Paradiso fuit facta ab ipso Deo, & quia Deus promissiones implendo in Christo occasionem subministravit Evangelium prædicandi.

VERS. 2. *Ὁ ὁρισμένος* [Una parenthesi, quæ incipiat ab hoc versu & terminetur versu sexto, omnia terminanda putat Heynsius. Quod quamvis negandum non videatur, minores tamen in hac iterum parentheses interferendas putamus. Sed nolumus multum de his laborare, modo sensum Apostoli assequamur. Dicit, Evangelium fuisse promissum, ut ostenderet se non novam doctrinam adducere. Confer ad Hebr. I, 1. & 2. Promissum fuit Evangelium futurum eo sensu, quo id prædicavit Paulus reliquique Apostoli sub Novo Testam. Nam sub Veteri Testam. sic non fuerat præ-

dicatum nec prædicari poterat, quando expiatio nondum erat facta, nec libertas concessa. Erant quædam λαλῆσαι ad Hebr. III, 5. quæ dicenda erant à Propheta Magno Deuteron. xviii, 15. & 18. *Dabo verba mea in os ejus, & loquetur ad eos quicquid ei præcipiam.* Vide plura de his apud Coccejum. Verbo; illa sunt quæ sub Bonis N. Testam. comprehenduntur. Hinc autem jam patet, vocem Evangelii hic strictè esse sumendam de nuncio, quo prædicatur, impleta jam esse omnia illa, quæ sub V. T. erant prædicta.

Διὰ τῶν Προφητῶν αὐτῶν] Omnes illi sancti viri, qui loquuti sunt & scripserunt sub Veteri Testam. nomine Prophetarum intelliguntur. Ostendit Apostolus, se non adducere velle ea, quæ Romani Augures, Pontifices & Sibyllæ docebant.

Ἐν γραφαῖς ἀγίαις] Scripturas opponit Traditionibus Judæorum non scriptis, legi quam vocant oralem, Catechesi patrum quam jactarunt Jerem. xviii, 18. *Non peribit lex à sacerdote, & consilium à sapiente, & verbum à Propheta;* quæ quidem Catechesis si à Prophetis viris θεοπνεύστοις procedebat rectè se habebat, sin minus, examinanda erat ad verbum scriptum, cum quo si demonstraretur convenire, sic demum & cum tali demonstratione erat transmittenda ad posteros; sin minus, erat rejicienda, ut factum à Christo Matth. v. & xv. Hinc apparet, Verbum scriptum esse perfectum, quod non ad aliud provocet scriptura. Sub Veteri quidem Testamento traditiones quodammodo habebant locum, non quasi scriptura non esset perfecta; sed ut mysteria, quæ in ea continebantur à Prophetis discipulis Dei explicarentur, quo facit locus Esai: viii, 16. *Consigna legem inter discipulos meos:* & Malach. II, 7. *Quum labia sacerdotis observarent scientiam, & lex requireretur ab ore ipsius.* At sub N. T. fideles non oportet amplius sic dependere ab ore magistrorum: non enim amplius debebat docere frater fratrem juxta promissionem Jerem: xxxi. Sic I Joh. II, 20. *At vos unctionem habetis à sancto illo profectam, & nostis omnia.* Porro sanctas appellat istas scripturas, quia loquuti sunt eas sancti Dei homines à Spiritu Sancto acti, 2 Petr. I, 21. imprimis vero quia auctor earum est Spiritus Sanctus, & tandem, quia ad veram sanctitatem nos ducunt.

VERS. 3. Περὶ ἧς αὐτῶν] Hæc referenda sunt & construenda cum vers. 1. εἰς εὐαγγέλιον θεῶν, quod scilicet est εὐαγγέλιον. Sic docet Apostolus, Evangelium non idem esse cum lege, vel cum historia aliqua humana; qualis verbi gratia de Julio Cæsare, de Alexandro Magno & cæteris; sed esse de nostro Salvatore, quem variis describit titulis. Ac primo hic appellat Filium Dei, quod quo sensu sit sumendum docetur Hebr: I, 5. Sic differt.

differt Filius ab Angelis & creaturis reliquis; & quia est Dei Filius, est ipse Deus.

Τὸ γένος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ] Explicat hic & ostendit, quis sit ille Filius Dei, agitque de natura ejus humana & divina in sequentibus. Confer ad Galat. iv, 4. ὁ περὶ ἡλθε τὸ πνεῦμα ἔχον, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ υἱὸν αὐτοῦ γένος ἐκ σαρκὸς &c. Γένος significat oriri, fieri. Dicit Apostolus, istum Filium ortum esse ex semine Davidis, quia natus fuit ex Maria, quæ erat semen Davidis. Sic Actor: ii, 30. dicitur, *quod Deus eum suscitaturus esset ex fructu lumborum Davidis, quod ad carnem attinet.* Nominatur ὡς quasi dicas γένος proles, quia natus est Esai: ix, 5. Dum autem dicitur esse ἐκ σπέρματος, idem est ac si diceretur *filius hominis*, quo nomine sæpe in historia Evangelica appellatur, quod nomen idem est cum eo, quod habetur Genes. III, 15. *Semen mulieris.* Non enim aliter est semen mulieris nisi quia est natus ex muliere, & semen metonymicè per Meton. Efficientis pro effecto dicitur, quia erat Filius. Porro ex semine Davidis ortus dicitur, quia illi specialis facta erat promissio 2 Samuel. vii, 11, 12, 13, & 14. Josephus autem & Maria ambo erant ex familia Davidis quia profecti Bethlehemum, ut ibi censerentur; unde quoque colligimus, Mariam virginem fuisse ὑμῖν κληρον, quæ proximo cognato debuerit nubere, quod ipsius familia referatur ad familiam Josephi.

καὶ σάρκα] His verbis idem denotatur, quod ad Hebr: II, 14. Ita autem denotatur natura humana per hanc vocem, ut simul connotetur infirmitas, quia etiam hoc sensu vox carnis accipitur Esai: xl, 5. Joël. II, 8. Hebr. v, 7. atque ita omnes loci, in quibus de carne Christi agitur videntur posse explicari juxta regulam: *Verba scriptura tam late & in tam amplo sensu sumi debent quam sumi possunt.*

VERS. 4. Τὸ εἶδος ἐστὶν ὡς θεῶν] Ὁ εἶδος vox est ambigua, prout docet Budæus in Comment. Græcæ linguæ. Idem est, primo, quod finire, hoc est definitionem rei dare: secundo determinare & dirimere Bud: pag: mihi 982. tertio, finem statuere & finis loco ducere: quarto, statuere & præstituere pag: 984. quinto, metiri, æstimare, censere: sexto, definire, statuere, indicare pag: 985. Aliæ significationes huc non pertinent. Sed quaeritur inter interpretes, an vox ista sit sumenda pro præstituere sive prædestinare; sicut accipitur Actor. II, 23. ὡς εἰς βλάστην, & Luc: xxi, 22. καὶ τὸ ὡς εἰς βλάστην: an vero debeat accipi pro indicare sive declarare? prius statuit Grotius, qui sequentia sic explicat: *quod regia dignitas Jesu prædestinata & præfigurata in his fuerit, cum mortalem agens vitam magna signa & prodigia ediderit, quæ δωδεκάων voce denotantur, quæ signa ediderit Christus*

per spiritum sanctitatis, id est vim divinam, per quam ab initio fuerat sanctificatus. Sicque vult hic opponi de Christo πνεῦμα & σάρκα, sicut opponuntur. 2. ad Corinth. v. 4. ἐξ αἰσθησίας & ἐξ δυνάμεως: sed hanc interpretationem esse coactam facile cuiusvis potest patere. Nam primò, Christum dici Filium Dei tantum respectu regie dignitatis, quam in tempore fuerit consequutus, non patitur scriptura, quæ ita de ipso loquitur, ut dicat proprium & unigenitum filium Dei, ut appellet ἀπαύσασμα τῷ δόξῃ ad Hebr. I, 3. Et cum hodie genuisse dicat Pater Psalm. II, 7. & ad Hebr. I, 5. Dein hæc non potest dici prædestinatio Christi quæ facta fuerit, quando signa ediderit & miracula, quasi sic & seipsum prædestinaverit ad regiam dignitatem, & ista signorum editio & patratio fuerit ejus prædestinatio; cum prædestinatio sit actus Dei decernentis, & per signa illa non tam posset dici prædestinatus, quam declaratus & indicatus. Accipienda ergo vox ista οὐκ ἐξ ὀπίσθεν posteriori potius sensu, quod nimirum singulari modo declaratus fuerit & indicatus Filius Dei, quod Actor: II. 22, dicitur Ἰησοῦν Ναζωραῖον, ἀνδρα ᾧ ποτε δεδειγμένον εἰς ὑμᾶς.

Εν δυνάμει] Non potest hoc ita exponi, quasi ἐν accipiatur pro per, ac si indicaretur, per quid fuerit filius Dei declaratus, sicut vult Grotius, qui id trahit ad miracula: ad hoc enim significandum, per quid fuerit filius Dei declaratus, spectant verba ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Sed verba illa ἐν δυνάμει adverbialiter sunt sumenda juxta regulam septimam Vigeri de Idiotismis cap: 9. sectione 3. ἐν sapè cum suo casu etiam adverbialiter sumitur: ἐν τάχῃ celeriter, ἐν πολλῇ studiose. Ita hic ἐν δυνάμει potest exponi potenter, efficaciter. Declaratus est Filius Dei per resurrectionem mortuorum potenter & efficaciter, hoc est, resurrectio ex mortuis est efficax argumentum, quod Deus suppeditavit ad cognoscendum, ipsum esse Filium Dei. Hoc modo accipitur Marc. IX, 1. Coloss. I, 29. ἐνεργησάμενος ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. 2. ad Thessal. I, 11. καὶ πληρώσῃ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει.

Κατὰ πνεῦμα ἁγιασμένης] Ἀγιασμένη dicitur non ἁγιασμός, & significatur sanctitas. Sic Hebræis dicitur ἁγία πνεύματος spiritus sanctitatis. Quæritur autem hic iterum; an intelligatur per spiritum sanctitatis natura Christi divina, an tertia Trinitatis persona? posterius statuente hoc argumento nituntur, quod in sacris literis Spiritus Sanctus non nisi tertiam personam soleat designare. At facile probatur etiam de Christo usurpari. Manifestus in hanc rem est locus I Tim. III, 16. Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ubi de Λόγῳ illo qui caro factus est, esse sermonem, vix quisquam potest dubitare: opponitur ergo ibi σὰρξ τῷ πνεύματι, adeoque opponitur humana natura divinæ; πνεῦμα igitur est divina Christi natura. Simili

mili modo necessario debet explicari I Pet. III, 18. ἁγιασθεὶς μὲν σαρκὶ ζωοποιηθεὶς ὃ τῷ πνεύματι. Ita Marci XI, 18. καὶ εὐθέως ἔπαυεν ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ, ὅτι οὕτως ἀγαλλογίζοντο ἐν ἰαυτοῖς. Non enim τῷ πνεύματι hic intelligi potest Christi anima, juxta quam non noverat cogitationes hominum; id enim totum divinum est αὐχμηρὰ I Reg. VIII, 39, ut nunc alia scripturæ loca non laudemus. Sic hic quoque sumi oportet propter eandem oppositionem. Quæri tamen posset, quare Apostolus hoc in loco divinam Christi naturam hoc modo exprimat, & nominet Spiritum Sanctitatis potius, quam ut aliâ phrasi utatur. Juvabit hic nostram meditationem dictum Christi Joh. XVII, 19. Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ᾧσιν ἁγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Ubi sanctificare nihil aliud significat, quàm se ad aliquid consecrare, sive semetipsum ad aliquid offerre præstandum, quod procul dubio hoc in loco intelligitur de munere mediatorio; ut ita ostendat Christus, se nunc paratum esse ad consummandum illud munus, quemadmodum ab æterno in consilio pacis se ad istud munus obtulerat, & personam Sponsoris in se suscepit. Obtulerat autem vel sanctificaverat se ipsum per Spiritum æternum, sive divinam suam naturam, decernens in æterno consilio pacis, ut in tempore assumeret humanam naturam, in eâque Patri suo fieret obediens usque ad mortem crucis, atque sic mortem vinceret, omnesque eos, pro quibus sponsor fuit, isque præter naturam humanam etiam naturam habet divinam. Atqui hæc fecit J. Christus, quod constare poterat omnibus ex hoc efficacissimo argumento, quod resurrexerat ex mortuis. Ita igitur per resurrectionem ex mortuis demonstratum est, illum fuisse verum Sponsorem, Filium Dei juxta Spiritum Sanctitatis sive divinam suam naturam, quâ se ipsum ad hoc munus ab æterno sanctificaverat, quod se nunc in terris per resurrectionem ex mortuis demonstraverat. De voce ἁγιασμένης & notat sanctificationem & sanctitatem promiscuè. Suidas ad vocem ἁγιασμός hæc habet: ὁ θεὸς ναός . . . καὶ ἁγιασία. ἡ ἁγιασμένη: quæ sic exponit Portus: ὁ θεὸς ναός divinum templum καὶ ἁγιασία Sacerdotium. ἡ ἁγιασμένη sacrificium, sanctimonia, consecratio, purificatio. Atque ita cum vox ista ἁγιασμένη hoc modo accepta tam commodum generet sensum, non est, quod ab eâ significatione hic recedamus. Hoc jam ulterius potest extendi, ut simul intelligamus, etiam illum Spiritum sanctificationis nos sanctificare, quatenus in nos effundit Spiritum Sanctum, tertiam S. S. Trinitatis personam, quæ à Patre & Filio procedens etiam ad nos mittitur ad nos sanctificandos.

Εξ ἀνάστασις νεκρῶν] Hic iterum magna difficultas, an id possit referri ad Christum? Quidam interpretes id negant, inter quos Heinſius: quod insolens sit dicere de Christo ἀνάστασις νεκρῶν pro ἐκ νεκρῶν: ideoque Heinſius hæc sumit de resurrectione Christi capitis & nostræ conjunctim. Verum sic non procederet argumentum Apostoli, cujus scopus est ostendere, Christum per resurrectionem ex mortuis declaratum esse publicè & manifestatum tanquam filium Dei. Nam hoc factum jam tum fuerat, quando scribebat Paulus hanc Epistolam: at resurrectio nostra post demum futura expectatur. Neque tamen propterea ἀνάστασις νεκρῶν & ἐκ νεκρῶν pro iisdem habeo, quod non videam hoc probatum locis, qui in cum finem adducuntur. 1 Cor. xv, 12, 13 non eadem sunt ἀνάστασις νεκρῶν & ἀνάστασις Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, sed ex hac probatur illa universalis; quia Christus ὡς νεκρῶν ideo etiam futura est ἀνάστασις νεκρῶν, & sic satis illa duo distinguuntur. Ex Lucæ xx, 35 nihil aliud colligi potest, quam quod ἀνάστασις νεκρῶν & ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν, quando sermo est de resurrectione ultimâ, idem sint planè, quod nihil facit ad præsens negotium. Ita Act. xvi, 31, 32 Athenienses, qui generatim negabant resurrectionem mortuorum, cum audirent ex Paulo, aliquem ex mortuis fuisse resuscitatum, ridebant, quia resurrectionem mortuorum universè pro ridiculâ & impossibili habebant. Meo igitur iudicio hic commodius intelligitur Resurrectio Christi & sanctorum multorum cum Christo, quæ adeò manifesta fuit, ut apparuerint multis Matth. xxv, 11, 53, quæ rectè dicitur ἀνάστασις νεκρῶν, per quam etiam declaratum fuit, Christum esse Filium Dei. Nisi quis malit per ἀνάστασις νεκρῶν intelligere in communi resurrectionem omnium fidelium, quam obtinent in capite Christo, ita ut ἀνάστασις Ἰησοῦ Χριστοῦ sit ἀνάστασις νεκρῶν καὶ ἐξ ὧν, quatenus sicut in ipso collocati sumus in cœlestibus Eph. ii, 5, 6, ita etiam in ipso tanquam capite resurreximus, quæ resuscitatio Christi tanquam capitis tantò magis potentiam Dei celebrat. Argumentum Apostoli est: Christus se Filium Dei prædicaverat ante passionem, hanc doctrinam testatus erat morte & obſignaverat; attamen resuscitatus est à Patre glorioſè, unâ cum multis comitibus, qui vim mortis ejus & resurrectionis perceperunt. Hæc spe se solabatur inter medias passiones, quod sciret, propinquum esse qui se justificet Es. i, 8. Id per suam resurrectionem factum fuisse comperit. Hoc autem factum non fuisset nisi Christus verum dixisset, & nisi revera esset Filius Dei: secus enim Deus per hanc suam approbationem nos decepiſſet & ad credendum impostori induxiſſet, quod cum ejus Veracitate nullatenus convenit. Confer Actor. xvii, 31. πῶς ἂν πιστεύωμεν, ἀνὰ τὴν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Hæc autem Resurrectio Christi hic non proba-

probatur, sed supponitur tanquam notoria. Et sanè Christus, dùm viveret, prædicaverat hanc suam resurrectionem futuram, eamque urſerat tanquam efficacissimum argumentum, ex quo sit liquidum futurum etiam iis, qui nunc ad alia signa suæ divinæ missionis non attenderant, quod sit verus Messias. Sic ille quærentibus Judæis: Quale signum ederet, quo probaret suam auctoritatem, quod missus divinitus esset ad repurgandum templum Joh. ii, 18. respondit: ubi solverint hoc templum, h. e. corpus suum morte destruxerint, intra triduum se illud reædificaturum, h. e. corpus suum ex morte esse resuscitaturum. Quod proin quando factum, fuit manifestum signum, verum illum esse Redemptorem nostrarum animarum, qui corda nostra spiritu suo sancto sit repurgaturus.

Ἰησοῦ Χριστοῦ & Κυρίου ἡμῶν] Hæc construenda sunt cum versu 3. ὅτι & ἡοῦ αὐτοῦ, ubi primo appellatus fuerat filius Dei; hic vero alia nomina attribuantur. Dicitur ergo secundo loco Ἰησοῦς, quod filius ille Dei nihilominus sit ille homo, qui appellatus fuit Jesus, quodque proinde redemptionem à reatu in illo habeamus. Postea ipsum appellat Christum, hoc est unctum, Messiam, quod nomen singulari modo Jesu competit; & designat unctio ista, primo, destinationem divinam æternam ad regnum & officium Servatoris, quæ destinatio appellatur unctio Proverb. viii, 23. Ante seculum inuncta fui, inquit sapientia divina, per Metonym. signi pro re signata. Sic Saulus, David, Hazaël per unctionem destinati sunt reges. Secundo significat realem intromissionem in munus & collocationem donorum, sic accipitur Esai. lxi, 1. Confer ad Hebr. i, 9. Tandem appellat eum dominum nostrum, quod pendet & sequitur ex prioribus. Redemit enim nos in suum peculium, curat, adornat, fovet tanquam suos. Ei enim est serviendum quia filius est & Deus, ac specialiter, quia spiritum sanctum ad nos regendos necessarium accepit tanquam Christus sive unctus, nosque tanquam Jesus à reatu & ejus effectis, servitute peccati, rituum, dominorum aliorum, liberavit. Conf. Coccej. pag. 18, & 19. Hinc etiam ad nos consolatio redit.

VERS. 5. διὰ] διὰ significat causam efficientem primariam ad Hebr. i, 2. & ii. cap. ii, 10. Confer reliqua loca à Coccejo hic notata. Sic hic designat causam primariam.

Χάρις καὶ ἀποστολή] Chrysostomus exponit gratiam Apostolatus. Sic esset ἐν Ἀγ. δυοῖν, sed aliunde constat, quod Apostolus etiam gratiam remissionis peccatorum acceperit, quando ad Apostolatam fuerit vocatus. Videatur historia ejus conversionis Actor. ix, & xxi. Item i. ad Timoth. i, 14. & 16. Sumamus igitur vocabulum χάρις tam latè quam accipi potest & in-

& intelligamus omnia dona tum salutaria, tum externa, Apostolo Paulo ex mera gratia Dei collata.

Εἰς αὐτὸν] Est ἡμεῖς communicationis. Sed tantum difficultas est de iis, quos hic includat. Romanos vix includit, quia connectit cum gratiā δωρεῶν, quo designatur munus & dignitas Apostoli, quæ utique non concessa erat Romanis, qui etiam postea distinctè considerantur tanquam tales, circa quos hoc munus erat exercendum. Nihil facilius est, quàm hic comprehendere reliquos Apostolos, quorum hic se socium & collegam dicit. Λαμβάνειν significat capere, accipere generatim loquendo, sive id jure sumas tuo, sive donatum, quod ex subjecta materia est intelligendum. Hic quia construitur cum voce χάριν supponit, eos datam gratiam accepisse, latè accepto hoc vocabulo; ita tamen ut metonymicè designet donum quodvis gratuitum tum salutare atque internum, tum externum, extraordinarium, quale ad functionem istius muneris erat necessarium.

Εἰς ἑωραγὴν πίστεως ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν] Quo spectet ipsius Apostolatus & ministerium sic ostendit; nimirum ad obedientiam fidei, qui finis est subordinatus alteri gloriæ Christi, de quo mox. Tendebat Apostolatus ad conversionem Gentium, & ut crederent Evangelio, atque sic per fidem salvarentur Actor. v, 31. cap. x1, 18. Hinc fides & conversio junguntur ad Hebr. vi, 1. Respectu Apostoli Pauli non tantum ipsius prædicatio & efficacia Apostolatus, aliaque quæ communia erant cum reliquis Apostolis, faciebant ad Gentium conversionem, sed etiam mirabilis ipsius Pauli conversio, quam & allegare solebat, ut Actor. xxi, 6. Galat. I. à vers. 12. ad 16. Erat Paulus Gentium Apostolus constitutus Actor. ix, 15. Galat. II, 7. 8. 9: non tamen exclusivè ad Judæos, sed ut primario Gentium haberet rationem. Quid sit πίστις alibi explicatur verbis significantibus, vid. ad Hebr. xi, 1. Est πεποιθήσις, πληροφορία, ὁμολογία ἡ ἀπὸ Θεοῦ. Hic appellatur obedientia fidei & pro tota conversione accipitur. Fides est obedientia, quia se subjicit mandato divino, quamvis res quæ creditur sit inevidens, nec lumine rationis nitatur, sed nititur auctoritate Dei, eique se subjicit. Est ergo sic fides obedientia respectu judicii. Est præterea obedientia respectu voluntatis strictè sic dictæ, quatenus fides confugit ad Christum eoque nititur, quod Deus istiusmodi refugium ad ipsum mandaverit.

Τὸ πρῶτον ὄνομα] Hic est finis ultimus Apostolatus. Confer 2. ad Thessal. I, 11. & 12. εἰς ὃ καὶ προσδοχόμεθα πάντοτε μετὰ ὑμῶν, ἵνα ὑμεῖς ἀξιώσητε καλέσασθαι ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πάντων διδασκαλίαν ἀγαθωσύνης, ἣν ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει. ὅπως ἐνδοξαζήτῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν.

ἐν ὑμῖν. Glorificatio illa fit Christi, quando agnoscuntur & prædicantur ejus virtutes, bonitas, misericordia, sapientia, potentia, quod tanto efficacius fieri potest, si quis per obedientiam fidei ad Christum adductus, virtutes istas in se sentiat.

VERS. 6. Εἰς οὓς ἐστὶ καὶ ὑμεῖς] Hoc est, inter quos & vos estis, quia ad Gentes pertinetis. Hinc concludit & infert, etiam ad Romanos spectare suum Apostolatum. Quamvis enim erant conversi, voluit tamen eos confirmare scripto, & sic Apostolatu suo apud ipsos fungi. Huc pertinent etiam quæ notavimus exempla in Inscriptione de argumento Epistolæ. Nullam ergo prærogativam Romanis adscribit, sed eodem loco cum reliquis Gentibus habet.

Κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ] Quia seipsum servum Jesu Christi dixerat vers. 1. hinc colligit, eos qui à Jesu Christo vocati erant, pertinere ad suam curam. Vocatio intelligenda est cum effectu, pro talibus, qui vocati assenserant & venerant. Sic vocati sumuntur pro adductis Metonymicè Proverb. ix, 18. In profundis inferni sunt vocati ejus, hoc est, qui ad eam accesserunt & perlecti sunt ut eam sequerentur Esai. xli, 4. Vocans generationes ab initio hoc est venire faciens. Ad Roman. iv, 17. Qui vocat ea quæ non sunt, hoc est, qui efficit jussu suo potente. Quod autem vocati Jesu Christi dicuntur eo quoque significatur, quod eos jure vocationis tanquam suos in posterum habeat Christus. Sic Esai. xlviii, 12. Israël vocatus meus: ita Marc. xiii, 13. Christus dicitur congregaturus τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, hoc est, quos per electionem pro suis habet.

VERS. 7. Πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐν Ρώμῃ] Hæc cum vers. 1. construenda sunt. Omnibus dicit qui sunt Romæ conversi, sive Judæi sint, sive Gentiles, sive cives sive advenæ, modo credant. Sublatum enim nunc est discrimen Actor. x, 34. & 35. Hujus conversionis causam propius nunc aperit, dum inter ipsorum elogia ac laudes, quas narrat, numerat amorem Dei æternum, vocationem efficacem & inde ortam sanctificationem.

Ἀγαπή τοῦ Θεοῦ] Fons vocationis & gratiæ concessæ est æterna Dei dilectio, Joh. III, 16. quæ etiam electio appellatur; electio dicitur, quia est à Dei beneplacito & à voluntate Dei pendet; dilectio vero, quia hos vult unire secum, & bona infinita concedere illis.

Κλητοὶ ἀγίοις] Hæc ex isto fonte electionis oriuntur. Vocatio hic intelligenda sicut vers. 6. Est eorum in quibus est ἑωραγὴ πίστεως. Sanctificatio jungitur cum vocatione efficaci, in qua est obedientia fidei. Fide enim purificantur corda Actor. xv, 9. Id fit per justificationem & renovationem vitæ. Fit hæc sanctificatio per vocationem illam, quæ sancta dicitur: omnes

omnes etiam, qui sic vocantur, dum vocationi isti obtemperant, sic separantur ab inobedientibus, atque ita separati *Sancti* vocantur. Et quamvis hic plene non perficiatur, id tamen per eam impeditur, ne peccatum regnet in mortali nostro corpore, atque efficitur vincente Spiritu, ut superiores evadamus per illum, qui nos dilexit.

Χαίρει ὑμῖν καὶ εἰρήνη] Id est votum amplissimum, cujus exempla passim in Epistolis reperire licet. Confer ad Hebr. xii, 25. Intelligit per gratiam favorem Dei gratuitum & voluntatem benevolam in Christo, quā dilexit & vocavit Romanos. Petit continuari istam divinam benevolentiam & redundare amorem Dei super ipsos. Per *εἰρήνη* intelligit omnia prospera ad imitationem Hebræorum, qui voce *שלום* sic utuntur, sed imprimis spectat pacem conscientiae, quæ ex reconciliatione cum Deo & plenitudine fructuum spiritualium consequitur: Hanc pacem continuari petit ex gratuito Dei favore, qui est causa istius pacis. Hoc nomine igitur intelliguntur omnigena gratuita bona, ex gratiâ Dei salutiferâ profecta, præcipue Bona N. T. Pax hæc est 1. Pax cum Deo per Servatorem reconciliato 2. cum conscientia nostra, quæ à terroribus legis liberata, pacata est & tranquilla, non vi satisfactionis futuræ, sed jam præstitæ ac perfectæ. 3. Pax omnium fidelium tam Judæorum, quam barbarorum inter se, rupto pariete intergerino lege præcepti carnalis Eph. II.

Ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν Ex his perspicimus, hanc esse precationem. Est votum & desiderium, quod refertur ad eum, qui potest concedere id quod desideramus. Deus pater noster dicitur, tum respectu creationis, tum imprimis respectu filiationis sive adoptionis. Sic spes exauditionis excitatur, dum hoc vocabulo gratioso benevolentia Dei nobis repræsentatur.

καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ] Quoniam etiam à Christo gratiam & pacem precatur Apostolus: ergo non minus ipsum invocatur ac Patrem, adeoque pro Deo habet. Sic vero iterum spes nostra fundatur, qui à Domino ista precamur, qui nos sibi in peculium emit & constituit: Sperandum ergo est quod curam sit gesturus nostri, ut accipiamus ea in quibus possit delectari, utque ita in nobis tanquam peculio suo gaudium capiat sive potius ut nos approbet & nostra quæ ab ipso sunt. Alibi etiam conjungitur Spiritus Sanctus in voto Apostolico, ut 2 Cor. xiii, 13. Sed sufficiebat hic in brevi salutationis formula nominare salutis fontem & Mediatorem, quibus positus subintelligi potest operatio Spiritus Sancti, quia Patri placuit per ipsum beneficia sua & Filii nobis applicare. Franciscus Davidis, in eo à reliquis Sociianis dissentiens, quod Christum neget invocandum, refert ista verba ad peculiare verbum *Πατρός*, quasi hic Deus dicatur Pater noster & Domini.

mini Jesu Christi; neque hic Christus sed solus Pater invocetur: sed facile hæc distortio per scripturam refutatur, si alias formulas votorum Apostolicorum conferamus. Sic Rom. xvi, 20. *ἡ χάρις καὶ ἡ κυρία ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν*. Ita ad Gal. i, 3. *χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*: in quibus utrique locis precatio refertur ad Filium. Nulla ergo est ratio, quare hic aliter construamus. Videmus autem, hic summam dilectionem proximi esse ut curemus, quo sit particeps gratiæ divinæ & pacis, utque Deus glorificetur in ipso, quæ cura posita etiam sequitur, rationem habendam esse eorum, quæ ad sustentationem proximi faciunt, ut sic possit vivere, atque ita frui gratia & pace divina.

VERS. 8. *Πρῶτον μὲν*] Sic fuit Exordium, sequitur Introductio ad ipsam Tractationem, quæ demum inchoatur vers. 16. In Introductione præmittitur Gratiarum actio. Particula *μὲν* hic ponitur sine *καὶ*, quod etiam observare licet ad Rom. III, 2. Matth. X, 2. Marc. III, 16. Act. xxvi, 20. Est particula plerumque expletiva, quando non sequitur *καὶ*, sicut & *tamen* quando non præcedit *quamvis*. Vel est *ἀναγκάσθων*, quæ figura est Latinis usitata. Sic Terent. in And. act. 5. scen. 3. vers. 8, 9, 10. *Adeone impotenti esse animo, ut præter civium morem atque legem & sui voluntatem Patris tamen hanc habere studeat cum summo probro*. Ubi Donatus: Cum enim dixerit *quamvis*, subiecit *tamen*; *πρῶτον* hic non significat primum, quasi respiceret ad secundum; sed denotat *præcipue*, *ante omnia*. Est vox quæ inchoatur Epistola: hætenus præfatio fuerat. Similis locutio est Joh. viii, 25. *Ἐλέγον ἃν αὐτοῖς, αὐτοὶ τίς εἶ; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, πλὴν ὅτι λέγω ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν*. Sensus Apostoli est: Ante omnia, sive, ut dicendi initium faciam, gratias ago, &c. Est hoc Exordium Epistolæ *παροηλικόν*, quo se Romanis insinuat, excusans seipsum, quare ad ipsos nondum venerit, cum tamen sit Gentium Apostolus, simul rationem adfert quare cum iis scripto debeat agere.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μὲν] *Εὐχαριστῶν* est agnoscere beneficia Dei, æstimare, celebrare, se debitorem eorum agnoscere & offerre, & quavis occasione ostendere. Istam gratitudinem natura beneficiorum Dei requirit. Obligant enim acceptorem, & dignus est ut ametur, qui se ostendit benevolus. Amor ergo spectat bonum: quo voluntas sese ei jungit quem benevolus experta est, atque iterum benevolentiam erga ipsum exercet. Dein, amor nostri ipsius infert gratitudinem: sic enim plura bona in posterum nobis promittere possumus. Tanto ergo magis ad gratitudinem erga Deum obligamur, qui omnia indebita nobis attribuit, qui magnus est, & propterea amore venerationis prosequendus. *Deo meo* dicit propter fœdus: ex fœdere enim.

enim homo habet potestatem dicendi: *Deus mi*, & postulandi beneficia divina: idque nunc tanto magis sub N. F. quia nunc solus est Deus cui subijcitur, liberati à servitute Deorum dictorum. Confer Coccejum. Etiam speciali ratione Deus erat Deus Pauli, quia singulari ratione Paulus erat ejus servus, vide annot. ad vers. 1.

Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ] Sæpe per Christum dicitur aliquid factum oppositè ad Patrem; & hanc generalem loquendi formulam suppeditat nobis 1 Cor. vi 11, 6. ut dicamus, à Patre esse quid factum per Filium: ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ Πάτερ, ἐξ ἧς τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, διὸ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Hæc enim œconomia est divina, ut Pater agat per Filium. Sic Deus per ipsum mundum creavit, ad Hebr. I, 2. sic nos per Christum redemit, ad Gal. 1v, 4. ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, &c. ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγαγῇ, sic ad Eph. 1, 14. ἐν ᾧ ἔχομεν τὸν ἀπολύτῳ. Quia ergo Pater per Filium quasi ad nos descendere vult, etiam ejus voluntas est viceversa, ut nos per ipsum ad Patrem ascendamus, quo nos ducit locus antea citatus 1 Cor. viii, 6. Confer Joh. xiv, 13, 14. Hæc igitur est mira & admirabilis Oeconomia Dei, quâ ostenditur discrimen inter Patrem & Filium, ut tamen simul indicetur identitas. Dum per Christum gratias agimus Deo, agimus ipsi Christo, quia idem est; & non possumus Deum agnoscere datorem bonorum per Christum, quin & eo ipso Christum agnoscamus. Præsertim, cum hic Christus veniat quoque considerandus, tanquam auctor consilii pacis, & tanquam is, qui Paulum ad agendum Deo gratias instigabat.

Τὴν πρὸς πάντων ὑμῶν] Alii legunt *οὐδὲ*, quod eodem redit. Gratas agit de omnibus sive pro omnibus, id est nomine omnium propter beneficia illis omnibus collata. Omnes illi sunt de quibus vers. 7. Omnes nempe qui Romæ erant vocati & dilecti; sic intelligitur abundantia quædam & copia vocatorum Romæ, quod non duo vel tres, sed magnâ multitudine fuerint, quod etiam ex eo colligitur, quod fidem eorum dicat annunciari in toto mundo, & quod multos nominatim salutet. Romæ tempore Neronis magnam Christianorum multitudinem fuisse ex Tacito cognoscimus Annal. 15, cap. xv. Abolendo rumori Nero subdidit reos Christianos: primo correpti qui favebantur, deinde indicis eorum multitudo ingens. Non tantum gratiæ agendæ sunt pro nobis, sed etiam pro Bonis, quæ Deus contulit in proximum. Id communio sanctorum & amor proximi requirit, quia in primis eo spectat, ut Deus glorificetur in proximo, & proximus sic agnoscat divinam benignitatem.

Ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καὶ ἐλπίς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ] Tacitè fidem Romanorum

manorum opponit imperio; quasi diceret: Celebrant alii vestras victorias, potentiam, magnitudinem & imperium, quod sit conspicuum in toto mundo, ego longè aliud quid vobis commendo. Longe præstantius hoc est bonum omnibus terrenis, quia magis gloria Dei sic illustratur: illa enim brachio humano adscribuntur, quod Deus ad hæc interventu hominum velit uti: at conversio ad fidem non potest adscribi humanæ sapientiæ, cum sapientibus Evangelium potius sit stultitia. Sic ergo longè præstantior est fides his omnibus; & majorem laudem eo nomine consequimini & per vos Deus, quàm per reliqua. Supponit igitur, quod sint fideles, & quod sint insignes inter credentes, eò quod eorum fides celebretur in toto mundo, hæc phrasi acceptâ juxta vulgatum loquendi modum, non quasi nulla pars orbis nesciret, Romanos esse credentes Evangelio. In toto mundo celebrari dicit fidem Romanorum, id est, in notis partibus, Asia, Africa, Europa, non tamen præcisè in omnibus & singulis. Est enim locutio vulgaris, quæ non ad vivum refecanda. Romanum imperium ferè protensum erat per tres mundi partes tunc cognitæ: & extremæ gentes, quæ Romanis non subiciebantur, eos tamen reverebantur. Confer Coccejum, qui hic Polybiam Catholicam, quod particulari ecclesiæ non convenit, nisi quatenus consentit cum fide Catholica, quo sensu non magis Romana appellari potest Catholica, quàm quævis alia. Si autem hoc infert phrasis Apostoli, non minus ecclesia Thessalonicensis esset dicenda Catholica, quàm sane non minus commendat 1 Thess. I, 6. 7. 8. Sic conspicua fit ecclesia sicut mons Matth. v, 14. non per potentiam, non per externam pompam, non per dei professionem & conversionem ad Deum, atque sanctitatem tum exter- absunt regenti, quia verbum Dei non est frustraneum Jes. lv, 10. 11. Dum autem Apostolus pro fide Romanorum gratias agit, ostendit, omnia bona nostra ad Deum esse referenda. Hæc autem elogia Romanis ab Apostolo attributa nihil pertinent ad hodiernos Romanos, qui à doctrina hodiernorum Romanorum satis apparet.

VERS. 9. Μάρετος γὰρ μετ' ἐστὶν ὁ Θεός] Alii legunt *pro*, quod eodem redit. Est hic juramentum Apostoli, quod est invocatio Dei ut talis. Cicero juramentum dicit religiosam affirmationem, id est affirmationem confirmatam per religionem, qua Deus testis invocatur. Itaque in juramento supponitur Deum existere, eumque esse omniscium & omnipotentem. Secundo pro-

vocatur

vocatur ad ejus vindictam, quod tamen reticere solent Sancti, & potius subintelligunt, quia abstinere volunt à verbis dure sonantibus. Tertio reverentia nostra erga Deum ostenditur, quod confiteamur conscientiam etiam nostram ipsi esse subjectam. Quarto provocatur ad conscientiam bonam, cujus testis is, qui solus esse potest, invocatur. Confer Coccejum qui prolixius de juramento hoc in loco tractat & Socinianos refutat. Nobis sufficit quod ex exemplo Pauli rectè colligatur, licere Christianis jurare per Deum. Erat necessarium juramentum Apostoli, quia intererat Romanis, ut bene persuasi essent de ejus affectu erga se, ne ipsum accusarent quod se neglexisset; & ut tanto promptius scriptam ipsius Epistolam reciperent, & post hæc ipsum, ubi ad se venisset. Sic juramentum hoc dirigitur ad ipsorum promotionem salutis & proin pro temerario haberi non debet. Probat autem sic hoc juramento, verum esse id, quod dixerat vers. præcedente, se Deo gratias agere, quod Romanis tantam mensuram doni fidei concesserit, ut ea laudetur in toto mundo, dum provocat ad testem Deum, quod sæpe mentionem faciat Romanorum in suis precibus.

Ἰ λατρεύω] Non distinguuntur λατρεία & δουλεία apud Græcos, sed promiscuè usurpantur, & Hebræi tantum unum vocabulum habent utrique respondens. Vide hîc Coccejum invocationem sanctorum refutantem. Significat Apostolus venerationem animi, honorem omnem atque obedientiam erga Deum, studium promovendi ejus gloriam omni occasione ex amore erga Deum.

Ἐν τῷ πνεύματι μου] Spiritus hîc non opponitur membris externis eorumque motui religioso, sed significat sincerè, sine hypocrisi, non externe tantum ut hominibus studeam placere, sed mente & anima Deo servio. Confer ad Eph. VI, 6. ubi explicatur illud, quod hîc dicitur, μὴ κατ' ὄφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρώποις ἰσχυροί· ἀλλ' ὡς δεῦλοι τοῦ Κυρίου, ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς.

Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ & ἡμεῖς αὐτοί] Docet, hoc servitium sive cultum, quem Deo præstet, versari circa prædicationem Evangelii, cujus primarium objectum dicit Filium Dei, sicut vers. 1. & 3. dixerat. Confer ad Rom. xv, 19. 1 Cor. ix, 8. Philip. iv, 15. Simul quoque significat, se cultum Deo præstare Evangelio convenientem, cum alius cultus Deo sub N. T. nequeat placere, quàm is, qui ab Evangelio præscribitur.

Ὡς ἀδιαλείπτως μνησθῆναι ὑμῶν ποιῶμαι] De re nunc agit, de qua testem Deum compellaverat, testans sic assiduitatem suam, quod Romanorum perpetuo faciat mentionem; quæ verba gratiosa sunt & latius propterea sumenda, scilicet, non tantum, ut occasio sibi detur ad ipsos veniendi, sed etiam

etiam ut ipsis det incrementum gratiæ ad Rom. xv, 5. 6. Phil. I, 9. Coloss. I, 9.

VERS. 10. Πάντοτε ὁμιλῶ πρὸς ὑμᾶς ἐν ᾧ ἔχω ἐλπίδα] Alii hîc legunt, ut continua serie citra distinctionem hæc verba conjungant cum verbo præcedente omittendo & vocem πάντοτε, hoc modo; μνησθῆναι ὑμῶν ποιῶμαι ὁμιλῶ πρὸς ὑμᾶς ἐν ᾧ ἔχω ἐλπίδα. Sed parum in ista diversitate situm est, cum res eodem redeat. Preces significant universè vel petitiones rerum, quas à Deo oramus, tùm pro nobis ipsis, tùm pro aliis, vel etiam gratiarum actiones. Versu 8 Deo gratias egerat, jam crypticâ methodo transit ad alterum suum officium, petitiones.

Εἰπὼς ἡδη ποτὶ εὐδοκίαν ἔσται ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς] Commemorat rem petitam. Εἰπὼς dubitative accipiendum est, & exponendum per aliquomodo: Si quo modo jam aliquando prosperum iter consequar veniendi ad vos. Sub conditione autem rem hanc petit, quia absolutè ad salutem non erat necessaria. Εὐδοκίαν verbum frequens est apud Interpp. V. Testamenti, & respondet frequentissime verbo ἡλθῆναι denotatque prosperum iter concedere, vel etiam absolutè, felicem successum obtinere sine omni impedimento. Idem hîc est sensus, sive veritas, ut prosperum iter consequar veniendi ad vos, sive ut felicem successum obtineam, ad vos veniendi. Confer Actor. xvi, 7. & Rom. xv, 22.

Ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ] Ἐν pro per, ut sæpè accipitur in Epistola ad Hebr. II, per providentiam sive voluntatem Dei.

VERS. 11. Ἐπιποθεῖν ᾧ ἰδεῖν ὑμᾶς] Precationem suam ex desiderio, quod adjungit, dicit procedere: Si enim tale non adsit, illusoriæ forent preces. Apostolus petit sibi concedi à Deo quod desiderabat, ut videret Romanos, & hoc desiderium videndi Romanos adducit tanquam motivam, quæ se incitaverit ad videndum Romanos.

ἵνα πνεύματι καὶ εὐαγγελίῳ ὑμῶν πνευματικόν] Non ut accipiam aliquid, inquit, à vobis, sed potius, ut vobis quid conferam, studeo ad vos venire. Χάρισμα hîc notat doctrinam & institutionem salutarem, ac ejus receptionem. Χάρισμα autem appellat, ut ad gratiam divinam sic referat. Hunc debere esse finem congressus amicorum bene observat Cocceus pag. 38, quem vide. Χάρισμα illud vocat πνευματικόν, quia spectabat Spiritum sive mentem, non corpus, tendens ad perficiendum Spiritum ad salutem.

Εἰς τὸ σπουδαῖν ὑμᾶς] Huc deberet institutio omnis inservire & tendere, ut glorificetur Deus; adeoque ut nondum conversi convertantur, conversi vero confirmantur. Confirmatio illa spectat intellectum, judicium, voluntatem strictè dictam, affectus, totam vitam & conversationem cum aliis.

Intellectum, ut plura & clarius percipiat, iudicium, ut juxta clariorem perceptionem sit firmitus & ut plura argumenta suppeditentur, quibus nitatur, atque scrupuli, si qui in contrarium adhuc sint in mente, eximantur, voluntatem, ut quæ judicata sunt bona constanter exequatur, affectus, ne voluntati à gratia confirmata obstrepant, sed potius omne robur suum voluntati conferant ad executionem faciliorem; conversationem cum aliis, ut caveatur à scandalo, è contrario bono exemplo alii lucrifiant; totam vitam, ut nihil sit quod non ad gloriam Dei & ædificationem proximi tendat. Supposuerat, illos esse credentes & quidem insignes, non tamen quod nullo indigerent augmento.

VERS. 12. Τὸ δὲ ἐστὶ, συμπαρεκληθῆναι ἐν ὑμῖν] Emollit per modestiam verbum prius *ἐπιχθῆναι*, quo tamen ex auctoritate Apostolica uti poterat, imo potuisset, etiam minori fuisset instructus, qualis erat Evangelistarum. Sed mavult Apostolus summam suam modestiam ostendere, & per eam benevolentiam Romanorum sibi conciliare. Hoc fecit ne priora verba viderentur nimis imperiosa, & quandam arrogantiae speciem præ se ferre. Igitur communicatione utitur referens istud desiderium veniendi ad Romanos ad mutuam ædificationem. Quasi dixisset: Illam confirmationem non tantum in vobis expecto, sed etiam in meipso, eaque consistit in communi exhortatione & consolatione. Utrumque enim verbum istud *παρεκληθῆναι* significat, & quando verba in latissimo sensu possunt accipi, id fieri debet. Sensus est; id per confirmationem intelligo, ejus gratiæ desidero ad vos venire, ut unâ vobiscum mutuam & comunem adhortationem & consolationem accipiam apud vos. Sic ἐν σὰπῃ pro ἐν accipitur. Ita ἐν τοῖς δικασταῖς, apud iudices, ἐν τοῖς διαιτηταῖς, coram arbitris. Vide Vigerum cap. 9, sect. 3, reg. 6. Revera autem congressus iste Doctoris cum auditoribus sive discipulis istum fructum affert. Gaudet Doctor sincerus, qui non se, sed proximum quærit, quando videt profectus auditorum, gratulatus sibi quod suo labori Deus voluerit benedicere, quodque Deus promissiones suas dignetur implere etiam suâ operâ intercedente. Lætatur similiter ingenuus discipulus, si videat tenerum Doctoris erga se affectum, nulli operæ parentis, ut is instruatur in doctrinâ veritatis, quæ est secundum pietatem. Dum admonet Doctor suos auditores ad progressus majores in fide & pietate faciendos, ipsemet proprias infirmitates animadvertit & emendat; dum obedientiam fidei observat, etiam ipse se excitat, ad præcurrendum suis auditoribus, ut exemplo sit potius illis, quam ut ab illis capiat, quod tamen quoque non detrectat, si majori quodam zelo suos quosdam auditores videat ferri.

Διὰ τὴν ἐν ἀλλήλοις πίστιν, &c.] Id est per fidem quæ est inter nos invicem. Fides hic latè accipitur pro agnitione Christi & conversione ad Christum ejusque consequentibus, charitate erga Deum & proximum, id est pro fide viva. Scilicet sic agnitio Christi promovebitur in nostro congressu, ut ejus gradus major communicetur cum iis, qui minorem habent; ut fiducia & majori cognitione & exemplo excitetur & confirmetur; similiter ut charitas abundet majorque fiat ex majori gratia agnitionis aliorumque exemplo. Sic & consolationem & gaudium accipiemus mutuum ex istiusmodi profectibus in aliis, quod in vera amicitia locum habet. Totum id exoritur ex communione sanctorum. Qui enim sunt verè fideles amant quos hic socios habent in gratiâ, atque inde colligunt eos socios quoque futuros in gloriâ, quod non potest non illis cedere in maximam consolationem & gaudium. Ea inter fideles perfectior esse potest, quia saltem in eodem Spiritu, eodemque studio gloriæ Dei & salutis proximi concordant.

VERS. 13. Οὐ θέλω ἢ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλὰς πειρασμῶν ἐλαθὲν πρὸς ὑμᾶς] Claræmontanus Codex Bezae hîc habuit *ὅτι οἶμαι δὲ*. Sic sensus quidem diversus oritur, sed ista diversitas ad nos nihil attinet, & perinde nobis est, sive putemus, Apostolum Paulum hîc velle significare desiderium suum, sive existimetur, cum putare, quod istud desiderium suum habeant cognitum. Hoc saltem certum est, nobisque sufficit, Apostolum hîc ostendere, non inane & inefficax desiderium suum fuisse, sed etiam adfuisse conatum & propositum sincerum, ordinationemque mediorum ad illud exequendum.

καὶ ἐπὶ πολὺν ἄρτι ἔδευρο] Præoccupat Objectionem eique respondet. Dicere enim potuissent Romani, si tuum desiderium sincerum fuit, quare ergo jam non ad nos venisti? Respondet, impedimentum fuisse insuperabile. Quale impedimentum primario fuerit discimus ex cap. xv, ad Rom. vers. 22. διὸ καὶ ἐνεπαύσατο τὰ πολλὰ ἔλαθην πρὸς ὑμᾶς. Sic propterea impeditus fuit, ut ex antecedentibus apparet, quia potius Evangelizandum fuit, ubi Christus non nominatus erat, quam apud vos, qui conversi eratis, & qui ad plures convertendos poteratis allaborare. Hæ sunt causæ impediti mei itineris. Sed & aliud impedimentum potuit fuisse expressum Dei mandatum alio proficiscendi. Sic Act. xv, 6. Paulus & Barnabas prohibebantur à Spiritu Sancto, nè loquerentur sermonem in Asia, quia vocabantur in Macedoniam vers. 7. Hinc & Paulus hîc suum desiderium subjecerat voluntati divinæ vers. 10. Etiam Diabolus potuit ipsi occultum impedimentum objecisse, sicut de eo conqueritur 1 Theff. II, 18.

[Ἰνα καὶ πᾶσι ῥῶ] Quod antea dixerat, se ad confirmationem Romanorum hoc ita desiderare, item ad mutuam hortationem & consolationem, nunc iterum ad Romanorum confirmationem ita refert, ut tamen hanc suam utilitatem sive fructum suum dicat. Artificiosum est hoc exordium. Graviter autem loquitur Apostolus fructum appellando, qui erat incrementum fidei Romanorum, tum intensivè respectu majoris gradus in conversis, tum extensive respectu concessionis fidei iis, qui nondum erant conversi. Conversio proprie utilitatem ipsis conversis adfert, sed tamen alibi per anthropopathicam loquutionem etiam ad Deum refertur, hic ad ministros conversionis, sicut qui fructus colligunt, etiam ipsi iis ex parte fruuntur. Gaudium & delectatio in sinceris ministris Dei oritur ex conversione aliorum, ad Hebr. xiii, 17. Confer ea quæ diximus ad vers. 12. annotat. 1.

[καὶ ἐν ὑμῖν καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν] Id est apud vos sicut apud reliquas Gentes. Refert Romanos inter Gentes sicut supra vers. 5, & 6. hincque iterum colligit, eos ad suam curam pertinere.

VERS. 14. [Ὁ φιλέτης εἰμὶ ἔθνοσι τε καὶ βαρβάροις] Nunc plenius explicat, quare obligatus sit ad prædicandum Evangelium Romanis, quia nempe hoc munus sibi sit impositum à Deo, unde debitum & obligatio oritur. Dividebant Græci humanum genus in Græcos & Barbaros, sicut videre licet apud Thucyd. lib. 1. Sic Ammonius Βάρβαρον τὸ ἔχ. ἐκλεινόν. Halicarn. lib. 1, probat, Romanos & Italos Græcæ esse originis, ne Romani pro barbaris æstimarentur. Paulus tamen non tam ad originem quàm ad mores respicit, & Barbaros vocat illas gentes feriores, Græcæ ad Romanæ linguæ atque artium ignaras, cujusmodi erant Asiatici remoti o res populi.

[σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις] Hinc apparet, quod illam priorem oppositionem explicet per aliam, atque sic ostendit, se eas gentes, quæ moratiores essent, adeoque sapientiores, referre ad Græcos, adeoque & Romanos se sub Græcis intelligere. Huc facit illud poëta:

*Græcia victa ferum victorem cepit & artes
Intulit agresti Latio.*

Sic ostendit, aptum esse Evangelium omnibus. Sapientes & rectâ utentes ratione poterant cognoscere ex certis divinitatis notis, Evangelium esse impleta, quæ diu ante à Deo erant prædicta, & modum convenientem Dei perfectioni ostendat, quo Deus velit reconciliari cum peccatoribus; atque ita poterant sapientes, rejectis omnibus ratiocinationibus in contrarium, se Evan-

Evangelio subicere. Hæc enim etiam sapientia docet, ut ea credamus, quæ Deus nobis revelavit, etsi captum nostrum superent. Id enim lumen naturæ docet, quod cum Deus sit infinitus, nos vero finiti, non debeamus mirari, si quædam ita sint in Deo & ipsius voluntate, quæ capere nequeamus. Confer 1 Cor. I, 23. 24. ubi quidem dicitur, quod sapientia humana non agnoverit sapientiam divinam, quodque sapientibus hujus mundi Evangelium sit stultitia: Sed sciendum est, istam sapientiam vanam esse & imaginiariam; veram autem ac divinam longè aliter docere, uti vidimus; neque dicitur 1 Cor. I, nullos sapientes esse vocatos, sed tantum, non esse vocatos multos, quod cum hoc versu non pugnat. Sed & ad insipientes convertendos aptum est Evangelium. Insipientes enim, id est, qui artibus & Philosophia non sunt exculti, sive barbari, habent tamen rationem quâ rectè uti queunt, inprimis quando ducuntur per argumenta ipsis proposita. Sic similiter ex notis Divinitatis possunt cognoscere, Evangelium esse Divinum. Tanto autem facilius hi possunt converti, quod saltem ab illis præjudiciis sint liberi, quæ introduxerat vana Gentilium Philosophia, nec per sophisticationes capaces sint facti ad ratiocinandum in contrarium. Hi non impediuntur præsumptione sapientiæ, quæ multos à recto tramite abduxit.

VERS. 15. [τὸ καὶ ἐμὲ πείθουσιν] Subintellige hic bis verbum ἐστὶ, id est, τὸ καὶ ἐμὲ ἐστὶ, πείθουσιν ἐστὶ. τὸ ponitur pro ὅ, quod aliquando fieri observat Vigerus cap. I. reg. 13. Illud καὶ ἐμὲ restringit sive limitat præcedens. Sic ad Rom. ix, 5. τὸ καὶ ἀπὸ σάρκα, quantum ad carnem attinet. Sensus est, quod penes vel apud me est, id omne promptum est ad vobis evangelizandum. Opponit hanc suam promptitudinem sive propensionem & inclinationem animi impedimentis objectis, docetque, nihilominus hanc inclinationem manere, etsi hæctenus fuerit impeditus.

[οὕτω καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελισαὶς] Id est, quia ad Gentes pertinetis, & quia sapientes estis, desiderium meum est ut vobis evangelizem, cum eo ipso, quod ad Gentes pertineatis, etiam pertineatis ad meum Apostolatium. Sapientes autem Romani dicuntur, quia non pauci erant inter eos, qui Græcæ linguæ & Philosophiæ erant initiati. Vide not. 3 in Inscriptione. Vos censeo ad meam lineam pertinere & vobis tanquam à Gentibus & sapientibus debitor sum, sive destinatus ad Evangelizandum.

[εὐαγγελισαὶς] Vide not. 5, ad vers. 1.

VERS. 16. [Ὁ ὃ ἐπιμαρτύρουσι τὸ εὐαγγέλιον ἡ Χεῖρ] Illud ἡ Χεῖρ, nec vulgatus Interpres, nec Syrus, nec Arabs legerunt. Debet tamen subintelligi si absit, nam & superius dixit vers. 1, & 3. quod Evangelium sit de Filio Dei. Confer 1 Cor. I, 13, & 24. Nos autem prædicamus Christum

crucifixum, &c. Appellatur Evangelium Christi, quia Christus est ejus & Auctor & Objectum. Est hinc præoccupatio objectionis, ac si diceret Apostolus; quamvis apud vos sit schola omnis sapientiæ, non tamen pudet me inter vos sapientes Evangelium annunciare. Est enim vera sapientia quia Divina. His verbis finitur Exordium. Non pudet me, inquit, id est, gloriosissimum mihi hoc duco. Est figura quæ λεπίστis appellatur, qua plus significatur quam dicitur. Pudor efficitur à metu. Sic ergo simul Apostolus removet metum, qui impedit promptitudinem agendi. Evangelium erat res persecutioni & vituperio obnoxia: Nihil enim magis exprobrabant Gentiles Christianis, quam quod crederent in Crucifixum. Sed Apostolus ostendit, se non moveri affectibus & ratiunculis humanis, quæ sæpe nobis ignominiam & pudorem coram mundo incutiant.

Δύναμις ᾧ Θεῷ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν] Egregia hinc est transitio ad rem propositam: ita ut simul sit ratio præcedentis & Propositio ejus, quod in Epistola erat tractandum. Potentiæ vox hinc metonymicè accipitur, non denotans attributum divinum, quod est ipse Deus; sed Evangelium dicitur Potentia Dei, quatenus Deus cum illo conjungit potentiam suam, dum efficit, ut cor afficiat & penetret. Sic patet, externo illi Evangelio, externo illi sono nullam vim inesse propriè, ut putavit Swenckfeldius, sed omnem vim à Deo internè in corda effundi. Et videtur Apostolus scribens ad Romanos potentiâ suâ per totum orbem erant terribiles, quia sibi subjugaverant varias Gentes, easque sibi obedire coëgerant. At hæc potentia est Divina, quæ non invitos vel coactos subjicit, sed volentes facit. Sic autem est auditum Evangelii ipse vult operari in electis conversionem, fidem, &c. Sceptrum dicitur Psal. cx, 1. & brachium Dei Esai. lvi, 1. Dicitur autem hæc potentia ad salutem, non ad destructionem, ad quam non possum pudore suffundi dum illud prædico. Prædico enim aliquid, quod homines deducat ad salutem. Per eam enim mundus non cognovit Deum, 1 Cor. I, 21.

Πάντὶ τῷ πνεύματι] Non in omnibus, qui audiunt Evangelium, operatur salutem, sed in omnibus, qui credunt. Hæc est efficacia Evangelii, quod operetur fidem & sic reliqua dona spiritualia, quæ ad salutem requiruntur, ut & perseverantiam, post quam sequitur salus. Unde iterum patet, vim nullam

nam insitam habere Evangelium, aliàs enim illa se non tantum erga credentes, sed etiam erga incredulos exfereret. Et ut patefieret, credentes converti, non nisi operatione divinâ, voluit Deus hanc suam potentiam non cum Philosophiâ, sed cum Evangelio conjungere.

Ἰσραὴλ τε πρῶτον καὶ Ἑλλῆς] Divisio hæc est alia à priori. Hic enim humanum genus dividitur in Judæos & Græcos, respiciendo ad oppositionem V. & N. Testamenti. Antea enim Judæi soli; nunc Græci etiam vocabantur ad gratiam. Ἑλλῆς nuncupantur omnes non Judæi, quia tunc temporis Græcè loquebatur maxima pars Orientis. Etiam per Græcos licet intelligere Idololatrias: Idolorum enim cultus appellatur ἰδωλισμός. Sunt enim hæc duæ partes consilii divini, quod etiam notificavit Abrahamo, prout postea plenius videbimus, quod in ipsius semine, quod est Christus, sint benedicendi primum Judæi, dein etiam gentes, quod Deus etiam hoc ordine postea est executus, & cum temporibus Apostolorum vocandi essent Judæi & Gentes per Evangelium, priores fuerunt Judæi ex Actor. xiii, 46. Sed nunc utrisque Evangelium annunciatur, & in utrisque potentia est ad salutem. In Judæis dicitur potentia ad salutem oppositè ad Legem, quæ salutem dare non poterat, eo quod non servaretur. Sic Actor. xiii, 38. 39. Et ab omnibus à quibus non poteratis justificari in Lege Moysi in hoc omnis credens justificatur. Hebr. vii, 19. Nihil consummavit Lex. Græcis erat potentia ad salutem Evangelium, oppositè ad sapientiam humanam, quia per illud efficaciter transferebantur à Regno Satanæ in Regnum Dei, & ducebantur ad id, ad quod ratio ducere non poterat.

VERS. 17. Δικαιοσύνη ᾧ Θεῷ ἐν αὐτῷ δόξα αἰὼν ἥτις] Non potest intelligi justitia vindicans; distinguitur enim ab irâ Dei, nec illa revelatur per Evangelium, sed hæc est justitia, quam Deus imputat absque operibus, ad Rom. iii, 21. Nunc vero absque Lege justitia Dei manifestata est. Sic ad Rom. x, 3. Ignorantes enim Dei justitiam, & propriam Justitiam querentes constituere, justitia Dei non fuerunt subiecti. Hæc justitia Dei est Christi, ejus nempe obedientia; mors, & passionem, propter quam Christi justitiam Deus nos immunes judicat à reatu condemnationis, atque ita tractat, ac si Legem perfectè observassemus. De hac justitia sermo est Psal. xli, 10, 11. Justitiam tuam non tego in corde meo; veritatem tuam & salutationem tuam dixi. Esai. xlv, 25. In Domino justificabitur & gloriabitur omne semen Israël. Jer. xxiii, 6. Jehova justitia nostra. Gen. xv, 6. Reputavit hoc ei ad justitiam. Dicitur autem justitia Dei, quia est justitia Christi, qui Deus est; quia à Deo inventa est & excogitata, singulari sapientia à Deo nobis præparata est, id est, à Christo nostro Redemptore; à Deo

Christo exaltato & sedente in throno ad judicandum, eo ipso ostenditur, imminere nunc tempus iræ & judiciorum divinorum, quæ exercenda sunt in contemptores Evangelii, tum Judæos tum gentiles, quicumque sint, qui liberum progressum veritati Evangelicæ non permittunt, injuste se ei opponentes: quod nempe tales nunc sunt puniendi ob contemptum Evangelii, cum antea Deus gentiles siverit ire viis suis, & judicia atque pœnæ illis illatæ non fuerint ob contemptum Evangelii, quod non audiverunt, sed ob alia peccata iis fuerint immisæ: cum etiam Judæos externum cultum observantes & statuta Dei custodientes Deus non puniverit ob contemptum Evangelii, quod eo sensu ipsis non erat revelatum: quia ergo sic per Evangelium revelatur imminere tempus iræ: Ergo Evangelium ostendit nobis justitiam divinam, qua possimus consistere coram Deo. Hanc argumentationem qui tribuunt Apostolo, verba ejus sic exponunt: Hactenus Deus siverat ire gentes in viis suis, id est, non revelaverat iis Evangelium, nec iram in ejus contemptores, quod gentiles contemptores non essent: Judæos etiam non puniverat, modo statuta divina externa observarent. Nunc prædicato Evangelio, simul ostenditur, imminere tempus iræ, quod conjunctum futurum cum prædicatione Evangelii prædixit Scriptura. Qui igitur attenderit ad vaticinia sub V. T. de N. T. temporibus prædicta, videbit hanc posteriorem sententiam priori esse potiore. Sic ergo revelatur ira Dei per scripturam. Revelatur etiam per Christi exaltationem in cælo Psal. II, 3. 4. *Sedens in cælo Jehova & unctus ejus ridet, Dominus subsannat ipsos, tum loquetur ad ipsos in ira sua & in aestu suo perterrefaciet eos.* Psal. CX, 1. *Sede ad dextram meam, donec ponam omnes hostes tuos scabellum pedum tuorum.* Revelatur quoque per initium calamitatum, quæ tunc temporis jam cœperant. Revelatur autem ista ira de cælo, quia id quod scriptura loquitur, Deus de cælo loqui est æstimandus; & quia thronus Christi est cælum. Sic è cælo imminet ipsis pœna divina.

Επι πᾶσι ἀσεβειῶν καὶ ἀδικιῶν] Impietas est abjectio cultus Dei, injustitia sive ἀδικία negatio debiti officii in proximum. Ita his verbis exprimitur omnia hominum peccata. Et notantèr dicitur de vitiis potius, quam de hominibus, quia Deus non tam odit homines opus manuum suarum, quam ipsorum peccata & iniquitatem. Sed loquitur Apostolus in communem, & universè intelligit & Judæos & gentiles, cum utrique sint obnoxii impietati & injustitiæ, & postea cap. II sermonem quoque ad Judæos flectat.

Ἄνθρωπων] Alii ἄνθρωπων, quod eodem redit.

Τῶν τῶν ἀληθείαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων] Qui istud argumentum, de quo dixi-

diximus, attribuunt Apostolo, veritatem hic speciatim sumunt & intelligunt eam, quæ talis sit καὶ ἰσχυρὰ, quæ est veritas Evangelica, quæ sæpe nomine veritatis intelligitur. Sic 2 Tim. III, 8. *Sic & hi resistunt veritati.* Joh. VII, 32. *Et cognoscetis veritatem & veritas liberabit vos.* Gal. III, 1. *Quis vos fascinavit ut veritati non pareretis.* Cap. V, 7. *Quis vos inhibuit, ne pareretis veritati?* Ephes. I, 13. *Audito verbo veritatis, Evangelio salutis nostræ.* Sic potest Evangelium veritas καὶ ἰσχυρὰ appellari; primo, quia certissima est, nitens Dei revelatione adeoque veracitate, sed hoc commune habet Evangelium cum veritatibus per naturam cognitis; secundo, Evangelium καὶ ἰσχυρὰ est veritas, si spectetur totum Corpus Evangelicarum doctrinarum, quod nil nisi vera continet, nullasque admixtas habet fabulas 2 Petr. I, 16. secus quam obtinet in doctrinis & systematibus philosophorum, in quibus vera mixta sunt falsis; tertio, quia Evangelium singulari ratione ostendit, Deum esse veracem, quod servet promissâ, id quod ex lumine naturali cognosci non potest, quorum promissorum radix & fons, & quasi complementum omnia in se complectens est donatio Christi, in quo omnes promissiones sunt *Næ & Amen* 2 Cor. I, 20; quarto, quia Evangelium est veritas unice necessaria ad felicitatem, cum veritatibus philosophicis carere possint homines citra jacturam salutis; quinto, quia est doctrina ad fontem veri, Deum, ejusque virtutes agnoscendas nos adducens; singulariter nempe per illud agnoscitur Dei justitia & misericordia, ad quas virtutes non ita lumen naturæ nos ducit. Porro, hanc veritatem illi interpretes dicunt *detinere homines in injustitia*, id est, impedire progressum Evangelii, quod vel non recipiunt, vel prædicari non permittunt, vel etiam persequuntur. His nempe omnibus modis efficacia ejus impeditur. Id autem dum faciunt injuste agunt, sive per injustitiam, qua Deus blasphematur, tanquam non verax, & proximus spoliatur suo bono. Dum autem sese opponunt per injustitiam veritati Evangelicæ, & sic Deum mendacem faciunt, eo ipso etiam impietatem faciunt. Aliis connexio ista horum interpretum videtur coactor, nec ulla vis erit in argumento Apostoli: quæ nempe hæc erit sequela? Annunciato Evangelio, ira Dei manifestatur per illud in contemptores & oppugnatores, ergo per Evangelium justitia, qua coram Deo possimus consistere, ostenditur: nulla hic sane sequela apparet. Responderi potest, sequelam in eo consistere, quod in Scripturâ V. T. sive in scriptis prophetis hæc duo sint conjuncta, revelatio justitiæ Christi, & revelatio iræ Dei. Vide Esa. LXI, 2. ubi annus beneplaciti sive gratiæ & ultionis sive iræ conjunguntur. Confer etiam Psal. II, 34. & Psal. CX, 1. Interea tamen hæc expositio non satis videtur convenire cum seqq. in quibus

bus ratione gentilium nihil est quod agat de contempto Evangelio à gentilibus. Alii illud *δοτεκαλύπτε* *ὁρμή* *Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ* sic interpretantur, quod Deus variis suppliciis editis, tum in gentilibus, tum in Judæis, ostendat, ipsorum justitiam sibi non placere, utpote imperfectam, nec talem, qualem fœdus operum requirit. Per veritatem autem non præcise intelligunt veritatem Evangelicam, quæ quidem talis dicitur καὶ ἰσοχρῶ in locis citatis: sed vocem illam generatim accipiunt & late, ut indicetur causa iræ divinæ in Judæos & gentiles ardentis, quod veritati sibi cognita non obsequantur, sive illa per naturam revelata sit, ut olim gentilibus, sive revelata sit per scripturam & Evangelium, ut nunc gentibus & Judæis: quodque, dum hoc faciunt, impediunt, ne officium suum veritas facere possit, quod est parere obedientiam. Sed id non est in verbis textus, quod Deus talibus suppliciis ostendat, justitiam hominum sibi non placere; hæc enim non spectabant hominum præsentem justitiam, sed potius in ipsorum injustitiam exercebantur. Dicamus ergo, Deum his suppliciis ostendere, homines carere eâ justitiâ, quæ coram throno suo queat consistere, id quod patet ex seqq. Tales nempe Apostolus dicit injuste agere, quod intelligimus juxta antea explicata, & illud ἐν ἀδικίᾳ adverbialiter interpretamur sicut vers. 4. ἐν δυνάμει, ubi vide notam. Potest etiam ἀδικία idem hic denotare quod ἥρᾳ Hebræorum, quo sensu Græci interpretes sæpe istam vocem accipiunt, exponentes ἥρᾳ per ἀδικίαν, ad quam interpretationem facit collatio vers. 25. μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν ψέδῳ. Sic sensus fuerit: Mendacis veritati oppositis impediri, quominus fructum ferre potuit, quatenus nolentes credere mendacium suum præferunt veritati Evangelicæ, & sic illam quasi premunt & vinciunt atque suffocant, ut fructus ferre non possit in cordibus eorum; quod verum est & de gentilibus, qui suæ idololatriæ post habent Evangelium, & de Judæis, qui præjudiciis falsis de Messia & justitiâ præoccupati, hanc veritatem suæ imaginationi haud convenientem tejecerunt. Sic evidens erit sequela & firmissima Apostoli vers. 16, 17. & 18. hæc nempe: Per Evangelium Deus potentiam & efficaciam suam in salute hominum procuranda vult ostendere in omni credente, cum juscunque sit nationis, id quod ante hæc tempora facere noluit, quamvis in promissionibus ostenderit Judæis beneficia futura sub N. T. quæ eminus conspicientes fideles per fidem salvati sunt; nunc bona exhibita curat annuntiari promiscue & vult salvare omnes credentes, id est, vult fidem & salutem operari in omnibus tam Judæis quam Græcis. Ostendit nempe Deus per illud Evangelium suam justitiam ex fide ad fidem, qua nempe homo coram se consilere queat, quam concedit gratis & imputat credentibus

tibus eosque magis confirmat, ne labantur & excidant, juxta promissionem ipsis factam. Id necessarium fuit, ut nempe homini ostenderetur justitia Dei, cum homo per suam propriam servari non posset, quia ira Dei, quæ manifestata est è cœlo super Judæos & Ethnicos per varia judicia satis doceat, non humanam esse justitiam, quæ coram Deo queat consistere, utpote nullam, adeoque non præmio sed irâ dignam, quam etiam iram Deus judiciis suis hæcenus satis fuerit testatus.

VERS. 19. Διόν] Alii legunt ἐπ, sed id eodem redit, cum διόν sæpè idem sit quod ἐπ, prout observat Vig: cap. 8. Sect. 9. reg. 5. Priori interpretatione posita, versus præcedentis hæc erit connexio cum hoc versu: qui Dei cognitionem sibi manifestatam inutilem habuerunt, longissimo tempore, in maxima Dei tolerantia, super illos juste ira Dei revelatur per prædicationem Evangelii ad ipsorum majus judicium, quo sc: illud contemnentes gravius puniantur. Sed juxta posteriorem interpretationem hæc ita coherent: Juste Deus iram suam exercuit in gentiles & Judæos, quia ipsorum maxima est culpa: quam enim à Deo acceperunt lucem, ea abusi sunt maxime, neque permiserunt, ut eos in se produceret fructus, quos producere potuisset, adeoque sunt plane inexcusabiles. Hoc argumentum in seqq. urgetur & deducitur. Per se autem patet, priorem interpretationem planè coactam esse.

Τὸ γνωστὸν ὅτι Θεὸς] Incipit Apostolus à Gentilibus & ostendit lucem illis concessam, qua abusi sunt. Τὸ γνωστὸν Syrus & Arabs, teste Ludovico de Dieu, acceperunt pro ἡ γνωστὸς ὅτι Θεὸς, pro cognitione Dei passive accepta, qua ab hominibus cognoscitur Deus, sicut τὸ χερσὲν cap. II, 4. ἐστὶν ἡ χερσὲν. Sed sic esset mira locutio inconsuetum quid significans, hicque sensus erit: Dei cognitio manifestata est in ipsis: quid verò illud erit? Syrus Schol: id ita explicat: naturaliter habent hanc cognitionem, ut ex creaturis cognoscant creatorem: sed quis id per istam phrasin intelligat, cum phrasin ad id significandum non sit apta. Ita potius obscurabimus verba quam clara reddemus. Schol. Græcus τὸ γνωστὸν sumit pro ὅτι ἐξ δυνάτεων ἐστὶ γνωστὸν, quod possibile est cognosci. Moschopulus observat: γνωστὸν τὸ γνωστὸν, ἢ τὸ δυνάμει ἔχον γνωστὸν, quod potentiam habet ut cognoscatur, item postea γνωστὸν, τὸ ἐγνωσμένον quod cognitum est. Duplex ergo est acceptio istius vocis: vel significat id quod cognosci potest vel quod cognitum est; utrumque hic intelligi potest: id quod cognoscibile est de Deo & quod notum est sive clarum & apertum est sua natura, manifestum est in ipsis. Quod cognoscibile est de Deo, subintellige; per legem naturæ, quam solam habebant gentes; unde perperam id quidam trahunt ad S. S. Trinitatem

tatem, quasi etiam ea potuerit à gentilibus cognosci, cum nunquam demonstrari potuerit ex lumine naturæ, posse esse tres personas in unâ eademque essentiâ. Τὸ γινώσκον ergo hic opponitur, τῷ ἀγνώσκῳ τῷ Θεῷ, ei quod non cognosci potest de Deo per lumen naturæ. Hinc Joseph: lib. 2. contra Appionem: Deum δυνάμει μὲν μόνον ἡμῖν γινώσκον, ὁμοίως δὲ καὶ οὐσίᾳ ἀγνώσκον: Potentia tantum nobis cognoscibilem, qualis vero sit secundum essentiam, esse incognitum: Inter ea autem quæ de Deo cognosci possunt, etiam hoc est: Quod quadam de Deo cognosci non possint. Tale est, quod sit infinitus, quodque propterea à nobis finitis plene & perfecte intelligi nequeat. Huc facit locus 1 Tim. VI, 16. Qui lucem habitat inaccessam, quem nemo hominum vidit neque videre potest. Locum Exod. XXXIII, 23. Facies mea non videbitur: puto spectare ad cognitionem V. T. qua non ita plene cognoscebatur, uti cognoscitur sub N. T. Quod quadam de Deo cognosci possint, vide operose probatum à Coccejo pag. 63. Apostolus id hic à posteriori demonstrat provocando ad ipsorum conscientiam: dicit id manifestum esse in ipsis, neque, si sint sui conscii, eos id negare posse. Sic simul occurritur objectioni contra ea quæ prius dicta fuerant, quod nempe veritatem in injustitia detineant: potuisset nempe quis obicere, quomodo Dei veritatem detineant cum non haberent cognitam? At hic Apostolus ostendit, omnino habuisse cognita ea omnia, quæ de Deo queant cognosci ex lumine naturæ.

Φανερόν ἐστι] Id est, non est abstrusum & occultatum, sed eo ipso, quod clarum est, manifestum est in iis; habent nempe mentem, quæ ad minimum clarè potest percipere.

Ἐν αὐτοῖς] Id non significat, multis inter ipsos, prout vult Grotius, Pythagoreis, Platonis, Stoicis, quorum in hanc rem argumenta convincendo Aristoteli & Epicuro sufficiant, ut ipse dicit. Ἐν est in: In omnibus citra discrimen; neque hoc tantum, sed etiam quod eam actu habeant: actu nempe ipsis manifestum est id, quod de Deo cognosci potest. Id nempe hic vult significare Apostolus: vult nempe probare, eos cognovisse Deum, sed non secundum istam cognitionem egisse.

Ὁ δὲ Θεὸς αὐτοῖς ἐφάνηκε] Syrus legit ἐν αὐτοῖς, in quo parum est situm. Dicere aliquis posset, quomodo creaturæ rationales, quæ tantopere distant à Deo, eum possunt cognoscere? Quomodo possunt habere cognitionem tanti entis? Unde eam habent? [Nam ad demonstrationem perfectam necessarium est, ut omnes scrupuli, quibus aliqua propositio queat labefactari, eximantur.] Respondet igitur Apostolus & præoccupat hanc objectionem

objectionem, dicendo, homines non à se ipsis habere istam Dei cognitionem, sicut Deus à se ipso istam habet, quia à nullo dependet & sibi ipsi est sufficiens, sed habere à Deo: Deum hominibus dedisse mentem, in qua potuit esse ista cognitio, quæ mens sit capax, dum attendit, ad istam cognitionem ex se eliciendam: Deum etiam fecisse, ut actu existeret in ipsis. Prius, quod possint homines cognoscere Deum ex lumine naturæ, patet ex naturâ mentis nostræ, quæ in se habet ideam entis summè perfecti, ad quam si attendamus, facile cognoscemus, hoc ens summum existere, si nimirum cogitemus, hanc ideam nobis repræsentare multò plures & majores perfectiones, quàm nos ipsi habeamus, & per consequens, hanc ideam non à nobis ipsis sed aliunde esse, & quidem à tali, qui ipse ideam illam in se habeat; non enim illud, quo quis caret, alteri posset dare; cumque in causis exemplaribus nullus detur progressus in infinitum, tandem perveniendum erit ad archetypum, qui omnes illas perfectiones in se habet, id est ad Deum. Alterum probat vers. seq.

VERS. 18. Τὰ δὲ ἀόρατα αὐτῷ] Ostendit hic Apostolus, quod revera Deus actu excitaverit in ipsis cognitionem sui, postquam mentem dedisset, qua poterant eam recipere. Objici poterat: Deus non videtur: ergo non cognoscitur, quæ etiam Atheorum est obiectio, ad impugnandam Dei existentiam cuius fundamentum est illud axioma: Nihil esse in intellectu, quod non prius fuerit in sensu. Hanc objectionem præoccupat & refutat Apostolus, dicendo: intelligendo pervidentur ea, quæ de Deo cognosci possunt, dum Deus per creaturas jam ab origine mundi excitavit in hominibus cognitionem sui.

Ποίματα νοῦν] Id est, per creaturas intellecta: est nempe hic datus instrumenti. Intellecta per creaturas dicuntur κατὰ ἑαυτὰς, hoc est, post perceptionem agnoscere sive probari iudicio. Deus per creaturas excitavit hominum mentem, ut actu in ea esset Dei cognitio, dum creaturas conspiciendas præbuit. Sic viderunt invisibilia Dei intelligendo ea per creaturas. Est hoc ὁξύμωρον, id est sententia ita acuta, ut fatua videatur, definiente Quintiliano. Invisibile videtur, dum mente cognoscitur. Visio nempe nil aliud præstat, quam ut cognitionem in nobis excitet, quæ tamen est semper obscura & confusa, eo ipso, quia est sensualis: at quod mente cognoscitur longe clarius intelligitur. Nec jure potest homo desiderare ampliorem, expressiorem & evidentior demonstrationem eorum, quæ de Deo cognosci possunt, quàm est ea, quam habemus per creaturas, prout statim vidimus. Sic ergo nulla ignorantia prætendi potest Dei, quæ si sit in hominibus, turpis est & malitiosa. Hinc Atheus est ἀνόητος καὶ ἀσεβής. Psal.

Pfal. XIV, 1, *Dicit stultus in corde suo, non est Deus.* Psal. XCII. 6. *Quam magna sunt opera tua, stultus non agnoscit.* Sic ergo, etsi Deus videri non possit, cognosci tamen de eo potest τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ. Ut hic agatur de cognitione fidei, quod fideles demum attendant ad ea per fidem, non probabile est. Agitur nempe de cognitione, quam habent omnes: unde vers. 21, dicitur διὸν γνώτες τὸ Θεόν: neque illis exprobrat Apostolus, quod non attenderint ad id, quod de Deo cognosci potest, quodque illud non cognoverint, sed potius exprobrat iis, quod cum cognoverint Deum, non tamen Deum juxta illam cognitionem glorificaverint. Ad hoc ergo requiritur fides, ut Deus debite glorificetur: non vero ut id, quod de ipso cognosci potest, actu cognoscatur. Contra Socinum & Crellium inter se dissentientes vide disputantem Cocc. pag. 71. & 72.

Α' πὸ κλίσεως ῥόσμου] Α' πὸ hic non significat ex sed a. Ex quo Deus cognoscatur ostendit Apostolus ex verbis πνεύματος νεύματα, sed hic denotatur, quando fuerit cognitio ista in hominibus, nempe à creatione mundi, quia ad eam pertinent & homines & aliæ creaturæ. Κλίσις nempe ῥόσμου facta est sex dierum spatio. Omnia ergo, quæ intra sex istos dies condita sunt, eò sunt referenda. Docet ergo Apostolus, quam primum fuerint homines, fuisse in illis istam cognitionem τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ per creaturas excitatam.

Η' π, καὶ] Vigerus observat, καὶ sequitur sapissime particulam π, tuncque ambæ reddi possunt per cum & tum, vel per duplex &, id quod hic locum habet.

Α' ἰδιὸν αὐτῶν δυνάμεις καὶ θεότης] Ex creaturis cognoscitur id, quod de Deo cognosci potest, quod est ejus potentia & divinitas. Ad hæc duo potest omne illud, quod est in Deo, commodè reduci, quorum prius est Relativum, alterum verò Absolutum, quæ causa est, quare duo hæc commemoraret Apostolus; cui adde quod creaturarum cognitio ad hæc duo in Deo contemplanda nos deducat. Creaturæ ostendunt, se non esse à se ipsis, utpote non habentes summas perfectiones, præsertim, si sint creaturæ, quæ in se habeant ideam summarum perfectionum, cujusmodi sunt homines: si enim existentiam haberent à se ipsis, quæ est fundamentum reliquarum perfectionum, etiam reliquas haberent à se ipsis, quas cognoscerent in ista idea: unde sequitur eas etiam non porro à se ipsis conservari; ergo ut ab alio sint & conserventur necesse est, quod habeat istam potentiam condendi & conservandi, quodque creaturas antecesserit, habeatque potentiam æternam, quam etiam continuo in conservatione exerat. Hoc est primum attributum Dei, de quo cogitare nos faciunt creaturæ. Id quod etiam nomine

nomine sufficientiæ Dei commodè potest exprimi, quæ Deus concipitur, ut sibi & aliis omnibus sufficiens. Ad istam Dei Potentiam æternam pertinet Dei Bonitas, quæ ut Potentia & Propensio ad Bonum creaturæ conferendum concipitur, ejus Gratia, Misericordia, ut & Ira atque Justitia vindicativa, in quibus omnibus est Potentia cum propensione ad bonè vel malè faciendum creatoris. Eà Potentiâ Dei positâ, à quâ proficiscitur Creatio, Conservatio & Gubernatio creaturarum, etiam cogitare oportet de Omnipræsentiâ Dei, quæ non potest non Deo assignari. Quod autem creaturæ non habeant summas perfectiones intelligimus comparando eas cum idea entis summè perfecti, quam nisi in nobis haberemus hoc cogitare non possemus. Illud autem Ens, à quo sunt creaturæ, non posset habere istam potentiam creandi & conservandi alia, nisi & seipsum posset conservare, id est, nisi sibi ipsi posset sufficere, sive ex se habere omnia, quæ habet. Jam cum inter illas creaturas sint homines, qui habent ideam Dei, etiam istud ens creans homines & conservans efficit & conservat istam in iis ideam & per consequens etiam ipsam habet: si enim in aliis eam efficiat, prius ipsam habere oportuit: cum ergo à se sit, & à se habebit omnes istas perfectiones, quæ sunt in ista idea, quæ summæ sunt, & per consequens, erit Deus. Sic cognoscitur ἡ θεότης, quæ vox alibi in scriptis canonicis non recurrit, habetur tamen in libro Apocrypho Sapient. XVIII, 9. καὶ φησὶ ἰδὲ ἐκσταζόν ὅσοι πάντες ἀγαθῶν καὶ τῆς θεότητος νόμον ἐν ὁμοιοῖα διέθεντο, occultè enim sacrificarunt Sancti Filii bonorum, & legem divinitatis in concordia disposuerunt. Τὸ θεόν est numen, ἡ θεότης ergo est divinitas. Habetur tamen Col. II, 9. vox fere eadem, idem certè significans, ἡ θεότης ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος (ωσαύτως). Sic ergo & divinitas ipsa interveniente cognitione creaturæ cognoscitur, id est, non quidem omnia, quæ in ea sunt: sed primo hoc generale, quod sit res summe perfecta, dein quod habeat has & illas perfectiones, imo quod habeat etiam infinitatem: quas tamen perfectiones quomodo habeat sæpe non intelligimus, cum hoc ipsum pertineat ad infinitatem. Sic intelligimus ex creaturis, quod Deus sit Dominus omnium; id quod pertinet ad ejus divinitatem, & oritur ex summa potentia. Huc quoque spectat, quod Deus sit à se ipso, ut & ejus Omniscientia, Sanctitas & Veracitas. Divina hæc sunt αὐχίνες. Sic ergo gentiles debuissent eum colere ut Dominum, & omnia ad ipsius gloriam referre. Et quia cognoverunt ut summè perfectum, adeoque summè bonum, debuissent in Deo solo acquiescere, cum omnia alia hominis desiderium exfatiare non possint, nec in se ipso homo id reperiat; quia

quia non est summè perfectus. Sic & ad naturam Dei pertinet, ut sit longanimis, idque ex creaturis & gubernatione Dei circa eas noverunt ethnici: at longanimitas & benignitas Dei, quod nempe non statim puniat peccatorem, ostendit homini spem, fieri posse, ut ab ipso recipiatur in gratiam, si resipiscat: inde enim patet, pendere à Dei libertate ut puniat, neque necessitate naturæ punire. Certum quidem est quamdiu homo viam à Deo præscriptam non incedit, non posse fieri felicem: sed dum Deus peccatorem non statim facit miserum, spem ei facit, se posse adhuc redire in gratiam cum Deo, quamdiu Deus differt pœnas, & beneficiis hominem cumulat. Debebat homo à Deo petere, ut medium, quo cum Deo possit redire in gratiam, sibi ostenderet; facile enim poterat cognoscere, se, quomodo Deo placere possit, & ejus gratiam consequi, non aliter, quam ex voluntate Dei discere posse, cum hic lumen rationis subsistat, nec definire queat, an Deus velit peccatum remittere, citra satisfactionem nec ne; & si satisfactione opus sit, quænam illa sit, in qua Deus acquiescat. Debebat à via mala recedere per resipiscentiam, expectando interea & petendo à Deo revelationem suæ voluntatis de modo reconciliationis: neque sic dubitare, quin Deus, qui tam multa suæ benignitatis & longanimitatis signa ediderit, se in gratiam sit recepturus, & voluntatem suam manifestaturus, juxta quam homini sit agendum. Longanimitas nempe & beneficentia Dei ostendit, velle Deum, ut homo resipiscat. Ad quid enim aliàs ea tenderet, cum frustranea non possit esse ejus operatio? ergo ostendit sane, Deum homini bene velle. Quid enim aliud ex ea colligi posset? Hoc tamen natura non dictat, fieri non posse, ut homini remittantur peccata sine pœna; cum id totum pendeat à voluntate Dei. Neque hoc gentiles censuerunt, quamvis sacrificiis Deum colerent: ad eos enim videntur derivata ex traditione majorum, qui ab Adamo & Noacho acceperant. Ad summum sacrificia ostendebant, quid Deus jure possit facere cum homine; id est, ipsum sic exscindere & perdere, sicut victima perdebat; non an id facere velit, posita hominis resipiscentia.

Εἰς τὸ εἶναι αὐτὲς ἀναπολόγηται] Potuerunt gentiles ista omnia, quæ diximus, cognoscere; potuerunt ista cognitione recte uti, saltem ad petendum à Deo, ut sibi medium reconciliationis secum ostenderet, si scilicet considerentur ut homines, & ut prodeuntes ex manibus Dei. Nemo tamen Ethnicorum ad istam cognitionem, ejusque rectum usum progressus est, quod signum est corruptionis universalis, prout postea Apostolus vers. 21 in fine eo refert hunc universalem abusum rationis in gentibus. Hic vero Apostolus non attendit istam corruptionem & impossibilitatem voluntati inhærentem

rentem, quam hinc recte moralem dixeris, cum istam corruptionem per Adamum introductam non nōrit naturæ lumen, ex quo gentiles coarguit; sed considerat possibilitatem Physicam, quod scilicet si hominum natura spectaretur, prout eam à Deo acceperunt, potuerint ista omnia cognoscere & facere. Provocat ad experientiam in contrarium, quod cum sic potuerint, non tamen fecerint. Sic nempe redduntur inexcusabiles, quia ut homines considerati, & prout acceperunt naturam intelligentem, lumine rationis instructam, potuerunt ista omnia præstare; Deus vero nihil eorum omiserit, quæ eos externe ducerent ad rectum usum rationis, & quæ spem facerent reconciliationis futuræ; & si resipuissent, Deumque orassent, ut medium reconciliationis ostenderet, prout se declaravit per suam beneficentiam & longanimitatem ad illud revelandum.

VERS. 21. Διότι γόντες τὸ Θεόν, & χ' ὡς Θεὸν ἰδοῦσάου] Θεὸν hic dicit, quod antea dixit etiam potentiam & divinitatem. Hanc ostendit eos cognovisse, adeoque Deum; sed conqueritur, quod juxta istam cognitionem Deum non celebrarint, non prædicarint ejus excellentiam, non fuerint locuti Deo digna, non cultum ipsi convenientem & dignum exhibuerint; non magni æstimarint, non venerationem exhibuerint, non se Deo subjecerint, neque in obsequium ejus totos tradiderint: Hæc enim omnia per glorificare intelliguntur. Honorarunt quidem Deum suo modo, sed ut hominem aliquem, puta Regem, Sapientem, vel alium in dignitate constitutum, dum putarunt eum acquiescere in suis placitis, & gratum habere quemvis honorem, quem ipsi assignarint, quasi Dei voluntas & acquiescentia à sua voluntate & constitutione penderet; unde factum est potius, ut id quod putarunt, honoris in Dei ignominiam cesserit. Sic nempe non honorarunt eum ut Deum, unde & facti sunt inexcusabiles. Διότι nempe hic etiam ut vers. 19. pro ὁπ accipitur. Tenebantur nempe ex cognitione Dei, & ut summi & summe perfecti, etiam summam existimationem & venerationem ei exhibere, seque totos ipsius subicere voluntati.

Ἡ δ' ἀχρεΐσται] Propter benignitatem Dei quam cognoverant, & bona, quæ ab ipso acceperant, sciebant ipsum esse auctorem omnium bonorum; ex longanimitate etiam Dei sciebant, proniorem ipsum esse ad benefaciendum, quam ad puniendum. Non tamen hæc beneficia satis expenderunt, non prædicarunt, non cogitarunt, se eo nomine Deo esse obligatos: non obtulerunt se totos ad Dei cultum & servitium: id enim omne sub nomine gratiarum actionis intelligitur. Atque hinc iterum inexcusabilitas est manifesta, quod cum recta ratio ista omnia doceret, non tamen ea Deo exhibue-

Αἱ ἱματιώδησιν ἐν τοῖς ἀγγελίοις αὐτῶν] Confer locum parallelum Eph: IV, 17. Ne adhuc ambuletis, ut reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis suæ, obtenebrati cognitione, alienati à vita Dei, propter ignorantiam, quæ est in ipsis, propter indurationem cordis ipsorum. Id verum esse cognoscemus, si ad sententias ethnicorum animum flectamus. Sic de bono & sine hominis, & via ad ipsum, inanes & non coherentes habuerunt cogitationes, prout videre est apud Cic. de offic: item de finibus bonorum, ubi circa initium sic inquit. In Philosophia queritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quæ sint omnia bene vivendi recteque faciendi consilia referenda, quid sequatur natura ut suum, ex rebus expetendis, quid fugiat, ut extremum malorum. Ea de re inter doctissimos dicit magnam esse dissensionem. Sic Seneca de vita beata dicit: Bene vivere omnes & beate volunt, sed ad providendum, quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant. Postea explicat, quid sit summum bonum, dicitque, quod sit id, quod rerum natura assentitur, quodque sapientia sit ad illius legem formari, & quod beata vita sit conveniens naturæ suæ. Sed hæc satis obscura sunt, quamvis id videatur velle, quod sit sapientia acquiescere in ordine rerum, seque subicere divinæ sapientiæ, omniaque quæ nobis eveniunt, æquo animo ferre; sicque aliquam veritatem vidit, sed non satis coherentem & connexam. Id etiam aliis accidit. Et tres principes olim fuerunt opiniones de summo bono, quod Epicurus in voluptate, Zeno in virtute, Aristoteles in omnibus perfectionibus animæ & corporis constituebat. In quorum omnium sententiis aliqua est veritas, sed non satis coherens & connexa. Peccarunt æquè ac illi, qui ex falsâ hypothesi eliciunt bonam conclusionem, dum ex verâ cognitione progressi sunt ad falsam conclusionem, volentes medium illud cultus divini legitimum ex semetipsis haurire. Graviter imprimis in eo aberrarunt, quod hominem non considerarunt ut peccatorem; aut si ad id attenderunt, remedium contra peccata invenire nequiverunt, quodque invenerunt inane fuit & inefficax: consilium nempe quod homo peccator ex se suscipit, Deo placere non potest; ergo deberet expectare ab ipso ejus revelationem. Aliàs Deus non glorificatur, quando ab ipso nostra salus non expectatur. Sic enim non ostenditur vera animi erga ipsum humilitas, non abnegatio sui ipsius, quæ omnia ad Dei glorificationem requiruntur. Quæ autem fecerunt eo nomine, ut Deo placerent, non dictavit lumen naturæ, quod nusquam docet, posse hominis voluntariam constitutionem & ἐθλοδησιείαν Deo placere. Vana ergo ista omnia, quæ Deo debere placere præsumebant: vanus fuit religionis cultus, quam in ritibus externis collocarunt: Vanum, quod putarunt, posse numinis iram placari sacrificiis aliisque ritibus externis. Hinc Deos

Deos multos excogitarunt, quos alii specie incorporeos, alii corporeos putarunt. Vide Euseb. de præparatione Evang: passim de his differentem. Non pauci etiam inter gentiles, ut Ægyptii, Græci & Romani imprimis, etiam homines impuros, obscænos, adulteros, & omni vitiorum genere insignes in Deorum numerum retulerunt: quales, Jupiter, qui Patrem regno expulit & fugavit, qui innumeras virgines & Regium puerum stupravit, Apollo stuprator puerorum, Mars adulter & homicida, Mercurius fur & nebulo, Venus impudicissima, Juno crudelis, aliique ejusdem furfuris.

Ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία] Fontem nunc ostendit, ex quo factum est, quod lumine rationis non recte fuerint usi. Συνέσις est perspicacia & prudentia in judicando, definiente Aristotele, Eth: lib. 6. cap. XI. Cor in Scripturis vulgo mentem hominis designat per Metonymiam. Ἡ ἀσύνετος ergο καρδία est cor, sive mens, quæ perspicax non est, nec in judicando prudens. Destituti autem fuerunt perspicacia rerum divinarum. Præcipitantia fuit in eorum judiciis, affectus vero perturbarunt mentem, ut claras non haberent perceptiones: sic consuetudo pravè judicandi contracta est, eaque cœpit ab infantia per malam educationem, accesserunt his aliorum doctorum præjudicia & disputationes, quæ sequebantur, & quibus in errorem abducebantur, mores aliorum, ipsæ leges.

Καὶ ἐνορίῳ] Cum enim homo non assuescit claris & distinctis perceptionibus, cum tamen absque cogitationibus esse nequeat, necessario locum obtinent perceptiones confusæ, quo facto tenebræ in mente nostrâ oboriuntur, quas Deus justo suo judicio interveniens auget, auferendo id, quod reliquum erat luminis, per justam vindictam. Sic aberrantes magis magisque à recta via deviarunt.

VERS. 22. Φάσιν οὖτοι εἶναι σοφοὶ] Sapientes dicti sunt illi Græciæ celebres, antequam Pythagoras ex quadam modestiâ Philosophi nomen assumeret. Sic apud Romanos Sempronius dictus fuit Σοφός, & Attilius sapiens teste Pomponio de origine juris. Quamvis non tam hic significetur, quid verbis protulerint, quam quid interiùs cogitarint, sive putaverint, & præ se actionibus suis tulerint, quo sensu dicere apud Hebræos sumitur pro putare, habere quid pro tali, ut ita hic Hebraismus sit. Sic Eccl. VII, 23. Dixi sapiens ero id est putavi me agere sapienter. Pro talibus sapientibus haberi volebant legumlatores, Principes civitatum, Oratores, Poetæ, imo omnes, qui de cultu Dei docuerunt, etiam illi qui fecerunt idola.

Ἐμωγεῖν θῆσαν] Verùm de hisce omnibus dicit Apostolus, quod Stulti facti sint. Confer 1 Cor. I, 20. Ἐμωγεῖν ὁ Θεὸς τὰ σοφία καὶ ἡσυχίαν τῶν σοφῶν. Revera

Revera tales, dum aliquid voluerunt constituere Deo placens ex propria voluntate, & electione decernentes, egerunt contra rationem, definientes & determinantes ubi cessabat ratio, & nulla erat revelatio, adeoque judicantes ante claram & distinctam perceptionem Jer. X, 3. *Nempe statuta populorum sunt vanitas, & vers. 8. At una obbrutuerunt, & stolidi fiunt, eruditio vanitatum, eruditio ligni est.*

VERS. 23. *Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ δόξαν ἔαμεν ὡς αἰσθητὸς Θεὸς ἐν ὁμοιωμάτι εἰσὶν* Hæc ipsorum stultitia plenius ostenditur in seqq. eaque primò patet ex mutatione gloriæ Dei incorruptibilis in rem corruptibilem. Allusit hic Apostolus ad Psal. CVI, 20. *Mutarunt gloriam suam (id est Deum, qui gloria ipsorum esse debebat) in forma bovis, manducantis herbam.* Gloriam Dei mutarunt, id est Dei excellentiam, de qua diximus, & quam ex lumine naturæ cognoverant, juxta antea demonstrata, quamque debebant prædicare & celebrare, mutarunt, quantum in ipsis erat, facientes talia, ex quibus sequebantur Deo indigna. Quòd Deus sit αἰσθητὸς patet ex summâ ejus perfectione, quâ concipitur à se esse, semper ac necessario existere, cum id, quod à se est, semper ac perpetuo à se sit, & per consequens semper ac perpetuo existat idem ac immutabile. Etsi autem Deus non potest mutari, ut nec potest lædi; dicitur tamen mutari & lædi ab hominibus, dum talia faciunt, quæ ad ejus mutationem & læsionem tendunt, cum per ipsos non stet, quò minus lædatur aut mutetur. Hoc intelligendum est de omni cultu, qui Deum non decet, ut, quando putatur, Deum à nobis posse quid accipere, quod sequitur ex sententiâ patronorum operis meritorii. Apostolus verò in seqq. inhæret cultui imaginum.

Τὸ αἰσθητὸς Θεὸς Id est qui nec interit, nec fit deterior, qui summe perfectus est & summè bonus, & immutabilis; sed istis verbis indicatur, quod non revera quidem mutatio in Deo ex ipsorum actionibus fuerit secuta, sed quod tamen istæ actiones ad Dei mutationem tetenderint.

Εν ὁμοιωμάτι εἰσὶν Εἰ hic accipio pro *per*, ut sæpe sumitur in epistola ad Hebr. Sensus est: dum fecerunt aliquam Deo similitudinem externam, inde consequi debuit & statui, Deum similem esse imagini corporeæ, adeoque ipsum esse corporeum & corruptibilem.

Φαγετὲς αὐθγάρας Gentiles varias imagines fecerunt Deo, quæ revera non erant imagines Dei, quem repræsentare non poterant, sed imagines istarum rerum, ad quas formabantur. Egyptii Thebaidis incolæ Deum, quem Cneph appellabant, teste Porph: apud Euseb: de præparatione Evangelii lib: 3, effingebant forma hominis, ex ore ovum id est mundum, juxta ipsorum interpretationem, emittentis. Romani suum Jovem, quem Deum sum-

summum habebant, etiam forma hominis effinxerunt. Id & factum à Græcis, sic nempe Herodotus de Persis inquit: *αὐτὰ πῶς πῶς (αἰσθητὰ) μωροῦ ἡμῶν, διὸν οὐκ ἀνθρώπων φύσεως, ἐοικωσιν τὸς Θεοῖς, καὶ ἰσχυροὶ ἔσονται.* Sed & facientibus simulachra, stultitiam obijciunt, quia non æstimant Deos habere humanas naturas, sicut putant Græci. Sed non tantum mutarunt Deum per imaginem hominis, qui corrumpi potest quoad corpus, sed qui quoad mentem quàm maximè est corruptus, & quidem tali corruptione, quæ in hominem sapientem & honestum cadere non potest, prout ante ad vers. 21 annot. 3 observavimus.

Καὶ περὶ τῶν, καὶ περὶ τῶν, καὶ ἐπετῶν Sed in eo non substitit gentilium Idololatria, verum etiam Deos sub formâ brutorum coluerunt. Egyptii sapientissimi videri volebant, & tamen cujusvis formæ imagines fecerunt Deo. De his sic inquit Philo: *Qui canes, lupos, & Leones & Crocodilos, & alias plures bestias, & aquatiles & terrestres & volatiles in Deum transformant.* Plutarch: de Iside & Osiride, & Cl: Alex: Strom: lib: 5 testantur, in urbe Sai præ foribus templi Minervæ fuisse hieroglyphicum monumentum, in quo spectabantur infans, senex, accipiter, piscis & hippopotamus, quæ sic exponunt, ut designent per infantem & senem, ortum ac interitum; per accipitrem, qui volatus celeritate & visus acie præstat, Deum; per piscem, quòd in mari, re invisâ Egyptiis, progignatur, odium; atque per hippopotamum, quia Patrem occidere, & Matri per vim fertur misceri, impudentiam; ut sensus istius hieroglyphici sit: *O! qui nascimini, & denascimini, Deus odit impudentiam.* Ubi sane accipitris imago ad Deum repræsentandum fuit usurpata, & sic gloria Dei mutata est per similitudinem imaginis volucris, sive per similitudinem, quæ proprie sit similitudo volucris. Sic Thebaitæ & Saitæ Egyptii, ovem tanquam veri Dei symbolum coluerunt teste Strab: lib: 17. Ita aspidem coluerunt tanquam imaginem potentiae divinæ, quod aspis senectutis expers videatur, deponens pellem, quòdque moveatur facile, cum motus ordinaria instrumenta non videatur habere. Juvenalis: *Quis nescit Volusi Bithynia qualia Demens Ægyptus portenta colat: Crocodilon adorat Pars hæc, illa pavet saturam serpentibus Ibin.* Effigies sacri nitet aurea cercopitheci Dimidio Magica resonant ubi Memnone chordæ, atque Verus Thebe centum jacet obruta portis. Illic caruleos, hic piscem fluminis, illic Oppida tota canem venerantur. Etsi enim distincti fecerint inter Deum summum & Deos minores, habebant nihilominus hos Deos minores pro diis, eaque his adscriperunt, quæ nonnisi Deo soli competere possunt. Nec Romani hic plane extra culpam. Lucanus de iis circa tempora Pauli viventibus:

*Nos in templa tuam Romana recepimus Ism,
Semideosque Canes.*

Observandum autem hæc animalia primo habita pro divinis symbolis, postea progressu temporis vulgus paulatim eo perductum, ut illis cultum divinum tanquam veris numinibus exhiberet.

VERS. 24. Δὶδ' ἑα] Restat nunc iudicium justum divinum & pœnæ talionis his illatæ. Mutarunt illi gloriam Dei per similitudinem hominis & bestię; sed ipsi vicissim transformantur in bestias, ut corpora sua inquinant, velut canes & Porci. *Qui enim scortatur peccat in proprium corpus*, 1 Cor. VI, 15. Sic autem enervantur corporis vires, & scædi morbi attrahuntur, corpusque ineptum redditur, ut sit instrumentum justitiæ, ad quod est destinatum. Καὶ hic particula est emphatica, & facit hunc sensum: quia fuerunt impii & contumeliosi in Deum, etiam istam impietatem iuste vindicavit, eos ita gubernando, ut fierent contumeliosi in se ipsos.

Παρέδωκεν] Παρέδιδεναι est à præsidio suo destitutum alteri malè tradendum relinquere. Est similitudo à carnifice vel hoste, cui relinquitur vel traditur is, qui legibus noluit obedire.

Εν τῇ ὁρμῇ] Εἰς pro eis. Cupiditates intelliguntur pravæ, id est, desideria malorum & inclinationes ad illicita, præsertim in rebus corporeis & hic speciatim cupiditates venereæ. Hæ sunt in hominibus ex corruptione & lapsu; sed Deus sua providentia frænum injicit illis respectu piorum, ne eos perdant; respectu impiorum, ne majores pœnas alliciant sibi: at hic permisit eos cupiditatibus, earumque frænum laxavit, ut quia volebant cupiditatibus, ab iisque in quævis scelera præcipitarentur ad ipsorum perniciem.

Τῶν καρδιῶν αὐτῶν] Id est animarum: quia nempe motus singulares cordis sunt juncti affectibus, hinc sedes illorum vulgo putatur esse in corde, atque inde cor pro ipsa anima sumitur. Locutio est ergo impropria, nitens opinione vulgi, sed significans animam, adeoque aliquid verum. Dum autem sic animæ illorum subjectæ fuerunt cupiditatibus, privatæ fuerunt dominio in propria corpora, atque ita corpora abrepta sunt & tradita omni impuritati, de quâ in seqq.

Εἰς ἀκαθαρσίαν] Hoc nomen proprie scortationi, & vitiis analogis assignatur. Sic Hos. II, 10. *Et nunc retegam scortationem ejus in oculos amatorum ejus*, ubi Gr: Interpretes habent: ἀκαθαρσίαν. Hæc venerea delectamenta communia sunt hominibus cum bestiis, quæ dum sequitur homo pleno cursu, deferit quasi naturam suam & bestiarum fit socius, quod est turpe & insanum.

Τὴν αἰμαίνεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς] Εἰς ἑαυτοῖς id est, per sese, ut ipsi corporibus suis dedecus inferrent suâ sponte, cogente nemine. Honoratur enim nostrum corpus quando illi usui adhibetur, ad quem à Deo est destinatum, ut sit instrumentum justitiæ, & templum, in quo Deus habitare velit, in quo excellunt homines omnes bestias, quarum corpora, utpote destituta animâ rationali, hoc honore non possunt maectari; quia verò homines Deum tanquam impurum tractarunt, dum similem eum impuris hominibus imò bestiis æstimarunt, atque ita gloriam summè Excellentis, & omnibus rebus aliis infinito intervallo præferendi, ei detraxerunt, ac quantum in ipsis est, mutarunt, Deus permisit ipsorum cupiditatibus dominium in illos; inde factum, ut redacti sint in ordinem bestiarum, neque is amplius iis conveniret honor, quo homo à bestia solet distingui. Sic ordinatum hoc fuit idololatriæ, ut carnalem cupiditatem cum idololatria conjungerent. Id etiam observare licuit in Israelitis, quando in idololatriam sunt prolapsi. Sic Asa 1 Reg. XV, 12. *Abstulit scorta mascula de terra & omnia idola, quæ fecerant Patres ejus*; unde manifestum est, majores ipsorum idololatriam cum hac nefanda impuritate conjunxisse.

VERS. 25. Οἵπνες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τῷ Θεῷ ἐν τῷ ψεύδει] Explicat nunc peccatum, quod vers. 23 proposuerat, plenius hoc versu. Si enim hanc mentem dicamus Apostoli, facilius omnia fluent. Nam, ut novum peccatum hic proponi putemus cum quibusdam interpretibus, non patitur ratio conjunctionis, quæ hac posita sententia, valde foret coacta. Si enim hæc mens esset Apostoli, dixisset potius, utpote longe clarius: *& quia commutaverunt*. Dein si novum peccatum adduceretur, quo exaggeratus fuisset cumulus peccatorum, etiam pœna major fuisset adducenda, quæ tamen vers. 26 non alia est quam vers. 24, sed tantum plenius explicata, ut ex collatione liquet. Sensus Apostoli est: homines, qui sic commutaverunt gloriam Dei in similitudinem imaginis rerum corporearum, revera commutarunt veritatem in mendacium. Εἰς pro eis sumitur, & viceversa eis pro ἐν sæpifcet. Veritas erat, quòd Deus sit incorporeus, utpote summe perfectus: illi fingendo ipsius imaginem corpoream, id effecerunt, ut Deus debeat æstimari corporeus, quod falsum erat. In illâ autem veritate consistebat gloria Dei, hæc veritatis cognitione glorificabatur Deus, quam dum mutarunt cum mendacio, etiam gloriam Deo eripuerunt.

Καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει ὡς τῇ κτίσει] Dum verbum σεβάσθαι conjungitur cum verbo λατρεύειν, sic possunt hæc duo inter se distinguī, ut σεβάσθαι cultum animi significet, λατρεύειν vero cultum externum, in ge-

in gestibus externis, templorum exstructionibus, aliisque rebus externis, ad gloriam Dei directis, consistentem. Σεβάζεσθαι vero construitur cum accusativo: ergo dativus qui hic est, referendus est tantum ad λατρεύειν. Propositio αὐτῶν in comparationibus adhibetur, & significat Præ, quæ significatio hic convenit quàm maximè. Dum isti homines Dei gloriam mutarunt, in similitudinem imaginis rerum creaturarum, eo ipso servierunt creaturæ, eamque coluerunt potius quam Creatorem. Reverà enim ista similitudo erat imago rei corporeæ: redundabat ergo honor, non in Deum, sed in creaturam; & faciendo similitudinem, quæ erat imago rei corporeæ, etiam conceptum creaturæ corporeæ formarunt. Potius ergo, siue magis hic honor ad creaturam referebatur, quam ad Creatorem. Κλισίῳ dicitur pro κλισίῳ more Hebr. qui participiis loco verbalium utuntur. Etsi igitur non directè invocarent has imagines, neque eas referrent ad creaturas, docet tamen hic Apostolus, id esse creaturam colere præ Creatore, eò quòd, cum Deo tribuerent ea, quæ conveniebant creaturis, reverà id quod creatura erat, Deum vocarent, atque ita colerent, id quod esset creatura, & per consequens creaturam Deo præferrent.

ὅς ἐστιν εὐλογητὸς] Chrysostomus non male notat, hanc formulam usurpari solitam, ubi aliquid narratum est, quod factum dictumve sit contra Majestatem; ut hoc remedio ostendatur, Deo salvam esse suam Majestatem, quamvis homines tam graviter contra eam peccarint. Sed & respicitur ad illud præcedens σεβάζεσθαι: illi coluerunt potius & magis creaturam, quàm Creatorem, qui tamen est omni benedictione, adeoque laude dignus, cujus agnoscenda est debito modo excellentia, de quo non nisi ipso digna dicenda sunt, cui conveniens tantæ majestati exhibendus cultus, qui venerandus, & cui nos totos ad omnia subicere debemus. Laudandus autem est Deus, quia habet æternam illam potentiam & divinitatem, quam laudem si Deo homines detrahant, ille angelos & totum mundum sibi parat ad dicendum suas laudes. Vide notam primam ad vers. 21. Crellium, qui honorem adorationis Christo, quem pro mera creaturâ habet, tribuit, solide refutatum vide à Coccejo.

Εἰς τὰς αἰῶνας] Nullum tempus est, quo Creator non sit summo honore afficiendus; quamdiu secula current laude est honorandus.

Ἀμὲν] His Apostolus adstipulationem suam adjicit & votum. Amen enim firmum & fidele significat, quasi diceret: firmum hoc & fidele sit, ego id toto animo precor, ut Deus benedicatur in secula. Ego Deo me adjuranti & testimonium de hac veritate à me postulanti respondeo, Amen, me hoc ipsum toto animo velle, ut in secula benedicatur.

VERS.

VERS. 26. Διὰ τὴν παρὰ τὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐς πᾶν ἁμαρτίαν] Apostolus hic & sequente vers. plenius explicat pœnam, quam generalius proposuerat vers. 24. Quid per παρὰ τὸν αὐτὸν intelligatur ad istum vers. explicuimus. Sed id, quod superius appellaverat ἁμαρτίαν ἐς ἀκαθαρσίαν & ἁμαρτίαν τὴν σαρκὸς αὐτῶν, id nunc dicit breviter, πᾶν ἁμάρτιαν. Generatim vocat πᾶν, quod vocavit antea ἁμαρτίαν. Quæ ipsa vox quoque generalis est; noluit autem Apostolus uti vocibus magis distinctis propter abominationem istorum scelerum: sufficiebat ab aliis malefactis distinguere per vocem ἁμαρτίας. Dicuntur autem πᾶν ἁμαρτίας, quia ad ignominiam pravitates istæ descriptæ tendunt, quæ ignominia in eo est sita, quòd homo non sit contentus voluptatibus, quas Deus in natura concessit, novas contra naturam ex malitia excogitet. Voluptatibus corporeis utendum est, non ad depravationem mentis & corporis, nec contra institutionem divinam, sed juxta illam ad conservationem individui & propagationem speciei: neque totos se iis homines tradere debent, quasi non aliæ essent meliores, quam corporeæ, sed potius meliores querendæ spirituales. Sic mens habebitur pro potiori parte, quæ etiam perfectior est. Sic honor apud alios & laus acquiritur, quod rectè aestimentur omnia, & digna rebus pretia statuantur. At qui non contenti sunt his voluptatibus corporeis, quas natura concessit, hi demonstrant se totos deditos esse voluptatibus corporeis, se tantum has aestimare, se in bestias degenerare, imo se minus aestimare mentem, quàm corpus: ne nunc dicam eos minus aestimare Deum quàm homines, in quorum desiderium exarserunt. Quo facit illud Q. Catuli ab Heynsio citatum:

Constiteram, exorientem auroram forte salutans,

Cum subito à lava Roscius exoritur.

Pace mihi liceat cœlestes dicere vestra,

Mortalis visus pulchrior esse Deo.

Ex his sane non poterat non ignominia summa in hos homines redundare, qui etiam revera non tam voluptatem in voluptate, quam in ignominia collocarunt. Quò facit illud Senecæ, epistola 123: nolunt solito peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Et Tac. Ann. lib. 11. cap. 26 inquit: infamiae apud prodigos novissimam esse voluptatem. Id autem omne factum est justo Dei judicio, qui sic peccata peccatis punit, dum eos, qui ignominiam ipsum, quantum in se erat, affecerant, tradit dominio earum cupiditatum, quarum fruitio nihil aliud, quàm ipsam ignominiam importat.

Αἱ τὴν δὲ θάλασσαν αὐτῶν] Incipit à redargutione sceminarum, quas maxime pudor

pudor decebat, inprimis circa voluptates venereas, quod, utpote sexus inferior, majorum imperfectionum ordinariè sibi sint conscia.

Μετήλλαξαν ἢ φυσικῶς χεῖσιν εἰς ἢ ἀπὸ φύσιν] Alii legunt: εἰς τὴν φύσιν χεῖσιν, quæ vox tamen facile subintelligitur & repetitur ex anterioribus. Φυσικὴ χεῖσις est naturalis maris & fœminæ conjunctio, quam Deus instituit per naturam ad propagandum genus humanum; hunc usum naturalem illæ reliquerunt & se contulerunt ad talem, qui est contra naturam, quem ipsa natura respuit. Cum mutarent homines isti gloriam Dei juxta dicta, Deus justo judicio permisit, ut non leviter semetipsos immutarent, depravando sexum fœmininum in masculinum & viceversa, imo se ipsos homines commutando in bestias juxta dicta. Ab Aquila Interprete Græco ἐνὶ μεταβολῇ dicuntur ad Hof. IV, 14, qui Hebræis עֲשִׂירָה, dicantur Latini Parthicos appellant mares, qui sexum mutant: fœminas nominant Tribadas Phœdrus & Martialis. De his Seneca epist. 95. *Libidine vero ne maribus cedunt Pati nata, dii illas Deaque male perdant, adeo perversum commenta genus impudentia.* Plura videri apud Grotium possunt.

VERS. 27. Οἰμοῖως τε καὶ οἱ ἄρσενες] Non tantum tam gravis infamiæ vitii reas inculcat fœminas, sed & mares, qui prudentiores esse debebant, & qui debebant esse gloria Dei.

Α' φέντες ἢ φυσικῶς χεῖσιν ἢ θηλείας] Hi dum voluerunt explere voluptatem Veneream in hoc actu, quo inter se exarserunt, eo ipso non exercuerunt voluptatem Veneream erga fœminas, quamvis alias etiam simplicis scortationis fuerint rei, iidemque congressi etiam sint cum propriis uxoribus. Natura destinavit voluptatem Veneream inprimis ad propagationem generis humani, & hic est usus ejus naturalis; at hi homines usum naturæ neglexisse dicuntur. Conferri hic potest Grotius citans non paucos ex sapientibus Ethnicorum, qui istas abominationes fuerint secuti. De Platone inquit Philo: *Platonicum convivium fere totum in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium. Tales enim leges in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertull. de Animâ Christianam sapientiam præferens, Socraticæ; nec nova inferens demonia, sed vetera depellens, nec adolescentes vitians (quo tacite reprehendit Socratem) sed omni bono pudoris informans. Sic Plutarchus in Amatorio Soloni hoc scelus attribuit: Diog. Laërtius Zenoni Stoicæ sectæ Principi. Sic Alcæus Poëta Lyricus amavit Lycum puerum, de quo Horat. lib. I. Carm. Pindarus Theoxenii amore flagravat, teste Athenæo lib.

lib. 3. cap. 27. Romæ tum temporis omnia talium plena. Ex Grotio transcribimus sequentia. Seneca eodem fere tempore, quo hæc Paulus, scribens Ep. 95. *Transseo puerorum infelicitium greges, quos post transacta convivialia cubiculi contumelia expectant, transseo nomina exoletorum, per nationes coloresque descripta.* Martialis ait: neminem fuisse tam trepidi aut solliciti pudoris, qui metueret in tali facto deprehendi. Scantinea quædam lex vetuerat supra pueri, sed ingenui tantum, nihil de servis constituens; & ea ipsa Lex postea exolevit: Vis tantum puniri cœpit, & quidem pari modo, sive in puerum sive in fœminam; lege *Si postulaverit*, fin. Dig. de Adult. Lege *In eadem*, parag. præterea Dig. ad L. Juliam de vi pub. De Tiberio vid. Suet. cap. 43 & Tacit. lib. 6. cap. 1. Sic Nero pro viro usus Pythagora, Sporo pro uxore. Nec hodierni Romani, nec aula Pontificis ab isto crimine sunt liberi; atque eo usque impudentia progressa fuit, ut ex purpuratorum choro aliquis pro Sodomîa librum in publicum protrudere fuerit ausus. Unde obiter videre licet, Antichristum cum suis aëclis non minus impudicitiam Veterum Romanorum ac ipsorum idololatriam strenuè imitari.

Εἰς καύτησιν] Poëtæ dum de amoribus loquuntur, utuntur hac voce; quia motus illi cupiditatis Venereæ vehementes sunt instar ignis.

Εν τῇ ὁρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους] Grotius putat ὁρέξιν hic appellari, quod antea ἐπιθυμίαν dixerat, quia nomen amoris non mereatur talis cupido, ad quod probandum citat Maximi Tyrii dictum. *Επιθυμῆν λέγαμεν τὴν αἰσὶν ὅτι ἐρᾶν* Cupere hunc dicam, non vero amare: an vero huc respexerit Apostolus, incertum valde est. Affectus enim in se non sunt illiciti, adeoque nec cupiditates, quæ ad affectus referuntur, modo subjiciantur rectæ rationi.

Τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι] Α'καθαρσίαν antea appellavit, item πᾶσιν ἀπρίαν, nunc ἀσχημοσύνην nuncupat, hoc est turpitudinem sive indecentem actionem. Dum mares cum maribus rem habuerunt, operari dicuntur actionem indecentem. Decet hominem se convenienter gerere suæ naturæ, & majoris æstimare, quæ majoris sunt æstimantis voluptatibus corporeis. Decet ipsum non nimium æstimare voluptates ab-instituto naturæ, sed voluptatem Veneream exercere, cum eo obiecto quod Deus & natura constituit: at isti homines non egerunt convenienter suæ naturæ, & dum prætulerunt voluptates corporeas spiritualibus, majoris æstimarunt corpus quam mentem, dum toti voluptatibus.

bus corporeis dediti fuerunt, se ipsos mutarunt in bestias, dum rem habuerunt Veneream cum objecto, quod natura non constituit, ab instituto naturæ recesserunt.

Καὶ ἡ ἀνθρωπίνου σώματος αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς διαπορεύοντες] Appellat hic idololatriam, de qua supra egit, πλάνη errorem; magna enim in Idololatriâ conspicitur Stultitia; quamvis in ejus auctoribus plurimis magna fuerit malitia conjuncta. Non enim hoc vocabulum potest referri ad fœdam libidinem, ac si eam πλάνη dixisset, quia hanc considerat Apostolus ut retaliationem istius erroris. Dicuntur hi retaliationem istius erroris in se ipsis recepisse, quod vers. 24 dixerat τὴ ἀπώρευση τὴν ἑαυτοῦ. Deum ignominia, quantum in ipsis erat, affecerunt; Deus fecit ut hujus abominandæ libidinis usu ignominia semetipsos mulctarent. Judicio ipsorum turpe habebatur ejusmodi muliebria pati, unde ordinariè non ingenuis sed servis corporibus ad ejusmodi libidines abutebantur; quare & illi, qui inviti talia pati debuerunt, gravem postea soliti sunt postulare vindictam; qui autem propria sponte in ejusmodi ruebant libidines etiam per propriam conscientiam potuerunt convinci, quod semetipsos ignominia affecerint. Deum mutaverunt isti homines, Deus fecit ut mutarent se ipsos, illos ipsos carnifices sui constituit. Mutaverant ipsi eum, quo major concipi non potest, sed & mutarunt suam naturam, re ipsa mutabilem, & cum naturale hoc sit omnibus ut se ipsos conservare studeant, fecit Deus, ut se ipsos perderent, & punirent, quod erat contra naturam; & in hoc convenientia est inter pœnam & peccatum. Mutarunt seipsos in bestias, qui Dei honorem mutaverant in similitudinem bestiarum, dum justo Dei judicio fuit effectum, ut corpus suum animæ præferentes, quâ solummodo à brutis differebant, & id, quod rationis sibi erat relictum, solummodo ad reperiendas nequitias adhiberent, bestiis magis facti fuerint similes, quam hominibus.

VERS. 28. Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασιν ἡ Θεὸν ἔχον ἐν ἡμετέροις] Sequitur novus pœnæ respectus, quatenus etiam peccatum istud alium respectum fuerit consecutum. Dictum fuerat de isto peccato, quatenus erat mutatio Dei, sic pœna assignata est mutatio sui ipsius; fuerat istud peccatum contumelia adversus Deum, pœna erit ignominia sibi ipsis illata. Nunc considerat illud peccatum, quatenus erat reprobatio, sive rejectio Dei, quod nollent Deum recte considerare, quod nollent attendere, formando imagines Dei corporeas, se Deum fingere corporeum, sed è contrario revera corporeum conceperint & cogitaverint Deum, adeoque verum Deum reprobarint, & ejus loco idolum finxerint; sed plus adhuc infert phrasis οὐκ ἔχον

ἔχον ἐν ἡμετέροις, quam simpliciter non nosse, quod dixisset οὐκ εἶδέναι. Significat ergo, homines istos rem magni momenti non fecisse Deum, vel potius profano judicio cum sprevisse, & ejus notitiam, tanquam rem vilem rejectisse, noluisse Deum mente attenta considerare, ut semper præsens esset & velut coram oculis, ut sic evigilarent ex veterno, cumque revererentur atque à peccando caverent, sicut servus præsente Domino non facile insigne scelus committit, noluisse eum habere pro fine & norma suarum volitionum & actionum, non timuisse in posterum talia de ipso cogitare ipsi indecora, & talia facere quæ non oportebat, longe majoris aestimasse suas voluptates, iisque solis prosequendis fuisse intentos, atque adeo Deum longè minus aestimasse quam creaturas, eò quod non posset harere cognitio Dei in eorum animis, quin ipsum ut judicem considerarent, quam cogitationem propterea, quod ingrata foret, ex suis mentibus eiecerunt.

Παρέδωκεν αὐτὸς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν] Παρεδόδιναι eadem significat, cum dativo & cum accusativo præmissa præpositione εἰς construitur. Sic Demosthenes παρεδόδιναι τινα εἰς βάσινον, tradere aliquem tormentis, & Gaza apud Ciceronem παρεδόδιναι εἰς μνήμην tradere memoriæ. Refertur hic iterum pœna respondens delicto, unde reproba mens passive potius vitur accipienda. Non probarunt illi Deum, hoc est, reprobaverunt Dei cognitionem, nimis vilem aestimaverunt, quam ut eam mentem occuparent, quam maluerunt implere cognitione sensuali creaturarum; Deus igitur hos tradidit illi menti, quæ sic reproba facta est, dum nescivit præferre excellentissimum Numen vilissimæ creaturæ, ut ab illâ mente regerentur, quæ nihil probi suggerere poterat. Mente sic privata omni vi rationis, & non modo ignorante discrimen tantum, quantum intercedit inter Deum & creaturas, quod clarissimâ luce radiat, sed etiam reprobans illud excellentissimum numen & postponente vilissimæ creaturæ, Deus quoque illos reprobavit, non curavit, sicut eos gubernari à tali mente, eamque sic magis corrupti permisit, ut nihil recti justique probare posset, ut vis rationis & judicii esset sepulta, sed quæ sublato boni & mali, justi & injusti discrimine, in quavis scelera rueret, quod ostenditur in seqq.

Ποιεῖν τὰ μὴ κατὰ λόγον] Id est εἰς τὸ ποιεῖν. Τὰ κατὰ λόγον sunt ea, quæ homine sunt digna, quæ cum decent, quæ cum recta ratione conveniunt, ut vocem illam explicat Suidas apud Coccejum. Hoc ipsum multis circumfcriptionibus dicit Apost. Philip. IV, 18. Quæ casta, quæ accepta, quæ boni nominis, si qua est virtus, & si qua laus. Sunt officia, quæ lumine naturæ facile possunt cognosci, v. gr. Deum esse colendum, Animam puram esse servandam & corpori præferendam, proximum amandum, illumque nobis.

nobiscum ad Deum adducendum &c. quibus opponuntur vitia *μη κατή-
γοντα*. Atque hic quidem gentiles ductum rationis sequentes varias virtu-
tes explicuerunt, & varia officia hominum deduxerunt, sed non sufficien-
tem habuerunt connexionem, & non raro virtutem appellarunt, quod in-
signe erat vitium, id quod ortum est ex mentis perversitate, & quod ipsorum
mens fuerit obtenebrata vers. 21.

VERS. 29. *Πεπληρωμένοι πάση ἀδικίᾳ*] Quæ sint illa *μη κατήγοντα*,
de quibus accusaverat gentiles, in sequentibus enarrat. Noluerant suam
mentem implere cognitione divini Numinis, sed eâ ejectâ maluerunt re-
pleri cognitione sensuali creaturarum: sic factum est, ut amore creaturarum
toti capti mens illorum repleta fuerit seqq. vitiis. Ordinem Apostolus se-
quitur in referendis istis vitiis planè arbitrarium, prout vel vitia in re ipsa
fuerunt connexa, vel respectu rerum fuit quædam cognatio, vel prout etiam
fortuito eorum occurrit cogitationi. Primum vitium est generale, & gene-
rali vocabulo *ἀδικίας* proponitur. Bene observat Grotius, hæc vitia omnia
apud Romanos, istis temporibus, in frequenti usu fuisse, ex quo quædam
mutuabimur, quæ videbuntur facere ad perspicuum reddendum sermonem
Apostoli. Injustitiam intelligit Grotius, per quam Romani facti erant re-
rum Domini, bella ex bellis ferentes, & societatem in dominationem ver-
tentes. Sed accipio generalius istam vocem, ut & hoc vitium, & quamvis
negationem debiti proximi intelligo; sic genus erit reliquorum vitio-
rum, si non omnium, saltem plurimum.

Πορνεία] Deest in quibusdam exemplaribus. Grotius per id intelligit tan-
tum scortationem strictè dictam & adulterium, sed latius potest accipi pro
quovis illicito concubitu, qui fit injuria alterius, quia illud vitium considerat
Apostolus tanquam speciem injustitiæ. Huc ergo refero, raptum, stu-
prum, incestum, scortationem strictè dictam, adulterium, polygamiam &
similia nefanda peccata.

Πονηρία] Hoc vitium proxime conjungitur cum *πορνείᾳ* propter voca-
bulorum cognationem. Ne confundatur cum *κακία* sumemus juxta glossa-
rium pro malignitate, pravitatem, adeoque pro omni versuta & fallaci no-
cendi ratione. De Livia narrat Tacit. quomodo omnem Augusti domum
everterit, ut suam promoveret: idem recitat Tiberii artes, in evertendo
Germanico & tota Drusi domo.

Πλεonexία] Conjungitur cum priori vitio, quia sæpe inde exoriebatur
πονηρία ista, quod nimis cupidi essent divitiarum & semper laborarent cu-
pidine plura habendi.

Κακία] Sumi debet pro consuetudine nocendi. Potest etiam haberi pro
causa

causa *πονηρίας*. Qui enim laborat consuetudine nocendi, sive, qui habi-
tum nocendi contraxit, solers est ad inveniendum varias artes, quibus
proximum pervertat, quæ *πονηρίας* nomine intelligi antea vidimus.

Μεσές φθόνος] Possumus hæc duo *πεπληρωμένοις* & *μεσές* ita distingue-
re, ut prius referamus ad mentem *ἀδόκιμον*, de qua vide præced. quod ea
plena sit facta istis vitiorum habitibus, *μεσές* vero ad actiones, quæ ortæ
sunt, ex vitiorum habitu & consuetudine (quamvis nec necesse sit tam
anxiè ista vocabula distinguere, & possint habere significationem ean-
dem) Sic se convertens Apostolus ad malarum artium exercitia incipit à
φθόνῳ invidiâ, quod vitium simul est fœdissimum & notissimum. *φθόνος*
subsequitur *κακίαν*, quia est origo omnium seqq.

φόνος] Conjungit ob paranomasiam cum præcedente. Intelliguntur cædes
apud Romanos frequentissimæ, non tantum respectu injustissimorum
bellorum, sed respectu servorum, quos levi de causa neci dabant. Exemplum
in Vedio Pollione, qui servum ob fractum crystallinum in vivarium conjici
præcepit à murenis devorandum. Sic in amphitheatris homines feris ob-
jiciebantur vel hominibus occidendi tradebantur: Ita Imperatores Ro-
mani levissimis de causis ad necem damnabant, quorum exempla plurima
videre est apud Tacitum.

Εἰς] *Εἰς* contentio injusta est sæpe causa cædium. Tria fora
apud Romanos plena litibus erant.

Δόλος] Intelliguntur fraudes, insidiæ, machinationes injustæ, quæ ad-
hibentur ad nocendum proximo, & quæ sæpe causa cædium. Grotius non
omnem dolum judicii coercitum fuisse apud Romanos probat ex variis le-
gibus.

Κακηθείας] Malignitas exponitur in Glossario, cum quæ possimus in
bonam partem interpretari in pejorem rapimus, contra quam exigit di-
lectio: 1 Cor. XIII, 6. *non gaudet injustitia, gaudet vero veritate*; & hoc
vitium causa cædis esse potest.

VERS. 30. *Ψιθυρίαις*] Sequentes accusativi construendi cum *μεσές*.
Ψιθυρίαι significat occultos detractores, qui etiam causa cædis esse solent.
Vocabulum hoc è sonitu desumptum, qui editur, dum in aures insusurra-
tur clam fictum proximi crimen.

Κατ' ἀλάλῃς] Intelliguntur, qui famam alterius lædebant, ut multi Ro-
mæ, de quibus Horat. *Hic nigra succus loliginis, hæc est ærugo mera*. Alii
legunt *κακογλώσσους*. Non magna differentia, cognata conjunguntur vitia.

Θεοσυχίᾳ] *Μισέμενοι ὑπὸ Θεῶν* explicat Hesychius, quam significatio-
nem ipsum vocabulum infert. Nam ofores Dei dicuntur *θεοσύχες* cum
acuto

acuto in penult. Suidas quidem sic explicat hoc vocabulum. Θεοσυχίς; θεομίσηται, οἱ ὑπὸ Θεοῦ μισούμενοι, ὡς ἡ τῷ Διοσκρίδῳ θεοσυχίς, ἔχ' οἱ ὑπὸ Θεοῦ μισούμενοι, ἀπὸ οἱ μισῶντες τὸ Θεόν. Id est: A Deo odio habiti. Apud Apostolum vero θεοσυχίς non sunt a Deo odio habiti, sed Deum odio habentes. Sic ille, sed nulla citata auctoritate: Agnoscit istud vocabulum apud alios sic usurpatum, ut significet Deo exosos: Sed Apostolum aliter usi passim afferit contra usum vocis, quod mihi verisimile non sit. Puto ergo potius legendum θεοσύχης, & accentum retrahendum ex ultimâ in penultimam, cum constet accentuum & spirituum notas non esse ab ipsis sacris scriptoribus, ut in activo significantur Dei osiores, cum hic agatur de hominum vitiis, non de poëhis. Et hoc vitium Romanis vulgare, ut simul ac aliquid adversi evenisset incusarent Deos: cohereret cum priori, quatenus non tantum prava locuti sint de hominibus, sed etiam de Deo.

Τέλειος] Odium Dei generat odium & contumeliam erga proximum, ut & alia vitia cum amore proximi pugnantia; est enim odium Dei fecunda mater omnium vitiorum, quæ contra proximum committuntur. Contumeliosi sunt, qui alios exagitant verbis injuriosis, & est vitium cognatum τῇ κατὰ λιλίᾳ. Arist. observat, id juvenibus & divitibus familiare esse vitium.

Υπερηφάνης] Hoc iterum vitium causa est præcedentis, notaturque hic hominum genus, quod supra proximum se extollit & efficit. Theophrastus definit, quod sit contemptus aliorum præ se, quem vide.

Αλάζονας] Uti ὑπερηφάνοι proximum despiciunt, & infra se habent, ita ἀλάζονες variâ jactantia sibi litant. Jactatores, qui cupiunt videri, docti, divites, potentes, multorum amici. 1 Joh. II, 16. appellatur ἡ ἀλαζονεία ἡ βλαπτερὰ.

Εὐφρεπὴς κακῶν] Grotius refert ad varias inventiones luxuriæ; sed generalius est istud vocabulum, & possumus referre ad inventiones quorumvis, quæ non profunt, sed obsunt, ut designentur homines, qui omne suum ingenium ad mala inveniendâ adhibebant. Hinc Prov. XVI, 27. Vir nequitia discitur effodere malum; videtur Apostolus à specialibus iterum transire ad generalia.

Γονεῖσιν ἀπειθεῖς] Hoc vitium cum priori non connectitur, sed conjunctum videtur ab Apostolo, quia primum ei occurrebat inter familiaria Romanis vitia. Proculus cum conquestus esset de Filio, quod mortem suam expectaret, & ille dixisset, se non expectare, imo, inquit, rogo ne expectes.

VERS. 31. Ἀσυνέτης] Dubitari possit an hoc vocabulum irrepsit propter vicinam vocem sequentem, cum Syrus non habeat, nec Arabs Erpenianus. Possunt intelligi homines, qui carent prudentiâ illâ & intelligen-

telligentiâ, sine quâ commodè satis vivere non possumus, neminem hominum curantes, nullius reverentia commoti, ut distinguatur à mente αἰσινέτω de qua vers. 21.

Ἀσυνήτης] Conjungitur propter paranomasiâ. Intelliguntur inepti ad amicitiam & fœdera sive faciendâ, sive servandâ; contra facit justus, qui juxta Psalm. XV. Juraverit in damnum, non mutât.

Ἀσέγγυος] Videntur hæc vitia conjuncta, quia ab eadem litera & habent initium. Sunt expertes naturalis affectus, quo nomine merito accusantur Romani, qui liberos, si numerus gravis videbatur, exponebant, idque impune: & in lege Pompejâ de parricidis Pater Filium occidens sub parricidis non comprehenditur. Apud Comicos etiam sæpe legere licet de liberorum expositionibus.

Ἀσυνδόνος] Id est irreconciliabiles, differt à priori Ἀσυνήτης, quod hoc vitium supponat offensam factam.

Ἀνελεήμονας] Generalius accipimus pro iis, qui miseris non succurrunt, & pro iis, qui miseriam addunt, quo nomine Grotius accusat Romanos ob crudelitatem Dominorum in servos, & Præsulum in Provinciales. Vitium hoc admodum turpe, cum nos ipsi sumus objectum misericordiae & alii aliorum membra vel socii.

VERS. 32. Οἱ πάντες τὸ δικαίωμα τῷ Θεῷ ἀποδόντες] Alii legunt ἀποδόντες ὡς ἐν ἐκδόσει. Sed sensus eodem redit. Exaggeratur peccatum, quod ex reproba mente oritur, quod cum gentiles norint ista omnia vitia mereri mortem, tamen & faciunt, & laudent eos, qui ea faciunt. Quid sit δικαίωμα Θεῷ explicatur in sequentibus, quod sc. tales digni sint morte. Hinc Deo jus nascitur eos morte puniendi, id est potestas, ut hoc possit facere ex merito & cum laude atque gloria sua. In sacris literis, dum vox δικαίωμα occurrit, relata ad personam vel quasi personam, tribuitur Deo, legi, & Sanctis. Δικαίωμα τῷ νόμῳ occurrit Rom. VII, 2. legitur jus sive postulat, ut nempe homines mandata legis faciant sique præmium expectent, vel, si non fecerint, pœnas luant. Sancti nulli sunt, qui legem impleverint, non ergo præmium ex lege expectare possunt: induuntur ergo byssino, quod ipsis cedit in δικαίωμα Apoc. XIX, 8; est ergo aliquid quod ad ipsos pertinet, quod extra illos est, quo induuntur & vestiuntur, quod est justitia Christi ipsis donata; unde metonymicè etiam potest sumi pro consequente Sanctitate, quæ est signum istius justificationis, & istius δικαίωμα, sive juris ad vitam. Est verò etiam δικαίωμα τῷ Θεῷ, quod Deo nascitur ex peccato commissio, eâ morte peccatores puniendi, quam Gen. II, 12. fuerat comminatus.